

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MOĞOL ELÇİSİ RABBAN BAR SAWMA'NIN SEYAHAT NOTLARININ
ÇEVİRİSİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
ESRA SARIOĞLU

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KAYHAN

Çanakkale – 2017

TAAHHÜTNAME

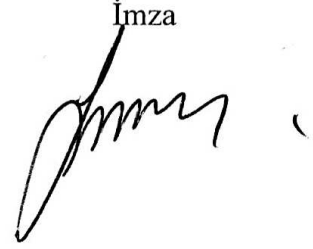
Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Moğol Elçisi Rabban Bar Sawma’nın Seyahat Notlarının Çevirisi ve Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

12/07/2017

Esra SARIOĞLU

İmza

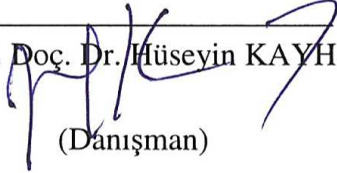

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Esra SARIOĞLU'na ait **Moğol Elçisi Rabban Bar Sawma'nın Seyahat Notlarının Çevirisi Ve Değerlendirilmesi** adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Doç. Dr. Erkan GÖKSU

Üye Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KAYHAN
(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. H. İhsan ERKOÇ

Tez No : 10155562

Tez Savunma Tarihi : 12/06/2017

ONAY

Doç. Dr. Şerif Korkmaz
Enstitü Müdürü
12/07/2017

ÖZET

MOĞOL ELÇİSİ RABBAN BAR SAWMA'NIN SEYAHAT NOTLARININ ÇEVİRİSİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Rabban Sawma, Öngüt asıllı Nasturi bir Moğol elçisidir. Moğol İmparatorluğu topraklarında doğmuş ve büyümüş, ardından öğrencisi Markos ile birlikte Kudüs'e bir geziye çıkmışlardır. Bu gezinin amacı tamamen dinsel nitelikte olmuş ve siyasi bir nedene hizmet etmemiştir. İran bölgesine geldiklerinde Filistin'de karışıklıklar olduğunu öğrenmişler ve Kudüs'e gidememişlerdir. Bağdat'ta kalmışlar ve bu süre içerisinde Katolikos'un ölümü ile Markos yeni Katolikos olarak Mar Yahbh-Allaha adını almıştır. Bar Sawma da ruhbanlık görevine ve Abaka Han'ın ölümünden kısa bir zaman sonra 1284'de tahta geçen Argun Han'ın yanında devlet hizmetine devam etmiştir. Argun Han döneminde Memlûklere karşı siyasi bir güç oluşturmak için Argun tarafından Batı Avrupa Krallıklarına elçi olarak gönderilmiştir. Tebriz'den Bağdat'a giderek Nasturi Patrikhanesi'nin Papa'ya vermek istediği hediyeler ve mesajları da yanına alıp Konstantinopol'e varmış, buradan da Napoli'ye gitmiştir. Bir buçuk yıl kadar süren seyahati boyunca Roma, Cenova, Paris ve Bordo şehirlerini ziyaret ederek diplomatik görüşmelerde bulunmuş ve seyahatini tamamlayarak Tebriz'e geri dönmüştür.

İki seyahat yapan Rabban Sawma, gezip gördüğü yerleri ve yaşadıklarını rapor etmiştir. Bu rapor Fars dilinde yazılmış fakat aslı günümüze ulaşmamıştır. Rabban Sawma'nın çağdaşı olduğu düşünülen biri tarafından Farsça metnin bir kısmı kaleme alınmış ve Süryanice olan bu metni Mar Yahbh-Allaha'nın ölümünü de aktarmıştır. Sir. E. A. Wallis Budge, Süryanice metni 1928'de İngilizce'ye çevirmiştir. Tezimizde bu metnin 2001'deki baskısının çevirisi yapılarak Rabban Sawma ve o dönem ile ilgili bilgiler ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rabban Sawma, Moğol İmparatorluğu, Tebriz, Nasturi, Argun Han.

ABSTRACT

**THE TRAVEL NOTES TRANSLATION AND ASSESSMENT OF
MONGOL AMBASSADOR RABBAN BAR SAWMA**

Rabban Sawma is of Ongud origin and a Nestorian Mongol ambassador. He was born and grown up in the territories of the Mongol Empire then he went on a trip with his student Markos to Jerusalem. The aim of this trip was completely ecclesiastical and did not serve any political reason. As they came to Iranian territory, they learnt upheavals in Palestine and could not go to Jerusalem. They stayed in Baghdad and during that period with the death of the Catholicus, Markos was named Mar Yahbh-Allaha as the new Catholicus. Bar Sawma also continued his priesthood duty and government service beside Arghun Khan that inherited the throne in a short time after the death of Abaqa Khan in 1284. During the reign of Arghun Khan, he was sent to the Western European kingdoms by Arghun as an ambassador in order to form a political power against the Mamelukes. He went from Tabriz to Baghdad and taking the presents and messages that the Nestorian Patriarchate wanted to give to the Pope with him, he went to Constantinople, and then from there to Naples. During his voyage that lasted one and a half year, he made diplomatic meetings by visiting the cities of Rome, Genoa, Paris and Bordeaux, he completed his voyage and went back to Tabriz.

Rabban Sawma who made two trips, reported the places he had seen and what he had experienced. This report was written in Persian, but the original could not reach today. A part of the Persian text was written by someone that was thought to be in the same era with Rabban Sawma and this text in Syriac also narrated the death of Mar Yahbh-Allaha. Sir. E. A. Wallis Budge translated this Syriac text to English in 1928. In our thesis, by translating the 2001 edition of this text into Turkish, it was tried to reveal information about Rabban Sawma and about that period.

Key words: Rabban Sawma, Mongol Empire, Tabriz, Nestorian, Arghun Khan.

ÖNSÖZ

Moğollar Dönemi Ortadoğusu'nun çok fazla bilinmeyen ve kullanılmayan önemli bir kaynağı olan Rabban Bar Sawma'nın Çin sınırlarından Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya uzanan seyahatinin notlarının Türkçe olarak çevirisinin yapılmamış olması, bizim tezimizin konusunun belirlenmesi ve hazırlanmasında etkili oldu. Bu çalışma ile seyahat notlarının dilimize kazandırılması ve dönemin devletleri ile siyasi olayları hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmıştır.

Rabban Sawma, Batı'da çok fazla bilinmemesine rağmen, Moğol İmparatorluğu'nda önemli bir yere sahipti. Çağdaşı olan bir yazarın çevirisini yaptığı anılarında, yazar kendi fikirlerini ekleyerek birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. XIV. yüzyılın sonlarına doğru her iki çeviri de kaybolmuş ve yüzyıllar sonra 1887 senesinin Mart ayında tesadüfen keşfedilmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında ise bu Süryanice metnin Fransızca ve İngilizce'ye çevirisi yayımlanmıştır.

Rabban Sawma'nın seyahatlerinin anlatımı o dönemin Avrupası'nın adetleri ve ayinlerine dair Doğu Asyalı biri tarafından yazılmış tek eser niteliği taşımaktadır. Süryanice çeviride birtakım bilgiler saf dışı kalmış olsa da eser yazıldığı dönem için oldukça önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sir E. A. Wallis Budge, bu eseri 1928 yılında İngilizceye çevirerek yayımlamıştır. Tezimizde, Budge'nin yayımlanan İngilizce çevirisinin daha yeni olan 2001 baskısının Türkçe çevirisi yapılmış ve olayların geçtiği dönem ile ilgili yazılan kaynaklardan yararlanılarak metin içerisinde yer alan bilgileri açıklamaya ve bunları değerlendirmeye gayret edilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinde yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KAYHAN'a teşekkür ederim.

Lisans eğitimimden bu yana tanıdığım, tez sürecim boyunca bilgisini, zamanını ve yardımlarını benden esirgemeyen, tezimin ilk halinden son haline kadar düzenlenmesi ve zenginleştirilmesi konusunda sonsuz desteğini gördüğüm ve yaptığım çalışmanın üzerinde en büyük emeğe sahip olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hayrettin İhsan ERKOÇ'a, sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Tez yazım sürecinde yanımda olarak desteklerini her an hissettiren değerli arkadaşlarım; Meral GEYİK'e, Mehmet ÇETİNKAYA'ya ve Zülal CEYLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, her an yanımda olarak beni yalnız bırakmayan ve bana her konuda güvenen babam Hayrettin SARIOĞLU'na, annem Emine SARIOĞLU'na ve kardeşim Turan SARIOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Esra SARIOĞLU

Çanakkale 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

MOĞOL ELÇİSİ RABBAN BAR SAWMA'NIN SEYAHAT

NOTLARININ ÇEVİRİSİ

1. Suriyeli Çevirmeninin Önsözü.....	20
2. Rabban Sawma'nın Tarihçesi.....	21
2.1.Doğu'nın Katolik Başpapazı Mar Yahbh-Allaha'nın Tarihçesi.....	23
2.2.Rabban Sawma ve Rabban Markos Kudüs'e Gitmek İsterler.....	25
2.3.Rabban Markos'un Metropolit'e Gitmesinin Emredilmesi, Mar Yahbh-Allaha Olarak Adlandırılması ve Rabban Sawma'nın Genel Ziyaretçi Olması.....	30
2.4.Mar Yahbh-Allaha Piskopos Olarak Seçilir.....	32
2.5.Kral Ahmed Zamanında Yanlış Suçlamalar Yüzünden Mar Yahbh-Allaha'nın Çektikleri.....	35
2.6.Kral Argun ve Katolikos Mar Yahbh-Allaha Adına Rabban Sawma'nın Romalıları Ziyareti.....	38
2.6.1. Rabban Sawma Bizans'ta.....	39
2.6.2. Rabban Sawma İtalya ve Büyük Roma'da.....	40
2.6.3. Kardinallerin Bilmek İstedığı Rabban Sawma'nın İnanıcı.....	42
2.6.4. Rabban Sawma Fransa ya da Frangestan'da.....	46
2.6.5. Rabban Sawma İngiltere Kralına Gider (I. Edward).....	47
2.6.6. Rabban Sawma Roma'ya Döner.....	48
2.6.7. Rabban Sawma'nın Romalıların ve Tüm Batı'nın Katolik Patriki Olan Mar Papa'nın Yanından Dönüşü.....	52
2.7.Kral Argun'un Yaptığı Güzel İşler ve Ölümü.....	52
2.8.Kral Keyhatu ve Mar Yahbh-Allaha.....	53

2.9.Rabban Sawma, Kral Keyhatu ve Kral Baydu'nun Ölümü.....	55
2.10. Mar Yahbh-Allaha ve Meraga'daki Hristiyanlara Yapılan Eziyetler.....	57
2.11. Kral Gazan Mar Yahbh-Allaha'yı Onurlandırır.....	61
2.12. Meraga'da Daha Sonra Meydana Gelen Yağma ve Cinayetler.....	63
2.13. Erbil Kalesinde İsyanlar ve Kavgalar.....	65
2.14. Mar Yahbh-Allaha Meraga Manastırını Yapmayı Bitirir ve Onu Geliştirir.....	69
2.15. Kral Gazan'ın Mar Yahbh-Allaha'ya Karşı Duyduğu Sevgi ve Ölümü.....	72
2.16. Kral Olcayto ve Mar Yahbh-Allaha.....	74
2.17. Erbil'deki Hristiyanların Katliamı.....	77
2.18. Mar Yahbh-Allaha'nın Ölümü.....	95
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	109

KISALTMALAR

Bkz:	Bakınız
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
Ed. :	Editör
Ibid:	Aynı eserde
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
SAD:	Selçuklu Araştırmaları Dergisi
SUTAD:	Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK :	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Araştırmamızın konusu olan Rabban Bar Sawma, Avrupa'ya ulaşan ilk Öngüt¹ asıllı Moğol Elçisi olarak bilinmektedir.² Bu özelliği ile XIII. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan ve muhtemelen 1223'de doğan Rabban Bar Sawma³, doğduğu yer olan Hanbalık⁴ (Pekin) ile paralel olarak İran hâkimiyetinde bir Hristiyan mezhebi olarak gelişen ve o dönemde Orta Asya'da büyük bir cemaat sahibi olan Nasturi Kilisesine bağlıydı. O, gençlik yıllarında cemaatin gözde bir ruhbanı⁵ olarak dinsel görevine başlamış, aynı dönemde neredeyse bütün Asya bölgesinin hâkimiyetini elinde bulunduran Kubilay Han'ın çevresinde görevler alarak kısa sürede bulunduğu bölgede önemli bir yer edinerek ün kazanmıştır.

Rabban Bar Sawma'nın İnancı olan Nasturilik

Bunun yanı sıra dikkat çeken bir diğer husus ise Sawma'nın Nasturi Hristiyan olmasıdır. Sawma'nın inancı Nasturilik⁶ V. yüzyılda Hristiyanlığın bir kolu olarak ortaya çıkmış ve 431 yılında toplanan Efes Konsili'nden hemen sonra sapkın ilan edilmiştir. Nasturilik, Hz. İsa'nın tanrısal ve insani yanlarını ayrı olarak ele almış ve İsa'nın insani, tanrısal ve diğer niteliklerini bünyesinde barındıran Katolik inancından farklı olarak insani ve tanrısal yanlarını iki ayrı varlık olarak görmektedir. Nasturi inancına göre, tanrısal doğasında İsa, Tanrı'nın oğludur. İnsani doğasına bakılacak olursa, tanrısal varlığın aksine, Meryem'in oğludur. Meryem Ana, Ortodoks inancındaki gibi Tanrı doğuran (Theotokosi) değildir. O bu insani İsa'nın annesidir (Hristotokosi). Bunun nedeni olarak da Tanrı her zaman var olmuştur. O ne ölebilir, ne de bir insan onun annesi olabilir. Fakat İsa ölmüştür. Özetle, Nasturiler insani İsa'yı Tanrı'nın oğlundan ayrı tutmuştur. Bir açıklamanın

¹ Öngütler, Çin Seddi'nin hemen kuzeyinde, eski Shatuo Türklerinin topraklarında yaşayan, çoğunluğu Nasturi Hristiyan olan bir Türk halkıdır (René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (Çev. M. Reşat Uzmen), İstanbul 1999, s. 291, Moğolların Gizli Tarihi'nde Onggut olarak geçmektedirler. Halhan'ın güneyinde bir Moğol kabilesidir (*Moğolların gizli tarihi*, (Çev. Ahmet Demir), TTK, Ankara 2016, s. 272.

² Ebû'l-Ferec'e (Bar Hebraeus) göre Rabban Sawma aslen bir Uygur Türk'üdür (Ebû'l-Ferec İbnü'l-ibrî, *Târîhu Muhtasari'd-düvel*, (Çev. Şerafettin Yaltkaya), TTK, Ankara 2011, s. 21) Ancak Rabban Sawma muhtemelen Öngüt asıllıdır, çünkü doğduğu bölge Öngütlerin yaşadıkları yerdir (Bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 355).

³ Rabban Bar Sawma'nın doğum tarihi için bkz. Morris Rossabi, *Kubilay Han'ın Seyyahı*, (Çev. Ekin Uşşaklı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Basım, İstanbul 2008, s. 30.

⁴ Büyük Moğol İmparatorluğu'nun 1264-1368 yılları arasındaki başşehri (Ahmet Taşağıl, Hanbalık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, 1997, s. 524-525).

⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de kendilerini ibadete adayan Hristiyanlar için kullanılan bir terim (Salime Leyla Gürkan, Ruhban, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, 2008, s. 204-205).

⁶ İstanbul Patriği Nestûr'un (ö.451) öncülüğünde oluşan bir Hristiyan mezhebidir (Kadir Albayrak, Nesturilik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, 2007, s. 15-17).

sözleriyle, “Hz. İsa yüceliğini annesinden, insaniliğini ise babasından almamıştır” fikrini iddia etmişlerdir.⁷ İnançları sapkın ilan edildikten sonra Nasturiler Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarını terk etmeye zorlanmışlar, Ortadoğu, Orta Asya ve son olarak da Çin’de kendilerine sığınak aramış ve bulmuşlardır.

1245 yılında Kawshang bölgesinde Başdiyakoz olan Bayniel’in oğlu olarak dünyaya gelen Markos isimli keşiş,⁸ Bar Sawma’nın yanına yani Pekin’e giderek onun öğrencisi olmak istemiş ve Bar Sawma Markos’un bu isteğini geri çevirmeyerek onu öğrencisi olarak kabul etmiştir. Bir süre Rabban Sawma’nın yardımcısı ve öğrencisi olarak görevine devam eden Markos, Bar Sawma’ya birlikte Kudüs’e⁹ giderek burada dinsel görevlerini ve önemli din adamlarının mezarlarını ziyaret etmeyi teklif etmiş, Bar Sawma’da bu Kudüs seyahatine karar vermiştir. Yerel cemaatin ve sarayın da desteğini alan Rabban Bar Sawma ve Markos bu büyük yolculuğa adım atmışlardır. Kubilay Han’ın mührünü taşıyan özel payza¹⁰, onların Bağdat’a kadar serbestçe ve güven içerisinde seyahat etmelerine olanak tanımıştır.

Bar Sawma ve Markos, 1280’lerde dönemin İlhanlı Hanedanlığı¹¹ yönetimindeki İran topraklarına ulaşmışlardır. Nasturi Kilisesi’nin mevcut olduğu bu topraklarda Nasturi keşişler olarak büyük bir ilgi ile karşılanmışlardır. Dönemin Filistin topraklarında, Memluk ve İlhanlılar arasında bir kaos hali sürdüğünden seyahatlerinin kalan kısmına devam edemeyeceklerini ve Kudüs topraklarına gidemeyeceklerini anlayan iki keşiş, bir süre merkezi Bağdat’ta¹² yer alan Nasturi Patrikhanesine katılmışlardır. Diğer yandan Bar

⁷ Morris Rossabi, *Kubilay Han’ın Seyyahı...*, s. 23.

⁸ Bazı dinlerde ıssız bir yerde tek başına veya manastırda cemaat halinde münzevi hayat süren kişiler için kullanılmaktadır (Şinasi Gündüz, Keşiş, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, 2002, s. 322-324).

⁹ Üç ilahi dinde de önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehir (Işın Demirkent, Kudüs, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, 2002, s. 329-332).

¹⁰ Payza, habercilere ve yüksek devlet memurlarına verilen kimin emriyle yolculuk yaptıklarını belirten ve devlet işlerinde, verilen kimselere kolaylık sağlayan bir çeşit kimlik belgesi görevini yapan bir plakettir. (Bkz. Özkan Dayı, “Cami’ü’t-Tevârîh’te Kubilay Han’ın Çin’deki İdari Teşkilatı ve Bayındırlık Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, Aralık 2015, s. 245.)

¹¹ İran’da kurulan bir Moğol devletidir. Kurucusu Hulagu’nun taşıdığı İlhan unvanına nisbeten İlhanlılar adıyla anılmıştır. (Abdülkadir Yuvalı, İlhanlılar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXII, 2000, s. 102-105), Moğol İmparatorluğu’nu “İlhanlılar” ya da “İran Moğolları” olarak bilinen koludur ve Kubilay Kağan’ın 1294 yılındaki ölümü ile birlikte bu hanlık, bağımsız hale gelmiştir. İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han’ın 1335 yılında ölümü ile fiilen, 1353 yılında resmen sona ermiştir. (Bkz. Hayrettin İhsan Erkoç, “Anadolu’da Moğol Etkileri (13.-15. Yüzyıllar)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 19, Güz 2015, s. 37-64.

¹² İslam Dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak’ın başşehridir (Abdülkerim Özaydın, Bağdat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IV, 1991, s. 437-441).

Sawma, Tebriz'de¹³ yaşayan İlhanlı Hanı Abaka'nın¹⁴ danışmanı olmuştur. Dönemin Nasturi Patriği olan II. Mar Denha ölünce, 1281 yılında ise Rabban Sawma'nın yardımcısı Markos yeni Nasturi Patriği olmuş ve "Yahbh-Allaha" ismini almıştır. Rabban Sawma da ruhbanlık görevine ve Abaka Han'ın ölümünden kısa bir zaman sonra 1284'de tahta geçen Argun Han'ın¹⁵ yanında devlet hizmetine devam etmiştir.

İlk seyahati bu şekilde gelişen Rabban Bar Sawma'nın ikinci yolculuğu farklı bir şekilde gelişir. Batı sınırında Müslüman Memlûk Devleti¹⁶ ile sürekli savaş halinde bulunan ve Hristiyanları tek bir çatı altında toplamak için Suriye ile Filistin'i ele geçirmek isteyen İlhanlı hanı Argun, Bar Sawma'yı Hristiyan bir elçi olarak Avrupa'ya gitmesi için görevlendirir. Bu görevlendirmenin amacı ise Bar Sawma'nın Avrupa'da bulunan siyasi güçlerden İlhanlı Devleti için yardım istemesidir. Argun Han'ın resmi elçisi unvanı ile Tebriz'den ayrılan Sawma, ilk önce Bağdat'a giderek Nasturi Patrikhanesi'nin, Papa'ya¹⁷ vermek istediği hediyeler ile mesajları da yanına alarak yola çıkmıştır. İlk olarak 1287 yılında Karadeniz üzerinden deniz yolculuğu ile Konstantinopolis'e (İstanbul) varan Bar Sawma, buradan da deniz yolu ile Napoli'ye¹⁸ gitmiştir. Bir buçuk yıl kadar süren seyahati boyunca Roma, Cenova, Paris ve Bordo şehirlerini ziyaret ederek diplomatik görüşmelerde bulunmuş ve seyahatini tamamlayarak Tebriz'e geri dönmüştür.

Rabban Sawma, Argun Han'a ve Nasturi Patrikhanesi'ne sunduğu yazılı ve resmi raporlarının yanı sıra, muhtemelen yolculuğa dair yaşadığı ve gördüğü detayları yazıya geçirmiş fakat bu seyahatnamenin orijinali günümüze kadar ulaşamamıştır. Rabban Sawma'nın ve yardımcısı Markos'un ölümünden önce, onların hayatlarını anlatan ve ismini bilmediğimiz bir yazar tarafından her ikisinin de biyografileri Aramî dilinde¹⁹

¹³ İran'da Doğu Azerbaycan eyaletinin merkezi olan şehir (Ali Sinan Bilgili, Tebriz, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, 2011, s. 219-222).

¹⁴ Hulagu'nun on dört oğlunun en büyüğüdür. 631 yılında (1234) Moğolistan'da doğdu. Babası ile birlikte 1256 yılında İran'a geldi. Önce Horasan valiliğine tayin edildi. Hulagu'nun ölümü üzerine emirler, hatunlar ve şehzadelerden oluşan kurultayda babasının yerine getirildi (1265) (Faruk Sümer, Abaka, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, 1988, s. 8).

¹⁵ Abaka'nın en büyük oğludur. İlhanlı tahtının üçüncü hükümdarıdır. (Faruk Sümer, Argun, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 355-357).

¹⁶ Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Müslüman Türk devleti (1250-1517) (İsmail Yiğit, Memlûkler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 90-97).

¹⁷ Katolik kilisesinin ruhanî ve cismanî liderliğini temsil eden makam (Mehmet Aydın-Ahmet Hikmet Eroğlu, Papalık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 160-162).

¹⁸ İtalya'nın güneybatısında tarihi bir liman şehri (Mahmut H. Şakiroğlu, Napoli, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, 2006, s. 383-385).

¹⁹ Sâmi dil ailesinin batı grubuna girer; İbrânîce ile yakın akrabadır. Geniş bir coğrafi mekâna yayılmış çeşitli halk toplulukları tarafından oldukça uzun bir zaman dilimi içerisinde kullanıldığı için birçok lehçeye ayrılmıştır (Ali M. Dinçol, Ârâmîce, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 267-268).

yazılmış ve XIX. yüzyıl sonlarında Urmiye²⁰ yakınlarında tesadüfen bulunmuştur. Bu metinlerden yapılan Süryanice²¹ çeviriler günümüze kadar ulaşmıştır.

Elimizdeki mevcut metin, bu haliyle bile XIII. yüzyıl Doğu Asya, Ortadoğu ve Avrupa ile ilgili önemli ve etkileyici kesitler sunmaktadır. Rabban Sawma, Cengiz Han²² ailesinin egemenliği altındaki yerlere ve Çin'e gitmiştir. Rabban Sawma, üç önemli seyyah olan Carpini, Rubruck ve Marco Polo'nun²³ anlatılarının bilinen ilk Asya'lı çağdaşdır ve bu yüzden önemli bir yere sahiptir.²⁴ Daha da önemlisi, Rabban Sawma Avrupa'ya resmi bir temsilci sıfatıyla geldiğinden, onun gerçekleştirdiği seyahat Marco Polo ve diğerlerinden çok daha önemli bir siyasi ve diplomatik önem taşımaktadır.

Rabban Sawma Dönemi'nde Moğol İmparatorluğu'nun Siyasi Durumu

Rabban Sawma'nın rahiplik yemini ettiği ve 25 yaşında olduğu 1248 yılında Cengiz Han sülalesinin Doğu'daki topraklarında önemli değişiklikler yaşanıyordu. Cengiz Han'ın ölümünden sonra 1229'da oğlu Ögedey²⁵ onun halefi olmuş fakat Cengiz Han'ın diğer vârisleri Ögedey'in seçilmesine onay vermemişti. Ögedey'in kardeşi Toluy ve ailesi onun haleflliğini kabul etmemişler ve Ögedey'in hükümdarlığına meydan okumuşlardı.²⁶ Ögedey, 1241'de ölmüş ve 1246'da yerini Güyük almış ve yalnızca iki yıl hüküm süren Güyük 1248'de ölmüştür. Bu tarihte Cengiz Han sülalesinin tarihini değiştirecek ve Bar Sawma'yı da etkileyecek bir taht kavgası, kanlı bir mücadele başlamıştı.²⁷ Toluy Hanedanı ile Ögedey Hanedanı arasında başlayan bu mücadele döneminde üç yıllık mücadelenin ardından Ögedey Hanedanı galip çıkmıştı. Bunu çetin bir kargaşa dönemi takip etti. Kağanlık için verilen bu mücadele Cengiz Han ailesinin arasında giderek büyük bir

²⁰ İran Azerbaycanı'nda tarihi bir şehir (Osman Gazi Özgüdenli, Urmiye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLII, 2012, s. 179-180).

²¹ Ârâmice'nin halen konuşulan Doğu lehçelerinden biridir (Mehmet Sadık Gür, Süryanice, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 174-175).

²² Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarıdır (1206-1227) (Mustafa Kafalı, Cengiz Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VII, 1993, s. 367-369).

²³ Batı dünyasına Asya ve Uzakdoğu'yu tanıtan Venedikli seyyah (Mahmut H. Şakiroğlu, Marco Polo, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, 2003, s. 41-43).

²⁴ David Morgan, *The Mongols (Peoples of Europe)*, Wiley-Blackwell, Oxford 2007, s.187.

²⁵ Cengiz Han'ın yerini alan Moğol büyük hanı (1229-1241) (Osman Gazi Özgüdenli, Ögedey Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 21-22).

²⁶ Minhod Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî (Moğol istilasına dair)*, (Çev. Mustafa Uyar), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 105-111, Ebû'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-düvel...*, s.15-16, Alaaddin Atamelik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2013, s.184-191, *Moğolların Gizli Tarihi...*, s. 190-191, Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3. Basım, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 62.

²⁷ Morris Rossabi, Kubilay Han, (Çev. Özgür Özol), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 49, Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. A. Kazançgil, A. Bereket), Kabcacı Yayınları, İstanbul 2001, s. 314-317.

çıkmaza neden olmaya başlamıştı. Mücadele sırasında Cengiz Han ailesinin çoğu üyesi tutsak düşerek katledildi ve 77 komutan öldürüldü.²⁸ Yeni kağan Möngeke, sonunda hâkimiyetini sağlayarak 1251'de başa geçti. Yine de Ögedey Hanedanlığı'ndan hayatta kalanlar oldu ve bunlardan bazıları Orta Asya'ya kaçarak, Toluy Hanedanı'na muhalif olan Cengiz Han sülalesinin başka bir kolu Çağatay Hanedanı'na²⁹ sığındılar. Möngeke farklı toprakların yöneticileriyle ittifak kurmaya çalışıldığında direnişle karşılaştı. Cengiz Han ailesinin güçlü olmayan birliği böylelikle daha da zayıf hale geldi.³⁰

Cengiz Han ailesi için 1260 senesi bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde hanlar ile komutanlar arasındaki fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Altın Orda'nun³¹ İlhanlılara karşı Memlûkler ile bir ittifak kurmak üzere olması ve İlhanlıların dış desteğe ihtiyaç duyması, Cengiz Han ailesi için kötü bir dönemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1259 yılında Möngeke Kağan, Çin'in güneyinde hüküm süren Sunglara karşı düzenlediği bir sefer sırasında hastalanarak ölmüştür. Geride kalan iki küçük erkek kardeşi Kubilay Han ve Arık Böke, ağabeylerinin ölümü üzerine kağanlık için mücadele verirler. 1260 yılında iki farklı kurultay toplanmış ve iki kağan seçilmesi Kuzey Çin bölgesine hâkim olan Kubilay ile Moğolistan bölgesine hâkim olan Arık Böke arasında bir iç savaş çıkmasına neden olmuştur. Diğer Hanlar arasındaki en önemli müttefik olan İlhanlı hükümdarı Hulagu (Hülegü), 3 Eylül 1260'ta Ayn Calud Savaşı'nda uğradığı askeri başarısızlığın sonrasında kendine yardım edemeyecek durumda görünse de Kuzey Çin bölgesine sahip olan Kubilay'ı daha güçlü görerek desteklemiştir. Arık Böke ise iki taraf arasında güç dengesi yaratmasını umduğu Orta Asya'daki Çağatay Hanlığı'nın desteğine güvenmiştir. Tüm bunlar yaşanırken 1264 yılında Kubilay, Arık Böke'yi yenilgiye uğratar. Güney Çin, Kubilay'ın boyun eğme çağrılarını reddeder ve Güney Sung birlikleri, 1279 yılında

²⁸ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi...*, 316-317, Rashid Al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, (Çev. John Andrew Boyle), Columbia University Press, New York 1971, s. 212.

²⁹ 1227-1370 yılları arasında Mâverâünnehir, Yedisu ve Doğu Türkistan'da hüküm süren bir hanedandır. Adını Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'dan alır (Abdülkadir Yuvalı, Çağatay Hanlığı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, 1993, s. 177-178).

³⁰ Kerimüddin Mahmud-î Aksarayî, *Musâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000, s. 31, Minhod Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî...*, s. 137, Alaaddin Atamelik Cüveynî, *Tarih-i Cihangûşa...*, s. 245, Ebû'l-Ferec İbnü'l-ibrî, *Târîhu Muhtasari'd-düvel...*, s. 24, Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. İ. Aka, M. Ersan, A.H. Khelejani), TTK, Ankara 2013, s.12, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 278-279, Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi...*, s. 364-366.

³¹ 1241-1502 yılları arasında Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren bir Türk-Moğol devletidir (Mehmet Saray, Altın Orda Hanlığı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s. 538-540).

yenilgiye uğrayana kadar, on yıldan uzun bir süre boyunca Kubilay'ın ordularına karşı savaştlar.³²

Ögedey'in Orta Asya'ya kaçışından sonra, onun torunlarının muhalefeti devam etti. Kubilay'ın amca çocuklarından biri olan, Ögedey'in torunu Kaydu, kağanlığın Kubilay'ın babası Toluy'un soyuna geçmesinden rahatsızdı. 1269'da büyük bir ordu toplayarak Çağatay Hanı'nı bölgedeki üstünlüğünü tanınması için ikna etti. Kubilay ile Kaydu arasındaki mücadele ise diğer bölgelere de sıçramıştı. Çin'in Kuzeydoğu sınırı boyunca, Koreli muhalifler, Kubilay'ın desteklediği Kore Hükümdarı'na başkaldırmışlar ve bunun sonucunda Kubilay Han, bölgeye asker sevk etmek zorunda kalmıştı. Aynı zamanda Japonya ve Güney Çin'deki düşmanları arasında ticareti engellemeye çalışmış fakat bu talebi Japonlar tarafından onaylanmamıştı. Bunun üzerine Kubilay Han, Japonya'ya 1274 yılında bir sefer düzenlemiş fakat başarılı olamamıştır.³³

Kubilay'ın dış ilişkilerine dair endişeleri, Çin'de bir hükümet kurma çabaları ile çakışarak gölgede kalmıştı. Kubilay, hem Cengiz Han ailesinin kağanı olmak hem de Çin'in ilk Türk Moğol İmparatoru olarak kabul edilmek istiyordu. Bunu sağlamak için her şeyi yapmak mecburiyetinde idi. Cengiz Han ve halefleri olan büyük hanlar, özellikle de Kubilay'ın ağabeyi Möngeke, idari bir yapı kurmak istemiş ve bunun için çalışmalarını başlatmıştı. Bunun yanı sıra yine de Kubilay'ın devlet örgütünü kurması, devlet görevlilerini devşirmesi ve saray teşkilatını kurumsallaştırması gerekmektedir.³⁴

Kubilay, Orta Asya'da hanlığı kendisinden almak isteyen bir rakip ile karşılaştı. Rakibinin hem Moğol hem de Ögedey Kağan soyundan biri olması bu tehdidi daha da güçlendirmişti. Doğu Asya'dan tek isteği ise hükümlerinin kabul edilmesiydi. Kubilay bu isteğini sağladıktan sonra onların iç işlerine çok fazla karışmamıştı.

Bunun yanı sıra Kubilay'ın ticaret konusundaki planları da önemli yer tutmuştur. Orta Asya, Çin, Hindistan, Ortadoğu ve Avrupa arasında bir kavşak olarak bulunmaktaydı. Avrasya'dan geçen kervanların, hem yerel halk ile ticaret yapmak hem de erzaklarını yenilemek için Orta Asya'da konaklamaları gerekiyordu. Kentlerin de yiyecek ve gerekli malzemeler için yakınlarındaki tarım alanlarına ihtiyaçları bulunmaktaydı. Orta Asya'daki bu belirsizlik ve kötü tavrın sorumlusu ise Kubilay'ın kuzeni olan Kaydu olmuştur. Ailesi

³² René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 279.

³³ Morris Rossabi, *Kubilay Han...*, s. 96, Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi...*, s. 367-370.

³⁴ Özkan Dayı, "Cami'ü't-Tevârih'te Kubilay Han'ın Çin'deki İdari Teşkilatı ve Bayındırlık Faaliyetleri", *Edebiyat Fakültesi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, Aralık 2015, s. 245.

Tuluy oğulları tarafından devrilmiş olan Kaydu, Ögedey soyuna mensuptur. Kaydu'nun amacı ise Ögedey soyunun tekrar tahta geçmesini sağlamak olmuştur.

Bar Sawma ve Markos bu siyasi gelişmeler içerisinde dinsel bir amaca sahip olan seyahatleri için ilk adımlarını atmışlardır. Ayrıca bu karışık ortam Hulagu takipçilerinin, Altın Orda Hanları ve Mısır'ın Müslüman Memlûklerine karşı, Kubilay Han'ın yerine Hristiyan Batı'dan yardım beklmelerine neden olmuştur.

Moğol Hâkimiyetindeki İran ve Hulagu Hanedanlığı

İran'ın Moğollar tarafından fethi ve Celaleddin tarafından kurulmuş olan Harezmi Devleti'nin³⁵ 1231'de yok edilmesinden sonra geçici ve oldukça başarısız bir rejim altında olduğu görülmektedir. İran'ın fethinden yirmi yıl sonra Moğollar, Arran³⁶ ve Mugan'daki ikili hükümet şeklini ve geçici rejimi bırakarak yerine ikisinin birleşiminin olduğu güçlü bir siyasi iktidar kurmayı düşünmüşlerdir. 1251 Kurultayı'nda Möngke Kağan, İran Umumi Valiliği'ni küçük kardeşi Hulagu'ye emanet etmeye karar verilmiştir.³⁷ Hulagu ayrıca Möngke'den İran'a süregelen iki iktidarı yıkma ve Suriye'yi tamamı ile fethetme emrini de almıştı; bunlar, Mazenderan'daki³⁸ İsmaili Devleti ile Bağdat'ta bulunan Abbasi Halifeliği³⁹ idi.

Almalığ⁴⁰ ve Semerkant'ta⁴¹ konaklayarak Moğolistan'dan gelen Hulagu, 2 Ocak 1256 tarihinde Amu-Derya'yı⁴² aşmıştı. Nehrin İran tarafında bulunan Anadolu Selçuklu sultanlarının temsilcileri tarafından karşılanmıştır. Bu dönemde İsmaili mezhebi, Rükneddin Gür Şah önderliğinde çok büyük bir kültürel ve askeri güce sahipti. İsmaililerin önderi Rükneddin Hurşah Meymundiz, Hulagu tarafından 19 Kasım 1256 tarafından

³⁵ Harezmi İran'da 1097-1231 yılları arasında hüküm süren Türk-İslam Hanedanı (Aydın Taneri, Harizmşahlar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, 1997, s. 228-231).

³⁶ Ortaçağ'da Doğu Kafkasya'da bir bölge (Abdülkerim Özyayın, Arran, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 394-395).

³⁷ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 12-14, (Bar Hebraeus) Abû'l Farac. *Abû'l Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 556, Minhod Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî...*, s. 153-154, Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, Ankara 1969, s. 11.

³⁸ İran'ın kuzeyinde bulunan şehir. Kaynaklarda eski ismi Taberistan olarak geçmektedir (Osman Gazi Özgüdenli, Taberistan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, 2010, s. 322-323).

³⁹ Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan gelen ve 750-1258 yılları arasında hüküm süren hanedan (Hakkı Dursun Yıldız, Abbasiler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, 1988, s. 31-48).

⁴⁰ Semenoff, Almalığ'ın İli Irmağı vadisinde ve Kulca'nın yaklaşık 40 verst kuzeybatısında olduğunu belirtmiştir (*Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, Ed. Kürşat Yıldırım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 240).

⁴¹ Özbekistan'da tarihi bir şehir (Osman Aydınli, Semerkant, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, 2009, s. 481-484).

⁴² Orta Asya'nın en büyük iki nehrinden biridir (Emel Esin, Amuderya, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 98-99).

kuşatılmış ve mağlub edilmişti. Böylece XII. asrın korkunç mezhebi olarak nitelendirilen İsmaililer ortadan kaldırılmıştır.

Hulagu, Bağdat Abbasi Halifesi'ne de saldırmıştır. Dönemin Bağdat Halifesi Halife el-Musta'sim ise Moğol tehlikesini atlatabileceğini düşünüyordu. Hulagu Han ve Halife arasında gerçekleşen mektuplaşmadan sonra Hulagu bir ihtar mektubu yollayarak şöyle demiştir: “*Cengiz Han'dan beri Moğol ordularının dünyanın kaderi üzerinde nasıl etkili olduklarını öğrendiniz. Yüce Tanrı'nın yardımı ile Harezm Şahları, Selçuklu Sultanları, Deylem Kralları ve diğer Atabegleri çarpan hakir dalgayı gördün! Bunlara rağmen Bağdat'ın kapıları orada hâkimiyet kuran bu soylara hiçbir zaman kapalı olmamıştır. Bu halde, bunca kuvvet ve iktidara sahip olan bizlere bu şehrin girişi nasıl yasak olabilir? Sancağa karşı mücadele etmekten kaçın.*”⁴³ Bu ihtar mektubunun üzerine Bağdat Halifesi red cevabı vermiş ve Hulagu Han ile Şamanist⁴⁴, Budist⁴⁵ veya Nasturi olan kumandaları 1257 Kasımı'nda Bağdat'a inmeye başlamışlardı. Baycu'nun ordusu Musul⁴⁶ üzerinden inerek Bağdat'ı Dicle'nin batı kıyısı itibari ile hâkimiyet altına almaya çalışıyordu. Nasturi olan ve Nayman⁴⁷ asıllı Ketbuka ise Abbasi başkentine yönelmişti. Sonunda Hulagu Han bizzat Hemedan'dan⁴⁸ hareket ederek Dicle üzerinden Kirmanşah⁴⁹ ve Hulvan'dan⁵⁰ inmeye başlamıştı. 18 Ocak 1258 tarihinde Moğol kuvvetlerinin toplanması bitmiş ve Hulagu ordugâhını Bağdat'ta konuşlandırmıştı. Ordugâhın kurulmasına karşı çıkmak isteyen küçük Halifelik ordusu tamamen etkisiz hale getirilmiş ve 22 Ocak 1258'de Moğol kumandanları Baycu, Buka, Timur ve Suguncak, Dicle'nin batısında yer alan Bağdat'ın merkeze uzak yerlerinde görev alırlarken, diğer taraftan da Hulagu ve Ketbuka kuşatmanın şiddetini fazlalaştırıyorlardı. Bağdat Halifesi ise bu durumdan endişe duyarak ve Moğolları

⁴³ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 30-36, Abû'l Farac. *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 568-573, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 292.

⁴⁴ Şamanizm paleolitik çağdan günümüze Sibiry ve Orta Asya topluluklarında varlığını sürdüren inanış ve merasimlere verilen isimdir (Harun Güngör, Şamanizm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 325-328).

⁴⁵ Buda'nın M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da kurduğu din ve felsefe sistemidir (Günay Tümer, Budizm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI, 1992, s. 352-360).

⁴⁶ Irak'ta bulunan tarihi bir şehir (Sâmî es-Sakkâr, Musul, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, 2006, s. 361-363).

⁴⁷ René Grousset, Türk-Moğol Aşiretleri'nin en önemlilerinden olan Naymanların, Ubsa-nor'dan bir tarafta Kara-İrtiş ve Zaysan-nor'a diğer taraftan yukarı Selenga'ya kadar uzanan, şimdiki Kobdo eyaletinde yaşıyor olabileceklerini belirtmiştir. (Bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 218).

⁴⁸ Batı İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalet (Tahsin Yazıcı, Hemedan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 1998, s. 183-185).

⁴⁹ İran'da bir şehir. Bu şehrin merkez olduğu idari bölgedir (Marcel Bazın, Kirmanşah, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, 2002, s. 66-67).

⁵⁰ Irâk-ı Arap ile Irâk-ı Acem sınırında kurulmuş tarihi bir şehir (Tahsin Yazıcı, Hulvân, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, 1998, s. 345-346).

yumuşatmak için koyu bir Şii⁵¹ olan ve Moğollara karşı yakınlığı olduğu düşünüldüğü vezirini ve Nasturi Katolikos Makikha'yı göndermişti. Bu çabalar artık çok geçti ve kuşatılan yerler teslim olmaktan başka bir şey yapamayacak durumdaydı. 10 Şubat'ta ise Halife bizzat Hulagu Han'a teslim olmuş, Hulagu halifeden bütün şehir halkının silahlarını bırakarak şehirden çıkmasını istemişti. Halifenin isteğini kabul etmeyen şehir halkı için şehre giren Moğollar, halkı kılıçtan geçirmişlerdir.⁵²

Bağdat'ın fethi ve Abbasi Halifeliği'nin yıkılmasından sonra Hulagu Han Azerbaycan'a döndü. Kendisinden önce İran'ı yönetmiş olan Moğol kumandanı Çurmagun ve Baycu'yu ise buraya yerleştirdi. Bağdat'ın çöküşü Müslüman dünyasını dehşet içerisinde bırakmıştı. Hulagu'nun yeni hedefi ise Suriye idi. Suriye o dönem Franklar ile Eyyubilerin arasında paylaşılmış durumdaydı. Frankların elinde iki belirgin bölge olan kıyı bölgeleri vardı. Kuzeyde Antakya Prensligi ve Trablusşam Kontluğu, her ikisi de prens Bohemond'a aitti. Güneyde ise uzun zamandan beri Kudüs şehrini kaybetmiş ve krallık gücünün etkisini yitirmiş Tir Baronluğu, Akka vilayeti⁵³, Yafa Kontluğu gibi irili ufaklı Baronluklar Federasyonu bulunuyordu.⁵⁴

Antakya ve Trablusşam prensi, VI. Bohemond'un kızıyla evlenen Ermeni Kralı I. Hethum'un yaptıklarından örnek olarak derhal Moğol ittifakı içine girmişti. Bu Hristiyan Suriye'nin karşısında, ülkenin iç tarafı Halep⁵⁵ ve Şam'ı⁵⁶ içine alan Selahaddin⁵⁷ tarafından kurulmuş Eyyubi Hanedanı'na⁵⁸ aitti. O sırada sultan olarak Nasr Yusuf bulunuyordu. Eyyubi Hanedanlığı 1258 yılında Hulagu Han'a oğlu el-Aziz'i göndererek kendisine bağlılığını bildirmişti.⁵⁹ Bu bağlılık bildirisine rağmen Hulagu, Eyyubilerin elinden Batı Mezopotamya'yı ve Suriye'yi alma konusunda kararlı davrandı. Bunun için

⁵¹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adıdır (Mustafa Öz, Şia, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, 2010, s. 111-114).

⁵² Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 38-50, Abû'l Farac. *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 568-573, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 295.

⁵³ Filistin'in batı kıyısında bulunan önemli bir şehirdir (Feridun Emecen, Akka, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s. 265-267).

⁵⁴ *Ibid*, s. 342.

⁵⁵ Suriye'nin ikinci büyük şehri (Mahmûd Harîtanî, Halep, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, 1997, s. 247-248).

⁵⁶ İslam Dünyası'nın en önemli tarihi şehirlerinden biridir. Günümüzde ise Suriye'nin başşehridir (Cengiz Tomar, Şam, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 311-315).

⁵⁷ Haçlılar'a karşı mücadelesiyle tanınan İslam kahramanı, Eyyubiler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı (1171-1193) (Ramazan Şeşen, Selâhaddîn-i Eyyübî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, 2009, s. 337-340).

⁵⁸ Ortadoğu, Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'da hüküm süren bir Türk devletidir (1171-1462) (Ramazan Şeşen, Eyyubiler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XII, 1995, s. 20-31).

⁵⁹ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 342.

Diyarbakır'da bulunan Meyyafarikin Emirliğine⁶⁰ saldırı düzenlendi. Moğolların el-Kâmil isimli Eyyubi prensine karşı ileri sürdüğü suçlamalardan biri, ülkesine Moğol pasaportu ile girmiş olan bir Yakubi Hristiyanı⁶¹ çarmıha germeleri idi. Uzun bir kuşatmadan sonra Meyyafarikin düşmüş ve bu kuşatma devam ettiği sırada Hulagu Han Suriye'yi fethetmişti.

Suriye'nin fethi ile bütün Suriye'de bir panik havası oluşmuş ve Moğolların gelmesini beklemeden birçok Müslüman gelip bağlılıklarını bildirmişlerdi. Halep'in düşüşü Hama'yı da beraberinde getirmiş, şehir savaş olmadan ele geçirilmişti. Sultan En-Nasr Yusuf, Halep'i savunmadığı gibi Şam'ı da savunmamış ve Halep'in düşüşü üzerine Mısır'a kaçmıştı. 1 Mart 1260 yılında Ketbuka, Moğol işgal kuvvetleri ile birlikte Şam'a gelmiş, direnmeye devam eden Şam da 6 Nisan'da teslim olmuştu. Fetihlerin kesinleştiği düşünüldüğü sırada Möngke Kağan Çin'de ölmüş ve iki kardeşi Kubilay ile Arık-Böge arasında bir taht kavgası başlamıştı. Dördüncü kardeş olan Hulagu, uzakta bulunduğu ve yeterince toprağa sahip olduğundan dolayı tahta ortak olmamış, Kubilay'ın tarafına eğilim gösteriyordu. Suriye içerisinde savaş durumu değişmişti ve Hulagu, Doğu seyahatinden önce başkomutanlığı Ketbuka'ya bırakmış ve o da Mısır'da 1250 yılında Eyyubileri devirmiş olan Memlûklere mektup göndererek teslim olmalarını istemişti.⁶² Generaller Sultan Kutuz'un⁶³ nüfuzu ile bu isteği red etmiş ve elçilik heyetini katletmişlerdi. Bunun üzerine Ketbuka, on bin kişilik bir ordu ile Filistin'e yürümüş ve 3 Eylül 1260 tarihinde Ayn-Calud mevkiinde Memlûk orduları ile karşılaşmışlardır. Moğollar bozguna uğrayarak ordularının büyük bir kısmını kaybetmişlerdi. Ketbuka ise Kutuz'un emriyle başı kesilerek öldürülmüştü.⁶⁴

Sultan Kutuz, Şam'a büyük bir zafer içerisinde girmiştir. Fırat'a kadar bütün Müslüman Suriye, Mısır Memlûk Sultanlığına katılmıştır. Bunun ardından Hulagu yeni bir atakta bulunarak ordusu ile Suriye'ye girmiş, Halep'i yağmalamış, fakat buradaki Müslümanlar tarafından geri püskürtülmüş ve yine Fırat'ın doğusuna atılmıştır.

⁶⁰ Diyarbakır iline bağlı Silvan ilçe merkezinin eski adı. Ortaçağ'ın önemli merkezlerinden biridir (Ahmet Savran, Meyyafarikin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 511-512).

⁶¹ Doğu Hristiyan kiliseleri arasında yer alan ve Süryaniler adı ile de bilinen grup (Mehmet Çelik, Süryaniler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 175- 178).

⁶² Jean-Paul Roux, Hulagu'nun Mısır seferinden çekilmesini yaz sıcaklarına bağlamıştır (Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi...*, s. 340-341).

⁶³ Memlûk sultanı (1259-1260) (İsmail Yiğit, Kutuz, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, 2002, s. 500-501).

⁶⁴ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, TTK, Ankara 2011 s. 98, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 343-345.

Hulagu'nun başarısızlık nedeni, yeğeni Kıpçak Hanı⁶⁵ Berke tarafından ciddi şekilde tehdit edilmesinden dolayı olmuştur. Hâkimiyetini Güney Rusya Bozkırlarında sürdürmekte olan Berke, Hulagu'nun Hristiyanlığa gösterdiği sempatiden daha fazlasını Müslümanlığa gösteriyordu. Bu açıdan Hulagu'nun fetihleri onda hırs yaratmıştı. Bu hırs ile Berke, Moğollara düşman fakat bunun yanı sıra İslam'ın koruyucusu olarak görülen Memlûklere, Hulagu'ya karşı ittifak kurmakta tereddüt etmemiştir. 1262 yılından itibaren Memlûk Sultanı Baybars⁶⁶ ve Berke⁶⁷, karşılıklı elçi göndermeler sonucunda Hulagu'ya savaş ilan etmişlerdi. Aynı yıl Hulagu karşı taaruzla geçmiş ve Derbend'i⁶⁸ aşarak Terek'in diğer tarafındaki Kıpçak topraklarına ilerlemişti. Berke'nin yeğeni Nogay tarafından komuta edilen ordu ile karşılaşmış ve Azerbaycan'a çekilmek durumunda kalmıştı.⁶⁹ Bu durum Hulagu'nun Suriye tarafındaki genişleme politikasının yarıda kalmasına ve İran Hanlığı çembere alındığı için buradaki saldırılarla uğraşmasına neden olmuştur.

8 Şubat 1265 yılında Hulagu'nun ölmesi ile yerine büyük oğlu Abaka Han geçmiştir. Abaka Han, Azerbaycan'da ikamet etmeye devam etmiş ancak başkent rolünü oynayan Tebriz olmuştur. Abaka Han, babası gibi kendisini Kubilay'ın bir kumandanı olarak görmüş, tahta çıktığı sene Bizans İmparatoru Mikhael Palaiologos'un kızı Maria ile evlenmiştir. Abaka, dış siyasette babası Hulagu Han zamanında Berke ile başlayan savaşı sona erdirmiş, savaş sırasında Berke'nin ölmesi ile ordusu geri çekilmiştir. Kuzeydoğuda ise 1269-1270 yıllarında Merv⁷⁰ ile Nişapur'u⁷¹ işgal eden ve Horasan'ı⁷² istila eden Türkistan Hanı Çağataylı Barak Han'ın kendi ülkesine istila tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte 1270 yılında Barak Han⁷³ bozguna uğratılmıştı. Batı'da ise, babası tarafından başlatılmış olan ve daha Mısır ile Suriye'ye hâkim olan Memlûklere ile devam eden savaşın sürmesi gerekmekteydi. Memlûk Sultanı Baybars, Moğolların yakın

⁶⁵ Altın Orda Devleti'ne Deşt-i Kıpçak'ta da hüküm sürdüğü için Kıpçak Hanlığı da denmiştir (Mehmet Saray, Altın Orda Hanlığı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s. 538-540).

⁶⁶ Mısır Bahriyye Memlûkleri sultanı (1260-1277) (Kazım Yaşar Koprıman, Baybars I, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, 1992, s. 221-223).

⁶⁷ Altın Orda Hanı (1256-1266) (Enver Konukçu, Berke Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, 1992, s. 506-507).

⁶⁸ Dağıstan'da Hazar denizinin kuzeybatı sahilinde tarihi bir şehir ve liman (Aliyev Salih Muhammedoğlu, Derbend, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 164-166).

⁶⁹ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 348.

⁷⁰ Türkmenistan'da tarihi bir şehir (Osman Gazi Özgüdenli, Merv, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 221-223).

⁷¹ İran'da tarihi bir şehir (Osman Gazi Özgüdenli, Nişapur, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, 2007, s. 149-151).

⁷² Kuzeydoğu İran'da bir eyalet (Osman Çetin, Horasan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, 1998, s. 234-241).

⁷³ Çağatay Hanı'nın torununun oğludur (Mustafa Kafalı, Barak Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, 1992, s. 63-64).

müttefikleri olan Kilikya Ermeni Krallığı'na birçok kez saldırmıştı ve 1275 yılında Adana, Tarsus ve Lazkiye⁷⁴ gibi çok önemli şehirleri yağmalayarak, daha sonrasında Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın iç işlerine kadar müdahale etmeye başlamıştı. 1277 yılında Baybars, Anadolu Selçuklu topraklarına girmiş ve 18 Nisan'da, Elbistan'da Moğol ordusunu mağlup etmişti. Selçuklu ordusu içinde bulunan bazı Memlûk işbirlikçilerinin komuta ettiği birlikler savaş meydanından kaçmışlar, böylece Moğollar bozguna uğramışlardı. Haberi alan Abaka Anadolu'ya gelmiş ve Selçuklu Türklerini ağır şekilde cezalandırmıştı.⁷⁵

Abaka, Memlûk Sultanlığına karşı Latin devletleri ile bir ittifak kurmak istemiş ve 1273 yılında Papa'ya ve İngiltere Kralı I. Edward'a mektup yazmıştır. Hatta buralara elçiler göndererek bir sonuç almak istemiş fakat İngiltere, Fransa ve Papalık Abaka'nın isteklerine cevap vermemişlerdir. Bunun sonucunda Abaka, tek başına hareket etme kararı alarak 1271 yılının sonlarında Halep'i yağmalamak için on bin süvari yollamıştır. 1280 yılının Eylül ve Ekim aylarında Abaka daha da kuvvetli bir ordu yollamıştır; bu ordu, Halep şehrini bir süre işgal etmiştir. 1281 yılında 50.000 kişilik güçlü bir Moğol ordusu Suriye'ye girmiş ve Kilikya Ermeni Kralı III. Leon'un birlikleri de Moğol ordusuna katılmıştı. Karşılaşma sonucunda Moğollar bir kez daha bozguna uğramış ve tekrar Fırat'tan geri dönmek durumunda kalmışlardır. Bu olaydan kısa bir süre sonra da Abaka Han ölmüştür.⁷⁶

Abaka Han'ın kardeşi Teküder⁷⁷ (Tegüder), ağabeyinden sonra tahta geçmiştir. Annesi Nasturi olan Teküder, çocukluğunda vaftiz edilmesine karşın tahta geçtiğinde Müslüman olarak Ahmed adını almıştır. Sultan ünvanı ile İran Hanlığı'nı yeniden Müslümanlaştırmaya başlamıştır. Ahmed 1282 yılında Memlûklere bir ittifak ve barış çağrısında bulunarak Kubilay'ın tepkisini almıştı. Teküder, Pekin Sarayına yapılan şikayetlere karşı Nasturi Kilisesi başdiyakozu Patrik⁷⁸ III. Mar Yahbh-Allaha ve onun

⁷⁴ Suriye'nin en büyük liman şehri (Ş. Tufan Buzpınar, Lazkiye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 2003, s. 117-118).

⁷⁵ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 349.

⁷⁶ *Ibid*, s. 352.

⁷⁷ İlk Müslüman İlhanlı hükümdarı (1282-1284) (Hamid Algar, Ahmed Teküder, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s. 139).

⁷⁸ Hristiyanlığın doğu kiliselerinde başpiskoposlara verilen dini ve idari ünvan (Mahmut Aydın, Patrik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 188-189).

yardımcısı konumunda bulunan Rabban Sawma'yı sorumlu olarak göstermiş, Patrik hapse atılmıştır. Patrik, bu durumdan Kutay Hatun'un müdahaleleri ile kurtulmuştur.⁷⁹

Buna rağmen Budist ve Nasturi Moğollar, Abaka Han'ın oğlu ve o esnada Horasan Valiliği görevini yürüten Argun'un etrafında toplanmışlardı. Mücadele öncelikle Argun'un aleyhine dönmüştü. Argun Horasan'da isyan bayrağını açmış, oradan Irak-ı Acem'e yürüyerek Kazvin⁸⁰ yakınlarında 1284 yılında mağlup olmuş ve Teküder'e teslim olmak zorunda kalmıştı. Bu olaylara rağmen komutanları bir saray ihtilali gerçekleşmiş ve birlikleri tarafından terkedilen Teküder aynı yıl içerisinde öldürülerek yerine Argun tahta çıkmıştı. Argun Han ilk olarak Müslümanlaşmayı durdurmuş ve birçok makamı Hristiyanlar ile Yahudilere teslim etmiştir. Örneğin maliye nazırı ve başdanışman olarak Yahudi hekimisi Sa'ad ed-Devle'yi seçmiştir. Dış politikada, Memlûklere karşı tekrar bir mücadele başlatmak isteyen Argun, Hristiyan dünyası ile yapabileceği bir ittifakın peşindeydi. İttifakın ise şu yönde olmasını istiyordu; Müslüman Suriye'nin Moğol ordusu tarafından istilası esnasında bir Haçlı Seferi, Akka veya Dimyat'ta⁸¹ kıyıya çıkacak, daha sonra Suriye'nin paylaşılması kısmına gelindiğinde, Halep ve Şam Moğollara, Kudüs Haçlılara bırakılacaktı. Argun bu ittifak düşüncesi ile 1285 yılında Papa IV. Honorius'a bir mektup göndermiştir. 1287 yılına gelindiğinde ise aynı amaç için Nasturi din adamı Rabban Sawma'nın başkanlığında Batı'ya bir elçi heyeti göndermiştir. Bu seyahatin sonunda Rabban Sawma, Argun Han'a yazılmış IV. Nikolas'ın, Philippe le Bel'in ve I. Edward'ın mektupları ile birlikte dönmüştür. Argun daha sonra Ceneviz elçisi Buscarel de Gisolf'u Batı'ya yollamış, fakat protokole uygun bir cevaptan başka bir şey elde edememiştir. Argun Han, Horasan ve Kafkasya'daki kuzey sınırlarını korumak için kendi harekete geçmiştir. Horasan valiliğini büyük oğlu Gazan'a vererek, onun yanına başkumandan olarak Hulagu zamanında hizmet etmiş bir yöneticinin oğlu olan Emir Nevruz'u⁸² atamıştır. Argun Han 1291 yılında vefat etmiştir. Moğol Devleti Argun'dan sonra yerine kardeşi Keyhatu'nun gelmesine karar vermişti. Keyhatu idarecilik vasfına pek sahip olmayan biri olarak bilinmektedir. Örneğin 1292'de hastalanan Keyhatu, iyileşmesi şerefine bir eğlence düzenlemiş ve çok fazla hediye dağıtarak devlet hazinesini israf

⁷⁹ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 353.

⁸⁰ İran'da şehir ve aynı adı taşıyan idari birimin merkezi (Marcel Bazin, Kazvin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, 2002, s. 154-155).

⁸¹ Aşağı Mısır'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu il (Atilla Çetin, Dimyat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 309-310).

⁸² Uyrat Kabilesinden Horasan Emiri Argun Akhan'ın oğlu. Abaka Han'ın Togançuk adlı kızı ile evlenmiştir. (Bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 76).

etmiştir.⁸³ O dönemler birtakım askeri harekâtlar neticesinde devlet hazinesinin paraya ihtiyacı olmuş ve bunun için de alınacak tedbirler gündeme gelmiştir. Çinliler örnek alınarak kağıt paralar çıkarılmıştır. Bunlara Çince (ts'au) Cao adını vermişlerdi. 1294 senesinde Tebriz ve birçok şehirde bu paralardan basılmıştı. Aynı zamanda madeni paranın geçmesi yasaklanarak devlet daha da kötü bir mali sıkıntıya düşmüştü fakat çok geçmeden madeni paraların kullanımı tekrar serbest bırakıldı. Bu yeni para hareketinin iyice bilinmeyerek yapılması, düşünülen refahın tam aksini meydana getirdi.⁸⁴

Keyhatu, din açısından ise, III. Mar Yahbh-Allaha'ya ve Rabban Sawma'ya büyük bir yakınlık göstermiş olmasından değerlendirilebilir. Keyhatu, bu iki Nasturi'yi, Meraga'da inşa edilmiş olan Nasturi Kilisesi'nde ziyaret etmiştir. Keyhatu'nun başarısızlıklarından rahatsız olan bir grup Moğol Beyi harekete geçmiş ve 1295 yılında Keyhatu'yu devirmişlerdir. Keyhatu'nun yerine, Hulagu'nun başka bir torunu ve Keyhatu'nun kardeş çocuğu olan Baydu'yu geçirmişlerdir. Baydu'nun Hristiyan olması, onun Hristiyan cemaati tarafından desteklenmesini sağlamış, bunun aksine Nevruz'un Gazan Han'ın yanında olması ve onun İslamiyet'i destekleyeceğine dair tutumları neticesinde İranlı unsurlar Gazan Han'ı desteklemişlerdir. Baydu ve Gazan Han'ın yaptıkları bir görüşme sırasında, Baydu'nun taraftarları bu prensin yok olması için kendisine baskı yapıyorlardı. Baydu ise bu teklifi reddetmişti. Ortada etkili bir isim olarak var olan Nevruz için bu durum kaçınılmaz bir sonu başlattı ve Baydu taraftarlarını, Nevruz'un entrikaları ile kaybederek mağlup oldu. Bu mağlubiyetin sonunda Azerbaycan'dan Gürcistan'a kaçmaya çalışmış fakat 1295 yılında yakalanarak idam edilmiştir.⁸⁵

Baydu'nun ölümünden sonra tahta Gazan Han çıkmıştır. Gazan Han idari, siyasi, ekonomik ve sosyal bakımdan kendinden önce gelenlerden sıkıntılı bir devlet almış, İlhanlı idaresinde bulunan köyler ve şehirler Moğol istilasıyla tahrip olmuştu. Emir Nevruz ve Müslümanların desteğini alarak tahta çıktığından dolayı, önceleri onları hoşnut etme amacı ile hareket etmişti. İran Moğol devleti Gazan Han zamanında resmen İslamlaşmıştı. Nevruz tarafından destek gören şiddetli bir Müslüman tepkisi Hulagu, Abaka ve Argun'un uyguladıkları siyasetin tam tersi olarak gelişmekteydi. Başkent Tebriz'e girdiğinde taraftarlarının isteğine uyan Gazan Han, Hristiyan kiliselerinin, Yahudi havralarının,

⁸³ Bertold Spuler, *İran Moğollar...*, s. 100.

⁸⁴ *Ibid*, s. 101.

⁸⁵ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 358.

Zerdüş⁸⁶ ve Budist tapınaklarının imha edilmesini emretmişti.⁸⁷ Hükümdarın emirlerini aşan Nevruz ise Budist ve Hristiyan rahipleri rahat bırakmıyordu. Nevruz'un tutumlarından dolayı birçok Budist rahip din değiştirmek zorunda kalmıştı. Nasturi Patriği III. Mar Yahbh-Allaha yaşlı olmasına rağmen Meraga'da⁸⁸ tutuklanarak hapsedilmişti. Bunlar olurken Mar Yahbh-Allaha, o sırada Tebriz'de bulunan Ermeni Kralı III. Hethum'un Gazan Han'a yaptığı girişimler sayesinde kurtulabilmiştir. Nevruz'un bu kışkırtmalarına Gazan Han daha fazla dayanamadı ve 1297 yılında Nevruz'un sarayında bulunan bütün adamlarını tutuklatarak idam ettirdi. Horasan ordusunun başında bulunmakta olan Nevruz ise Gazan Han taraftarı birliklerin saldırısına uğrayarak Nişabur tarafında yenildi ve Rükneddin'in oğlu Melik Fahreddin'in bulunduğu Herat'a⁸⁹ sığındı. İmparatorluk orduları Nevruz'u almak için Herat'ı kuşatmaya geldi ve Fahreddin tarafından Nevruz, Gazan Han'a teslim edilerek idam edildi.⁹⁰

Gazan Han, Hulagu ile Abaka'nın dış siyasetini benimseyerek Suriye'de Memlûk Sultanlığı'na karşı bir harekete girişti. İç kale hariç Halep'i 1299 yılında işgal ederek Humus⁹¹ önünde Memlûkleri bozguna uğratıp Şam'a girdi. Gazan Han, Suriye seferi sırasında Kirman ve Fars'ı istila etmişti. 1303 yılında Gazan, Suriye'ye yeni bir ordu göndermiş fakat ordunun başında bulunan Kutluk-Şah, Şam yakınlarında mağlup olmuştu. Moğolların Suriye'ye yaptıkları son müdahale bu olmuştur. Gazan Han 1303 yılında III. Mar Yahbh-Allaha'ya dostluk göstererek, patriğin Meraga'da yeniden inşa ettirdiği manastırda⁹² kendisini ziyaret etmiş ve Nasturilere yapılan baskıya son vermiştir.⁹³ 17 Mayıs 1304 tarihinde Gazan Han vefat etmiştir. Gazan Han'ın yerine kardeşi Olcayto (Ölceytü) gelmiştir. Annesinin Hristiyan olmasından dolayı Hristiyan olarak vaftiz edilen Olcayto, daha sonra eşinin Müslüman olması ile İslamiyeti kabul etmiştir. Müslümanlar bu durumdan yararlanarak Nasturilere baskı yapmaya başlamış, Tebriz'deki kilisenin cami

⁸⁶ Zerdüş'tün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşünce sistemine sahip ilk dönem Mecusiliği (Şinasi Gündüz, Mecûsilik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, 2003, s. 279-284).

⁸⁷ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 359.

⁸⁸ Günümüzde İran sınırları içinde bulunan önemli Ortaçağ şehirlerinden biridir (Osman Gazi Özgüdenli, Merâga, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 162-163).

⁸⁹ Afganistan'ın batısında tarihi bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalet (Recep Uslu, Herat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 1998, s. 215-218).

⁹⁰ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 360-361.

⁹¹ Suriye'nin üçüncü büyük şehri (Robert Mantran, Humus, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, 1998, s. 370-373).

⁹² Bazı dinlerde zâhid din adamlarının cemaat halinde yaşadığı bina veya binalar topluluğu (Saime Leyla Gürkan, Manastır, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, 2003, s. 558-560).

⁹³ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 362.

olmasını önlemek için ise Dokuz-Hatun'un yeğeni Kereyit (Kerait)⁹⁴ asıllı Moğol Emiri İrancin'in müdahalesi gerekmiştir. Erbil⁹⁵ valisi 1310 yılında Erbil Kalesi'ni almak istese de Mar Yahbh-Allaha bu durumun sakince bitmesini isterken ve tüm Hristiyanları buna teşvik ederken Erbil Kalesi Hristiyanların direnişlerine şahit olmuştur. Bu savunmalara karşın kale, 1 Temmuz 1310 yılında kraliyet kuvvetleri ve dağlı Kürtler tarafından alınmış ve kalenin bütün savunucuları öldürülmüştü.⁹⁶

Olçayto devri Erbil Kalesi'nin alınışından sonra 6 yıl kadar daha devam etmiş ve kendisinin ölümü ile yerine Ebu Said Han gelmiştir. Ebu Said Han döneminde, tezimizin konusu olan Rabban Bar Sawma'nın yardımcısı Mar Yahbh-Allaha 13 Kasım 1317 tarihinde vefat etmişti.⁹⁷ Ebu Said Han'ın ise, 1335 yılında ölümünden sonra tahta kimin geçeceği ile ilgili sorunlar ve mücadeleler meydana gelmiş, siyasi bir istikrar sağlanamayarak İran Moğolları yani diğer adı ile İlhanlılar tarih sahnesinden silinmiştir.⁹⁸

Kubilay, Hulagu, Abaka Han'ın Nasturilik Siyasetleri

Kubilay Han Dönemi

Kubilay'ın Budizm ile ilgili gösterdiği tercihler onun Nasturiliğe karşı duyduğu sempatiyi engellememiş, büyük Hristiyan törenlerinde Nasturi rahiplerinin kendisine İnciller sunmalarına müsaade etmiştir. Bunun yanı sıra Kubilay Han, bütün imparatorluk içerisinde Hristiyan dininin idare edilmesi ile yükümlü olan "Ç'ong-fu-seu" isimli özel bir idare kurmuştur.⁹⁹ Rabban Sawma'nın metninde geçen olayda da Nasturilere karşı gösterilen tutumu görmekteyiz. Metinde Öngüt prenslerinin, Rabban Sawma ve Markos'un Orta Asya'yı aşabilmeleri için gerekli atları, parayı ve her türlü teçhizatı kendilerine temin etmelerinde gösterdikleri hoşgörü ve yardım göze çarpmaktadır.

Çin kaynaklarında Ngai-sie, yani İsa olarak adlandırılan ve Suriye'den gelmiş bir Arap asıllı Nasturi (1227-1308) de Kubilay Han'ın yanında önemli görevlerde yer almış ve hekim, astronom, çok dil bilen bir kimse olarak Güyük Kağan'a hizmetlerde bulunmuştur.

⁹⁴ Kereyitlerin (Keraitler) yerleşik olduğu bölgenin merkezinin Orhon Irmağı'nın yukarı kesimlerinde olduğu, bu bölgenin Tola ve güneyde Ongin Irmakları'na kadar uzandığı kabul edilir. Türk kökenli oldukları düşünülse de, Moğollar'ın çok fazla etkisi altında kaldıkları görülmektedir (Bkz. Leo de Harteg, *Cengiz Han*, (Çev. Serkan Uzun), Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 14).

⁹⁵ Kuzey Irak'ta bir şehir (Sâmî es-Sakkâr, Erbil, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, 1995, s. 272-273).

⁹⁶ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 363.

⁹⁷ Ibid, s. 363.

⁹⁸ Ibid, s. 368.

⁹⁹ Ibid, s. 291.

Kubilay Han bu kişiyi astronomi dairesinin başına müdür olarak tayin etmiştir.¹⁰⁰ Bu bilgi de aynı şekilde o dönemde Kubilay Han'ın Nasturilere karşı sergilediği tavrı ve Nasturilerin Moğollar içerisindeki konumunu göstermektedir.¹⁰¹

Hulagu Han Dönemi

Doğu Hristiyanları için Bağdat'ın Moğollar tarafından alınması bir intikam olarak değerlendirilmişti. Hulagu'nun eşi olan Dokuz-hatun, Nasturi ve Hristiyanların bağışlanarak canlarına dokunulmamasını istemiş ve Hulagu'de Bağdat'ta bulunanların canlarını bağışlayarak mallarına da dokunmamıştır.¹⁰² Bağdatlı Hristiyanlar, Nasturi Patriği Makikha'nın isteği doğrultusunda bir kiliseye yerleşmişler ve Moğollar da burada bulunan cemaate saygı göstererek onlara zarar vermemişlerdi. Budist olmasına rağmen Hulagu de Hristiyanlığa bir sempati duymuş ve bu sempatisinin nedeni olarak da eşinin inancı gösterilmiştir.

Abaka Han Dönemi

Abaka Han, babası Hulagu Han ile aynı dini ve kültürel eğitimi aldığı, aynı şartlarda yetişip onun çizgisinden hareket ettiğinden, takip ettiği politika ve uygulamalarda babası ile neredeyse aynı olmuştur. Dinlere bakışı babasından çok farklı olmayan Abaka'nın uygulamalarında farklılıklar görülmüştür. Budist ve Hristiyanlara karşı uygulamalarında önemli farklılıklar görülmezken, Abaka Han Müslüman halka karşı daha sert bir tutum içerisinde bulunmuştur. Öyle ki bu durumun nedeni olarak Budist ve Hristiyanların etkisi olsa da Memlûklere karşı mücadelelerindeki yenilgilerin etkisi de olabileceği düşünülmelidir.

Abaka Han'ın ilk saltanat yılları Hristiyanlar açısından sakin bir şekilde geçmiş ve İlhanlı sarayıyla olan münasebetler Hulagu dönemindeki kadar fazla olmamıştır. Hristiyanlar Abaka'nın çocukken vaftiz edilmesini de dikkate alarak, kendileri için Abaka'dan daha büyük beklenti içine girmişlerdi. Bu nedenden dolayı Abaka Han, babası

---

¹⁰⁰ Ibid, s. 294.

¹⁰¹ Ibid, s. 292.

¹⁰² Ibid, s. 339.

Hulagu Han gibi olmamış, fakat saltanatının ilk yıllarından beri babasının din politikasını devam ettirerek Hristiyanların her zaman hamisi olmuştur.¹⁰³

Kubilay Han'ın Markos adında bir Hristiyan papazını hac ibadeti için hocası Rabban Sawma beraberinde Kudüs'e göndermesiyle 1281 yılında Nasturi Kilisesi'ne, saraydaki nüfuzunu yeniden kuvvetlendirmek için bir fırsat doğmuş oldu. Bu hac siyasi nedenlerle gerçekleşmese de her ikisi de Katolikos II. Denha'nın yanında kaldılar. Başlangıçta Katolikos henüz 34 yaşında olan Markos'u Kuzey Çin Patrikliği'ne tayin etti. Bu atamadan kısa bir süre sonra Katolikos II. Denha'nın ölümünün üzerine Temmuz 1281 yılında Markos'u III. Yahbh-Allaha (1281–1317) adıyla Nasturi kilisesine Katolikos tayin ettiler.¹⁰⁴

Abaka Han dönemi içerisinde Nasturi Hristiyanlığının İlhanlı siyasetinde önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Bağdat'ta toplanan Nasturi konsilinin kendi dini liderlerini seçmelerinde İlhanlı din politikasının etkisinin büyük bir payı olmuştur. Süryanilerin, Süryaniceyi iyi bilmemesine, kültür yönünden daha zayıf olmasına rağmen Moğol halkının dilini ve adetlerini çok iyi bilen Markos'u Katolikos seçmeleri, Abaka'ya iyi görünmek için yapılmıştı. Mar Yahbh-Allaha Abaka'dan patriklik izni istediğinde Moğol hükümdarı onu bir dost gibi karşılamış, hatta kendi sırtındaki paltoyu onun sırtına koymuş ve onu kendi tahtına oturtarak onore etmiş, üstelik bir de şeref şemsiyesi ve kraliyet işaretini taşıyan altın bir payza ile patriklik esasını vermişti.¹⁰⁵ Böylece Nasturiler Yahbh-Allaha sayesinde büyük bir nüfuz sağlamışlar, Nasturilerin ve diğer Hristiyanların çoğu sıkıntısı bu sayede hemen halledilmişti. Markos'un Katolikos olması, Hristiyanların gözünde Abaka'nın değerini arttırdığı için Abaka Han, Hristiyanlar arasında daha çok itibar görmeye başlamıştı.

Abaka Han'ın saltanatının son yıllarında Hristiyanlara büyük imtiyazlar tanıyarak dini politikasını ilk dönemlere kıyasla onların lehine olacak şekilde sürdürmüştür. Abaka son zamanlarında Hristiyanların Paskalya bayramına¹⁰⁶ katılmış ve Büyük Paskalya'da Hristiyanlarla birlikte kiliseye gitmiştir. Babası Hulagu Han'dan daha da ileri giderek üzerine Baba, Oğul ve Ruh-ı Kuds (Kutsal Ruh) namına ibaresi yazılı ve aynı zamanda bir

¹⁰³ Mustafa Akkuş, "Abaka Han'ın Dini Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları", *SUTAD*, S. 40, Güz 2016, s. 73-85.

¹⁰⁴ Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 237-238.

¹⁰⁵ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 355-356.

¹⁰⁶ Hristiyanlık'ta Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldükten sonra yeniden dirilişi inancı ile ilişkili bayram (Mehmet Katar, Paskalya, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 181-182).

haç işareti bulunan paralar bastırmıştır.¹⁰⁷ Abaka Han, devlet içerisinde Hristiyanlara karşı böyle bir politika izlerken dışta da düşmanları Memlûkler ve Altın Orda'ya karşı Papalık ve Suriye'deki Haçlılarla ittifak kurma çabası içerisinde girmiştir.

---

¹⁰⁷ Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 238.

MOĞOL ELÇİSİ RABBAN BAR SAWMA'NIN SEYAHAT NOTLARININ ÇEVİRİSİ

1. SURİYELİ ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

(1) Efendimiz Yüce İsa'nın gücü ile babaların babasının tarihine, papazların beyi ve başkanı (Mara), Katolikos Mar Yahbh-Allaha ile Doğu'nun ve Rabban Sawma'nın Patriği, Doğu Türkleri'nin Genel Ziyaretçisi'ni (Nasturi gibi) yazmaya başlıyorum. Efendimiz bana yardım edin ve senin merhametinde çalışmamı bitirmemi sağlayın. Amin.

Evrenin, affedicinin ve merhametlinin efendisi, Tanrım! Senin zerafetinin bolluğu her şeyi var etti. (Görünen evren gibi) Dahası, insan ırkı hakikatin irfanında ve hayırlı işlerde, (2) iyilik yapanların yönlendirilmesi ve yükselebileceklerin doğru şekilde yönlendirilmesi için mükemmelleştirilebilir, sadece baba olan oğlunu, aşağı (dünyaya) gönderdi ve insan vücuduna bürüdü, onun görkemine gizledi, ardından onu içeren insanlık, onun ışığını ileriye doğru aydınlattı. Sert, kusurlu ve bayağı olan yasaları kaldırdı. Ruhani, harika ve saflaştırılan buyrukları (yerinde) kulaktan kulağa yaydı. Bedenini ve kanını kurban olarak sunarak hayvan kurbanları yok etti, bilgisinin erdemliliği ile tüm dünyayı zenginleştirdi. Her ülkede ve her köşede kutsal müritleri açısından canlandırılan Hz. İsa'nın öğütlerinin çevrimini yaygınlaştırdı. Tüm dünyada öğüdünün iyi kaynağını değiştirdi. Bununla birlikte, evrenin dörtte biri onların ardından müritleri ile aydınlatılmıştır. Ortodoks inancı ile Asil Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun görkemi ile aydınlatıldı. İyi (ya da güzel) hareketler ve harika olan işler ile ihtişamlı hale getirildi.

Reddedilemeyecek ya da hiçbir etki yaratmayacak bir kelim için, yasa kurucusu adına, dünyanın sonuna kadar seninle olacağım diyerek¹⁰⁸ onu kurdu ve kapattı. Şimdi, başlangıca kadar, (söz) mükafata bağlanır. Kuralsız tanrının oğullarını, sonunda gerçekleştirilene dek ufak ufak bu (farkına varma) kelamı izledi. Hintliler, (Hendüwaye) Çinliler (Sinaye) ve çeşitli ülkelerden diğer doğulu milletler de Tanrı'dan korkmanın hissiyatı ile sınırlandırılmıştır ve teslim olmuştur. Duyguları ve anlayışları ruh ile meshedilir. İyi bir yaratılış için, zihin ve eylemler erdem ile birlikte hareket etmezse hiçbir şeye yararı olmaz ve iyi ameller, sağlıklı niyetler menfur bir yaratılış ile katlandığında ihsan (ruh) tutulmaz. Tanrı'nın evine yabancı olduklarını anlayarak İbrahim'in soyundan

¹⁰⁸ Matta, XXVIII. Bölüm, XX. Ayet (*The History of Rabban Sâwmâ and Mâr Yahbh-Allâhâ*, (Çev. Sir E.A Wallis Budge), In parentheses Publications, Syriac Series, Ontario, 2001, s. 1).

gelen Yahudilere, hangi kumaşta yarar sağlar ki? Aldıklarını (ruhu) ve Tanrı'nın evinin bir üyesi olduklarını anlayarak hangi şekilde Yahudi olmayanlar (İbrahim'in soyundan olmayan) acı çeker ki?

Bugün, Türkler Tanrı'nın üstünlüğünün boyunduruğu altında boyunlarını eğmektedir. Tüm kalpleriyle efendinin bilgisine inanır ve kesin olarak benimserler. Babadan, anneden ve eşten ve çocuklardan ve erkek kardeşlerden ve kız kardeşlerden vazgeçmeyecek, çarmıhı tutacak, benden sonra gelecek herkes, benim müridim olmaya değmez.¹⁰⁹

Şu anda, bu harika buyruğu duymak insanları hayretler içine soktu, anlatının aktarmaya hazır olduğu iki mücahit ve onlar, özelemlerini savurdular. Ebeveynlerini ve çocuklarını reddettiler, kısacası onları yetiştirmenin üstünlüğünden (etki gibi) vazgeçtiler. Bununla birlikte hızlı kartallar gibi çabaya yönelik çalışmalarda zihinlerinin tazeliğini ve yorucu hayatlarını, gerçek umudu bulana kadar yenilediler ve ettiklerini biçtiklerinden hareketle, hasret kaldıkları lezzetli meyveler ile harika yiyecekler için aldılar.

Şimdi, bu yüzden ayrı ayrı hepsinin ırkından ve ülkelerinden, herbirinin yetiştirilme şeklinden, nasıl birlikte oturduklarından ve herbirinin yaşam biçiminden bahsedeceğiz. Tarihlerinin ortasında, onların zamanında olan bazı şeylerin hesabını onlara yönelik ve onlar açısından, onların adına yazacağız ve yer edenler ile onları tanımlayacağız.

2. RABBAN SAWMA'NIN TARİHÇESİ

İman sahibi güvenilir bir adam vardı, ayrıca bu adam soylu idi ve Tanrı'dan korkardı. Bu dünyanın nimetleri açısından zengindi ve doğanın nitelikleriyle de iyi donatılmıştı; ünlü bir ailenin ve iyi bilinen bir kavmin mensubuydu. İsmi Şiban Sa'ora¹¹⁰. Doğu ülkesinin saltanat şehri (4) Hanbalık (Pekin) adı verilen şehirde ikamet ederdi. Kanuna göre Keyamta isimli bir kadınla evlenmişti. Uzun süre birlikte yaşamışlar, varisleri olmamış, soylarının sürdürülmesi için bir oğuldan mahrum etmesin diye düzenli olarak Tanrı'ya dua ederlerdi ve Tanrı merhameti ile onların bu dileğini duyarak onlara şefkat göster, çünkü o kalbi kırıkların dileklerini kabul eden; yakaran ve dua edenlerin seslerine kulak verendir. İsteyen herkes alır arayan bulur ve onun kapısını çalana kapı açılır.¹¹¹ Kendine güvenerek belirli umutlarla ilgilenir dedi ve eğer dilekler doğru bir niyetle yapılırsa tüm cinsiyetler, kadın ve erkek için geçerlidir. Hanna, Halkana'nın karısı, dileğini

¹⁰⁹ Luka, XIV. Bölüm, XXVI-XXVII. Ayet (*The History of...*, s. 3).

¹¹⁰ Budge, Şiban Şa'ora'nın denetçi ya da ziyaretçi özel olarak görevlendirilen bir rahip (*Periodeutes*) olduğunu belirtmiştir (*The History of...*, s. 2).

¹¹¹ Matta, VII. Bölüm, VIII. Ayet (*The History of...*, s. 3).

doğru bir amaç için yaptığından dolayı bundan men edilmedi.¹¹² Menokh (Manoah)'nın karısı da men edilmedi ve hizmete hazır bir melek odasına kondu.¹¹³

Sonra Tanrı nefesini Keyamta'nın üzerine üfledi ve kadın bir oğul doğurdu. **(5)** Bir dileğin kabulü ile doğan bu çocuğun adını Sawma koydular tam adı Bar Sawma idi. Onun doğumunu bir bayram coşkusuyla kutladılar; tüm komşuları, aileleri ve arkadaşları bu coşkuya katıldılar.

Eğitim alabilecek yaşa geldiğinde onu değerli bir öğretmenin doğrultusunda özenle ve sebat ederek dini öğretilerle eğittiler, daha sonra onu genç bir kızla nişanladılar. Rahiplik derecesi almaya değer görülüp rahiplik sınıflaması içinde numaralandı ve yukarıda belirtilen şehrin kilisesinde sorumlu oldu. Erdemli ve alçak gönüllü bir hayat sürerek kendini sabırla ruhani mükemmelliğin kazanımına adadı, karşılaşması muhtemel dünyevi şeylere karşı kendisini hazırlamak için mücadele etti. Yirmi yaşına geldiğinde ilahi ateş kalbini tutuşturarak günahın dikenlerini yaktı, ruhunu her türlü kirlilik ve saflığı bozan şeylerden arındırdı. Tanrı sevgisinden başka bir şey istemediğinden arkasına bakmaya gönülsüzdü.¹¹⁴ Dünyanın gölgesinden kaçtı ve arzu edilen şeylerden doğrudan feragat etti. **(6)** Varlığı olmayan şeyler olarak lezzetli etlere saygı gösterdi ve insanı sarhoş eden tüm içecekleri reddetti.

Ailesi bu durumu algıladığında derin bir kedere düştü, çünkü tek oğulları kendini onlardan ayırmıştı. Kırık kalpleriyle şunları söylediler: “Değerli oğlumuz neden kendini bizden ayırdın? Nasıl olur da bizim üzüntümüz sen tarafından arzu edildi? Neden bizim kederimiz senin gözünde bu kadar hoş? Şunu dikkate al, zenginliğimiz kime intikal edecek? Düşün bizim varisimiz kim? İyice ölç tart bütün uğraşlarımızın efendisi kim olacak? Tohumumuzla ve onun adını silmekle seni memnun etmek nasıl mümkün olur? Kalbin yabancıların varisimiz olmasına nasıl müsaade eder?” ve gözyaşları içinde onu ikna edip onun içindeki üzüntüyü ağıtlarıyla arttırarak isteksiz bir şekilde kendileriyle yaşamasını sağlamayı başardılar. Ailesiyle yaşadığı üç yıl boyunca çalışmasını asla bırakmadı ve zahmetli işine düzenli olarak devam etti. **(7)**

Ailesi İsa'ya duyduğu aşka karşı kendi tembihlerinin boşuna olduğunu, sözlerinin yararsız gözüyle bakıldığını görünce, onu arzusunu gerçekleştirme için kendi haline

¹¹² I. Samuel. I. Bölüm X. Ayet (*The History of...*, s. 3).

¹¹³ Hakimler (Tevrat) XIII. Bölüm II. Ayet (*The History of...*, s. 3).

¹¹⁴ Luka, IX. Bölüm, LXII. Ayet. (*The History of...*, s. 3).

bıraktılar. Sonra o da sahip olduklarını, giyim kuşamını, çoğunlukla mobilyalarını fakirlere paylaştırdı ve rahip giysisini kullanmaya başladı; başının tepesini tıraşlayarak Metropolit'in¹¹⁵ kutsal ve dini bütün pederi Mar¹¹⁶ Giwargis'den (Yorgi, Georgios) takkesini aldı. Geleceği beklenen krallığın umudu ve cennetsel mutluluğa sahip olmanın güveniyle Tanrı'nın üzüm bağlarında çalışmaya başladı.¹¹⁷ Kendisini yedi yıllığına bir hücreye kapattı ve bu süreden sonra dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş bir yaşam sürebilmek için bir keşiş gibi kendini tamamı ile terkedilmiş dağlara vurdu. Orada su kaynağının yakınında bir mağara buldu. (8) Mağaraya yerleşip barış içinde yaşayarak Tanrı'ya minnettarlık duaları etti. İnsanlar onun sözlerini dinlemek için bir araya geldiler ve onur insanlar tarafından ona atfedildi.

2.1. DOĞU'NUN KATOLİK BAŞPAPAZI MAR YAHBH-ALLAHA'NIN TARİHÇESİ

Tanrı hakkında verilen ön bilgide her şey bilinmekteydi. İnsanoğlunun düşünceleri ister sağ ele (iyi olmak) ister sol ele (kötü olmak) ait olsun, hepsi hatta vücuda gelmeden önce bile O'nun varlığından haberdar edilmişlerdir. O bu yüzden, karakterleriyle uyumlu olarak seçer ve erdemli yapar (eğer iyi ise) ya da takip eder ve cezalandırır (eğer kötü ise). Musa'ya şu söylenmiştir: "Sana Tanrı olarak Firavun'u verdim."¹¹⁸ O, bu seçimi Musa'nın iyi yaratılışını (9) ve Firavun'un kötü kalbini göstermek için yapmıştı. Firavun var olmadan önce bile onun kötü kalpli olacağı ve reddedileceği bilinmekteydi. Yeremya'ya şu denmiştir "Seni yaratmadan önce seni biliyordum, sen rahime düşmeden önce seni kutsadım ve seni milletlerin peygamberi olarak seçtim."¹¹⁹ Paul demiştir ki, "Tanrı, kendisini iyi niyetle ve saf düşüncelerle kabul eden insanların en baştan itibaren bir kenara atmamıştır."¹²⁰ Şimdi seçimin belirli özellikleri, seçilen insanda kendini göstermiş ve o kişinin erdemini simgesi olduğunu gösteren ışıklar saçmasına yol açmıştır. Beynince aydınlanmış bir adam bunları algılar, ancak anlama yetisine sahip olmayan bir beyine sahip olan adam bunları bilmez. Konuştuğumuz insan, üstün disiplininin (ya da soylu hayat)

¹¹⁵ Ortodokslarda patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerine başkanlık eden din adamı.

¹¹⁶ Mar ünvanı Süryaniler arasında Mor olarak kullanılmaktadır. Mar ya da Mor ünvanı Aziz anlamında kullanılmaktadır.

¹¹⁷ Matta, XX. Bölüm, I-XVI. Ayet. (*The History of...*, s. 4).

¹¹⁸ Mısır'dan Çıkış, VII. Bölüm, I. Ayet. (*The History of...*, s. 4).

¹¹⁹ Yeremya, I. Bölüm, V. Ayet. (*The History of...*, s. 5).

¹²⁰ Romalılar, XI. Bölüm, I. Bölüm, II. Ayet. (*The History of...*, s. 6).

dolayı seçilmiş ise, seçiliş biçimini izah etmek zorundayız ve katiyetin kusursuz iradeye nasıl katkıda bulunduğunu göstermeliyiz.

Doğu ülkesinin Kawshang şehrinde¹²¹ Tanrı'ya sürekli olarak hizmet eden, kurallara katı ve dikkatli bir şekilde itaat eden erdemli, inanan, saf ve tertemiz bir adam vardı. **(10)** İsmi Bayniel'di; bir Başdiyakoz'du ve dört oğlu vardı. En küçüklerinin [1245'de doğan] adı Markos idi ve diğer erkek kardeşlerden daha fazla dini eğitim görmüştü¹²² ve bu gibi meselelerle fazla ilgilendiği konusunda kulağını bükerek mantıklı bir insanla değil, sanki bir heykelle konuşuyor gibi hissetmişlerdi, ancak her ne kadar birçok yönde ıstırap çektikten sonra bile izlediği yoldan geri dönmemiş ve akıl arayışına direnmemiştir. Aksine, amacına doğrudan yönelmiş ve on beş günlük büyük uğraştan sonra Rabban Sawma'nın bulunduğu yere gelerek onu coşkuyla karşılayan Rabban Sawma'ya barış selamlarını sunmuştur.

Markos bir süre dinlenip kendine geldikten sonra Rabban Sawma ona şunları sormuştur: “Oğlum, nereden geliyorsun? Seni buraya getiren şey ne? **(11)** Ailen hangi şehirde yaşıyor? Baban kim, sen kimin oğlusun?” Markos onu şöyle yanıtladı: “Kawshang şehrinin Başdiyakozu Bayniel'in oğluyum, adım Markos.”

Rabban Sawma ona şöyle dedi: “Böyle bir uğraş ve külfet için bana gelmenin nedeni ne?” Markos cevapladı: “Rahip olmak istiyorum. Çünkü her yerde senin adını duydum ve seni aradım; beni arzumdandan mahrum etme”. Rabban Sawma dedi ki: “Bu yol çok zorlu. Yaşlı (ve deneyimli) rahipler bile zorluklara güçlükle dayanıyor. Gençlere ve çocuklara bu yolculuğu tecrübe etmelerine izin mi vereyim?” Ailesine geri dönmesi için birçok neden göstererek yalvardı ancak Markos bunu yapmayı reddetti. Rabban Sawma, onu kabul ederek eğitmeye karar verdi. Ona yünlü giysiler verip dini hayatın bir işçisi haline getirdi. Üç yıl sonra Markos rahip traşını yani rahip kıyafetini haftanın ilk günü ya da Pazar günü (Dua başladığında) Metropolit'in saygın dindarı Mar Nestoris'ten (Nestorius) aldı. Dini görevlerini yerine getirmeye ve akşama kadar tüm gün süren

¹²¹ Kawshang şehri yani Kung-Tschang, Pekin ve Tangut arasında bulunmaktaydı ve Pekin'den yaklaşık olarak on beş gün uzaklıktaydı. Chabot burayı Shan-si vilayetindeki Ho-tchung-fu ile özleştirmiştir (*The History of...*, s. 5). Pelliot, burasının Öngüt şehri Koshang ya da Toshang olduğunu, burasının da o dönemdeki adıyla Tungsheng ve bugünkü Tokto olduğunu tespit etmiştir (René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 350).

¹²² Budge, burada metne ait bazı sözcüklerin basım hatalı olduğunu ya da bazı sözcüklerin çıkartıldığını belirtmiştir (*The History of...*, s. 5).

oruçlarını tutmaya devam etti. Dağda yaşayan rahipler saflığın ve kutsallığın geliştirilmesi için çalışmaya devam ederlerdi (12) ve ruhları adadıkları Tanrı tarafından rahat ettirilirdi.

2.2. RABBAN SAWMA VE RABBAN MARKOS KUDÜS'E GİTMEK İSTERLER

Bir gün düşünüp dediler ki eğer buradan ayrıлып Batı'ya gidersek bize fazlasıyla yardımcı olur, biz de böylece kutsal şehitlerin, Katolik rahiplerin mezarlarını ziyaret ederiz ve onlar tarafından kutsanırız. Eğer İsa, Kâinatın Lordu, hayatımızı uzatıp lütfuyla bize güç verirse, belki biz de suçlarımızın ve aptallığımızla oluşan günahlarımızın af edilmesini sağlayabiliriz. Her ne kadar Rabban Sawma, Rabban Markos'a karşı çıkıp onu yolculuğun zahmeti ve yorgunluğu ile yabancı bir ülkenin karşısına çıkardığı sıkıntıları konusunda korkutmaya çalışsa da (13) Rabban Markos yola çıkmak için sabırsızdı. Rabban Markos Batı'da önüne hazineler serileceğini söylüyordu ve bu yüzden sözleriyle Rabban Sawma'yı yola çıkmaya ikna etti. İkisi de sonunda yola çıkma konusunda anlaştilar ve içlerinden biri, ruhu için kötü olan bir şeye boyun eğmek zorunda kalsa bile birbirlerini asla bırakmayacaklarına söz verdiler. Öncelikle eşyalarını ve günlük hayatta kullandıklarını fakirlere dağıtarak şehre (Pekin) gittiler, böylece seyahat için kervan ve yiyecek sağladılar.

Orada yaşayan Hristiyanlar onlarla yakınlık kurup niyetlerini öğrendiklerinde, bir araya gelip onları planlarından vazgeçirmeye çalıştilar ve dediler ki: "Gideceğiniz yerin ne kadar uzakta olduğunu biliyor musunuz? Ya da aşacağınız yolların ne kadar zor olduğunu ve oraya hiç varamayacağınızı düşündünüz mü? Hayır, buraya oturun ve uğraşlarınızı yerine getirmeye çalışın. Söylenildiği gibi, Cennetin Krallığı içinizdedir."¹²³ Rabban Sawma ve Rabban Markos şöyle cevapladı: "Keşif hayatının giysisini üzerimize geçireli çok uzun zaman oldu ve dünya hayatından elimizi eteğimizi çektik; (14) onunla ilgili olarak kendimizi ölü adamlar olarak değerlendiriyoruz. Ne çalışmak bizi korkutur ne de korku bizi rahatsız eder. Ancak sizden isteyebileceğimiz tek bir şey var: İsa aşkına bize dua edin. Şüphe (ya da tereddüt) uyandıracak kelimeleri bir kenara bırakıp arzumuzu belki yerine getirir diye Tanrı'ya yalvaracağız". O şehirde yaşayan Hristiyanlar şöyle yanıtladılar: "Huzur içinde yola çıkın". Birbirlerine sarılıp üzüntüyle vedalaştilar. "Huzur içinde gidin. Aradığımız Tanrı sizinle olsun ve ona ulaşma yolunda size yardımcı olsun. Amin."

¹²³ Luka, XVII. Bölüm, I. Ayet. (*The History of...*, s. 7).

Böylece Rabban Sawma ve Rabban Markos Kawshang şehrine ulaştılar. Bu şehirde yaşayanlar ve Rabban Markos'un ailesi, şehre iki rahibin geldiğini duyunca onları görmek ve sevinç içinde karşılamak için gittiler. Kiliseye kadar onlara onurla eşlik ettiler. Birlikte nasıl yola çıkmaya karar verdiklerini öğrendiler. Onların şehirde kalacaklarını düşündüler. Aynı şekilde Rabban Markos'un ailesi de onların burada kalacağını düşündü. Ancak onların Kudüs'e gideceklerini ve Batı'ya doğru seyahat etmeyi planladıklarını öğrenince çok üzüldüler. **(15)**

İki rahibin vardıkları haberi, Kralların Kralı¹²⁴ Kubilay Kağan'ın¹²⁵ damatları ve şehrin hâkimleri olan Künboğa (Güneşe tapan) ile İfoga'ya (ya da İboğa)¹²⁶ (Aya tapan) geldi; bu haber gelince hâkimler kendi elçilerini gönderip iki rahibin kampa getirilmesini istediler. Onları memnuniyetle karşıladılar ve onlara karşı duydukları sevgiyi yüreklerinin derinliklerinde hissettiler. Ancak hâkimler onların oradan da gideceğini anladıklarında şöyle dediler: “Neden ülkemizden ayrılıp Batı'ya gidiyorsunuz? Rahipleri ve keşişleri Batı'dan buraya getirmek için çok zorluk çektik. Şimdi sizin oraya gitmenize nasıl izin veririz?” Rabban Sawma onları şöyle cevapladı: “Biz **(16)** dünyayı bıraktık. İnsanların yaşadığı bir yerde bulunduğumuz sürece huzura ulaşmamıza imkân yok. Bu yüzden biz kurtuluşumuz için kendini feda eden İsa'nın aşkı uğruna buradan gitmeliyiz. Bütün dünyevi şeyleri arkamızda bıraktık. Her ne kadar sizin sevginiz gitme isteğimizi tekrar düşündürse de, merhametli iyiliğiniz bizi tutsa da, kollarınız bizi sımsıkı sarsa da ve her ne kadar sizinle kalmamızı istediğiniz için minnettar olsak da, Tanrı'nın şu sözlerini hatırlatmak isterim: 'Dünyanın tüm nimetlerine sahip olup ruhunu kaybeden bir adamın kârı nedir? Bu adam ruhunun yerine ne verebilir?’¹²⁷ Ayrılmayı dört gözle bekliyoruz ancak sizi her zaman hatırlayacağız ve gece gündüz krallığınıza dua edeceğiz”.

Şehrin hâkimleri sözlerinin onlar üzerinde hiç etki etmediğini gördükleri zaman, onlara binmek için hayvanlar, gümüş, altın ve giysi gibi hediyeler verdiler. Bunun üzerine iki rahip şöyle dedi: “Bunların hiçbirine ihtiyacımız yok. Bunlarla ne yapacağız? **(17)** Bu kadar ağır yükleri nasıl taşıyabiliriz?” Yukarıda bahsi geçen hâkimler de onları şöyle yanıtlamış: “Bu yolculuğun ne kadar uzun süreceğine ya da ne kadar masraflı olacağına

¹²⁴ Çevirinin İngilizcesinde “Hükümdar”, “Yönetici” ve “Han” karşılığı olarak “Kral” kullanıldığı için tezimizde de hükümdarlar “Kral” olarak yazılmıştır.

¹²⁵ Cengiz Han'ın en küçük oğlu Toluy'un oğlu. Moğol İmparatorluğu'nun son büyük kağanı 1260-1294 tarihleri arasında Cengiz İmparatorluğu'nu yönetmiştir. (Bkz. Morris Rossabi, *Kubilay Han...*, s. 2.)

¹²⁶ Cengiz Han'ın kızı Alağay-Beki'nin eşinin cariyesinden olma oğulları. Öngüt Ülkesi Prensleri. Bunun için Bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 355.

¹²⁷ Matta, XVI. Bölüm, 26. Ayet. (*The History of...*, s. 8).

dair bir fikrimiz yok, ancak yine de bomboş seyahat etmemenizi tavsiye ediyoruz; eğer böyle giderseniz varmak istediğiniz yere varamayabilirsiniz. Bu hediyeleri bizden bir borç (ya da güvence) olarak kabul edin, eğer herhangi bir durumda ihtiyaç hissederseniz kullanın; ya da eğer ihtiyaç duymazsanız ve varmak istediğiniz yere güvenle varırsanız bunları oradaki rahiplere ya da pederlere (piskoposlara) dağıtırsınız ve böylece biz de Batılı Rahiplere yardım etmiş olmaktan mutluluk duymuş oluruz. Söylendiği gibi bolluğunuz isteyenlerin ihtiyaçlarını karşılasın”.¹²⁸ Daha sonra rahipler hâkimlerin bu hediyeleri kalpten verdiklerini görünce, verilenleri kabul edip yola çıktılar. Hakimler, rahipleri üzüntüyle yolcu ederlerken, yardım edebilmenin mutluluğu da gözyaşlarına karışmıştır.

Rahipler daha sonra Tangoth şehrine¹²⁹ geldiler. Orada yaşayanlar **(18)** Rabban Sawma ve Rabban Markos’un Kudüs yerine buraya geldiğini duyunca genci yaşlısı, çoluk çocuğu Tangut’un tüm ateşli inanları ve saf fikirli insanları onlarla tanışmaya gittiler. Her ikisine de her türden hediyeler vererek onların hayır dualarını da alıp gözyaşları içinde onları şu sözlerle uğurladılar: “Kendi hizmeti için sizi onurlandıran Tanrı sizinle olsun. Amin”.

Oradan iki ay süren yorucu bir yolculuktan sonra Loton ülkesine¹³⁰ vardılar. Bölge çıplak ve çorak topraklardan oluşmaktaydı. Yaşayanlardan yoksun bir bölgeydi çünkü suları acı olduğundan burada hiçbir ekin yetişmiyordu. Tüm seyahat boyunca sadece sekiz gün büyük zorluklarla tatlı su bulabildiler. Hoten’e vardıkları günlerde Kralların Kralı **(19)** Kubilay Han ve Kral Oko¹³¹ arasında savaş patlak verdi. Oko ondan kaçtı ve ülkesine girerek orada binlerce insanı katletti. Kervan yolları kesildi, yiyecek azaldı, hatta bulunamaz oldu ve birçoğu açlıktan öldü ya da perişan oldu.

¹²⁸ 2. Korintliler, VIII. Bölüm, 13. Ayet. (*The History of...*, s. 8).

¹²⁹ Yani Tangkut ya da Tangat ya da Tangchu ki Orta Asya’da bir ülkedir; başkenti Hiatcheu ya da Ning-hia-fu’dur (*The History of...*, s. 8).

¹³⁰ Budge’a göre burası Hoten ya da Ho-thian ya da Tangut ve Kaşgar arasında yer alan Yuthian olabilir (*The History of...*, s. 8). Hoten, o dönemde Çağataylılar sülalesinin topraklarına ait bir şehirdi. Günümüzde Doğu Türkistan’ın güneyinde tarihi bir şehir ve bölgedir (Bkz. Ahmet Taşağıl, Hoten, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XVIII, 1997, s. 251-253.)

¹³¹ Budge, bu kişinin ’O-’ho, Mien ordusunun başkomutanı olabileceğine işaret etmiştir (*The History of...*, s. 9). Grousset, Oko’nun Çağatay hanı Duva olduğunu belirtmiştir; Duva adı Süryanice metinlerde Oko olarak geçmektedir (Bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 319-321).

Altı ay sonra iki rahip oradan ayrılıp Kaşgar¹³² şehrine geldiler. Gördüler ki, şehirde yaşayan hiç kimse kalmamış ve tüm şehir düşmanlar tarafından yağmalanmış. Rahiplerin amacı doğru ve tüm kalpleri ile Tanrı'ya hizmet etmek olduğundan, Tanrı, onları her türlü beladan, yolculukları esnasındaki tüm hırsız ve soygunculardan korur ve hiçbir acı onlara dokunmazdı.

Daha sonra Kral Kaydu'nun¹³³ [Kubilay Han'ın yeğeni] Talas yakınlarında kamp kurduğu yere geldiler. Yanına varıp varlığı ve krallığı için dua ettiler ardından kendisinden ülkesinde başlarına bir şey gelmemesi için yazılı bir belge istediler. Yorgunluklarına eklenen korku ile birlikte büyük zorluklarla **(20)** Horasan'a [Irak ve Afganistan arasında konumlanmış İran'ın kuzey-doğusundaki yerleşim] geldiler. Yolculuk esnasında sahip olduklarının büyük bir çoğunluğunu kaybederek Horasan şehrinin başkenti olan Tus şehrine komşu Aziz Mar Seyhon Manastırı'na gittiler, burada yaşayan rahipler ve piskopos tarafından kutsandılar. Burada sanki yeni bir dünyaya vardıklarını hissettiler ve Tanrı'ya teşekkürlerini sundular, çünkü Tanrı ona inanan herkese güç veren ve yardım edendir.

Oradaki tarikat üyelerinin sohbetleriyle mutlu olduktan sonra Azerbaycan'a gitmek üzere yola çıktılar. Böylece oradan Bağdat'a ve Mar Denha'nın yanına geçebileceklerdi. Mar Katolikos da Meraga'ya [Azerbaycan, Hulagu Han'ın başkenti] gelmişti ve onunla orada karşılaştılar. Onun yanında mutlulukları daha da yüceldi, hoşnutlukları arttı, zihinleri aydınlanıp huzura erdi ve endişeleri yatıştı. Onun önünde eğildiler, sadakatle ağladılar **(21)** ve sanki Mar Denha'da Hazreti İsa'yı görmüş gibi oldular. Anısı bizi kutsasın! Ona şöyle dediler: “Tanrı'nın lütufları çok fazla, Tanrımızın muhteşem ve manevi yüzünü gördüğümüzden beri onun nimetleri her zaman üzerimizde.” O da onlara “Nereden geliyorsunuz?” diye sorduğunda şöyle cevapladılar: “Doğu'nun şehirlerden, Kralların Kralı Kubilay Han'ın şehri Han Balık'tan. Buraya sizin, rahipler ve bu dünyanın kutsal adamları olan keşişler tarafından kutsanmaya geldik eğer yol bizim için açıksa ve Tanrı da bize merhamet ederse, Kudüs'e gideceğiz.”

Katolikos onların yaşlarını görünce, onlara merhamet gösterip ağırladı ve dedi ki: “Elbetteki oğullarım Tanrı'nın melekleri sizi bu zorlu yolculukta koruyacak ve arayışınızda size rehberlik edecektir. Uğraşmanızın sizi üzmesine izin vermeyin, Peygamber'in de dediği

¹³² Doğu Türkistan'da tarihi bir şehir (Keith Hitchins, Kâşgar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, 2002, s. 7-9).

¹³³ Ögedey'in torunu (ö. 1301)

gibi (22) “Gözyaşı dökenler, mutlulukla ödüllendirilecektir”.¹³⁴ Bu yüzden katlanmak zorunda kaldığınız cefa ve sıkıntıların karşılığında umut ettiğinize erişecek, bu dünyada iki kat telafi alacaksınız ve diğer dünyada da hiç bitmeyecek mutluluklara nail olacaksınız”. İki rahip ona saygılarını sunarak teşekkür ettiler.

İki rahip birkaç gün onunla paylaşımlarda bulunduktan sonra ona şu ricada bulundular: “Lütfen bizim Bağdat’a gitmemize izin verin, böylece belki Mar Mari’nin kutsal mezarlarından kutsama alabiliriz. Buradan kutsanıp rehberlik alabileceğimiz Beth Garmay ve Nisibis şehirlerindeki manastırlara gideceğiz”.

Katolikos onların hedeflerinin güzelliği, zihinlerinin masumluğu ve düşüncelerinin dürüstlüğü karşısında şunları söyledi. “Evet, gidin oğullarım, Kâinatın hâkimi yüce İsa, zengin ve bolluktan taşan hazinesindeki lütuflarla dileğinizi gerçekleştirmenize yardım edecek ve nereye giderseniz gidin sizi koruyup gözetecektir.” (23) Sonra onlara gidecekleri yerlerde onurlu bir şekilde karşılanabilmeleri için bir mektup yazdı.

Bağdat’a vardıklarında Koke’deki Büyük Kilise’ye¹³⁵ gittiler. Mar Mari Manastır’ına gidip o şehrin mezarlarından (ya da kalıntılar, kutsal emanetler?) dua aldılar. Oradan sonra geri dönüp Beth Garmay’daki yardım ve şifa dolu Mar Ezekyel’in [Dakok yakınlarındaki peygamber] mezarından da dua aldılar. Oradan Erbil ve Musul’a geçtiler. Daha sonra Sincar, Nisibis ve Mardin’e geçerek ikinci bir İsa olan Mar Awgin’in tapınağındaki kemiklerle kutsandılar; devamında Beth Zabhday’ın Ceziresi’ni geçerek oradaki tüm tapınaklar, manastırlar, kutsal evler, rahipler ve piskoposlar tarafından kutsandılar. Adaklarını yerine getirdiler, masalar dolusu yiyecek dağıttılar, (24) gittikleri yerlerde zekât ve adaklarını verdiler. Tar’il’in Mar Mihael kutsal manastırına geri döndüler. Orada bir oda aldılar ve her ne kadar beklentilerinin sonuna henüz gelmemiş olsalar da, yolculuğun geri kalanı için oradaki keşişler tarafından eğitildiler.

Katolikos Mar Denha ya da Denkha, onların yaşam şeklini duyduğunda ona gelmeleri için haber yolladı. İki rahip de hemen gittiler ve geleneksel selamlamalarını yerine getirdiler. O da onlara şöyle dedi: “Duyduk ki manastıra kabul edilmişsiniz ancak bu bizi memnun etmedi. Manastırda arzuladığımız barışa kendiniz için ulaşabilirsiniz ve orada yapabileceğiniz tek şey bu fakat bizim yanımızda kalırsanız tüm topluma yarar sağlar ve barış getirirsiniz. Bu yüzden bizim yanımızda kalın ve ne olursa olsun Krallığın

¹³⁴ Mezmurlar, CXXVI. Bölüm, 5. Ayet. (*The History of...*, s. 6).

¹³⁵ Burası, bütün Katolikosların kutsandıkları, Ctesiphon yakınlarındaki kilisedir (*The History of...*, s. 10).

Kapısı'nı¹³⁶ koruyun.” Onlar da şöyle cevapladı: “Sizin emirleriniz (25) ne ise Sayın Peder, biz yerine getiririz.” Katolikos onlara dedi ki: “Kral Abaka'ya¹³⁷ gidin ve bizim için yazılı emirleri ya da Katolikos olarak Pukdane'yi¹³⁸ alın”. İki rahip de onu şöyle cevapladı: “Bunu yaparız ancak Sayın Peder mektupları alması için bizim yanımıza bir adam verin ve böylece biz de oradan Kudüs'e geçebiliriz”. Katolikos peder bu isteklerini gerçekleştireceğine dair onlara güvence verdi ve yolculukları için onları kutsadı.

İki rahip Kutsanmış Kamp'a vardıklarında, emirler onları kralın huzuruna çıkarttıklarında Abaka Han onlara ziyaret sebeplerini ve anavatanlarının neresi olduğunu sordu. Abaka Han, krallığındaki adamlarına rahiplerin istedikleri yazılı emirleri (Pukdane) vermelerini emretti. Sonra iki rahip Mar Katoliğin istemiş olduğu yazılı belgeleri elçiyle gönderdiler ve Kudüs'e gitmek üzere yola çıktılar.

Animto şehrine vardıklarında¹³⁹, orada (26) manastırları, kiliseleri gördüler, onların ihtişamı karşısında büyülediler. Sonra Beth Gurgaye'ye (Gürcistan) doğru ilerlediler, böylece daha güvenli bir yolda ilerleyeceklerini düşündüler ancak vardıklarında orada yaşayanlardan yolun katiller ile soyguncular tarafından gasp edildiğini ve bu yüzden yolun kapatıldığını öğrendiler.

2.3. RABBAN MARKOS'UN METROPOLİT'E GİTMESİNİN EMREDİLMESİ, MAR YAHBH-ALLAHA OLARAK ADLANDIRILMASI VE RABBAN SAWMA'NIN GENEL ZİYARETÇİ OLMASI

İki rahip geri dönüp kendilerini mutlulukla karşılayan Mar Katolikos'un yanına gittiler ve şöyle dediler: “Kudüs'e gitmek için uygun bir zaman değil. Yollar bozulmuş ve kesilmişti. Orada bulunan Tanrı'nın evlerinden, içlerindeki tapınaklardan¹⁴⁰ (27) kutsama aldık”. O da şöyle yanıtladı: “Benim görüşüme göre bir adam temiz bir kalple onları ziyaret ederse, Kudüs'e gitmiş hacılar gibi olur. Şimdi uygun bir danışmanla bir görüşme ayarlayacağım. Markos da oraya gidip ona havarilere ait bir hediye verecek. Sana gelince Rabban Sawma, seni genel ziyaretçi yapacağım ve ikiniz de ülkeye geri döneceksiniz.” İki rahibin cevabı şöyle oldu: “Yüce Pederimizin emri İsa'dan gelen emir gibidir bizim için

¹³⁶ Budge, bu kavramı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Bab-ı Âli ile karşılaştırmıştır (*The History of...*, s. 11).

¹³⁷ Hulagu Han'ın Yisünçin Hatun'dan olma en büyük oğlu. 1265-1282 yılları arasında İlhanlı topraklarını yönetmiştir. (Bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 75).

¹³⁸ Pukdane, yazılı emir veya Katolikos olarak atanmasını onaylayan mektuptur (*The History of...*, s. 11).

¹³⁹ Animto, Araxes (Aras) nehrinin kıyısında konumlanmış Hristiyan Ermenistan'ın eski başkenti Ani'dir (*The History of...*, s. 12).

¹⁴⁰ Budge, bunların kutsal emanetler de olabileceğini belirtmiştir (*The History of...*, s. 12).

ancak yine de kalbimizde gizli olanı söyleyeceğiz. Biz geldiğimiz ülkeye (Çin) geri dönmek için buralara kadar gelmedik ve buraya gelmek için çekmiş olduğumuz zahmetleri tekrarlama niyetinde de değiliz. Ayağı iki kere aynı taşta takılan adam **(28)** aptaldır. Dahası biz bu hediye için çok değersiziz ve bu sorumluluğu almak bizim gibi aciz yaratıklar için çok güç. Biz şunun arayışındayız: bir manastıra girmek ve ölene dek İsa'ya hizmet etmek.” Katolikos onları şöyle yanıtladı: “Bu hediye sizin için uygun ve bu sorumluluk sizin alçak gönüllülüğünüze yakışır.” İki rahip sundukları sebebin yararsız olduğunu görünce “Yüce Pederimizin isteği yerine getirilecektir” dediler. Katolikos şöyle dedi: “Şimdiye dek hiç kimse Rabban Markos’a “Mar Markos,” olarak hitap etmedi ancak ben ona böyle hitap edilmesini istiyorum. Dahası bunu gerçekleştirmek için bir plan yaptım. İsimleri yazıp mihraba koyacağız. Hangi isim belirgin bir şekilde öne çıkarsa, Markos’a o isimle hitap edeceğiz.” Bunu yaptı ve Yabh-Allaha daha öne çıktı. Katolikos şöyle dedi: “Bu isim kutsal Tanrı tarafından seçildi, bu artık onun kutsanmış ismi!” Rabban Markos otuz beş yaşında (1280 yılında) Katolikos Mar Denha’dan Kati¹⁴¹ Piskoposluğu Metropoliti rütbesini ve Ong’u aldı. **(29)** Rabban Sawma da ondan kutsama alarak *Genel Ziyaretçi* olarak adlandırıldı. Her ikisi de verdikleri hizmetlerin doğrultusunda referans mektuplarını aldılar.

Birkaç gün sonra gelen haberlere göre yol tamamıyla soyguncular tarafından ele geçirilmiş ve hiç kimse yolu kullanamayacakmış. Ceyhun Nehri’nin iki karşı yakasındaki sınırdaş ülke kralları da birbirine düşman olmuş. ¹⁴² Bu yüzden yoldaşlar (Rabban Sawma ve Markos) Tar’il’deki Mar Mihael manastırına döndüler ve aşağı yukarı orada iki sene kadar kaldılar.

Bir gece Mar Yabh-Allaha uyurken bir rüya gördü. Rüyasında azizlerin bulunduğu bir kiliseye gittiğini ve bu azizlerin ortasında bir haç olduğunu gördü. **(30)** Kollarını uzatıp haçın onu kutsamasını dilerken haç ondan uzaklaşarak tapınağın tavanına kadar yükseldi, o da haçı orada yakalayıp öptü ve kiliseden dışarı çıktı. Kilisenin dışındaki ağaçların üzerinde çeşit çeşit yumuşak ve sert meyveler vardı. Bu meyveleri toplayarak etrafında toplanan insan kalabalığına yedirdi. Uyandığında rüyasını Rabban Sawma’ya anlattı ve ondan rüyayı yorumlamasını istedi. Rabban Sawma da rüyayı şöyle yorumladı: “Azizlerin önünde haça uzanan kolların senin büyük bir mertebeye geleceğini gösteriyor [Rahipliğin

¹⁴¹ Kati, Kathay ya da Kuzey Çin; Ong ise Wang ya da Huang’dır (*The History of...*, s. 13).

¹⁴² Abaka Han ve Çağatay Devleti Hükümdarı Barak Han arasındaki savaştan bahsedilmektedir. Bu savaşa dair bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu’t Tevârih...*, s. 83-110.

en üst mertebesi] ve ağaçlardaki meyveleri insanlara yedirmen de senin cennetsel bir şey ile ödüllendirileceğini ve insanların da bu ödül ile aynı şekilde mutluluk duyacağını göstergesi”.

Yine bir başka gece Mar Yahbh-Allaha başka bir rüya gördü. **(31)** Rüyasında yüksek bir tahtta oturuyordu. İnsanlar etrafını çevrelemiş ve o da onları eğitiyordu. Konuşurken dili uzadı, öyle ki bir parçası ağzından taşmaya başladı. Sonra dili üç parçaya ayrıldı ve her bir parça sanki ateştenmiş gibi görünüyordu. Oradaki insanlar şaşırıp ve Tanrıyı yüceltti. Uyandığında yine rüyasını Rabban Sawma’dan yorumlamasını istedi. O da şöyle dedi: “Bu bir rüya değil, bir vahiyi andırıyor. Havarilerin diline ateş olarak yerleşen Kutsal Ruh’tan¹⁴³ farklı değil ve emin ol, Kutsal Ruh’un lütfu üzerinde olarak taht sana ona olan hizmetini tamamlaman için verilecek.” **(32)**

2.4. MAR YAHBH-ALLAHA PİSKOPOS OLARAK SEÇİLİR

Tam bunlar olurken, Mar Denha (Katolikos) hala hayattaydı, ancak uzun süre Bağdat’ta hastalıkla mücadele ediyordu. Yukarıda bahsedilen birçok keşiş ve rahip onu ziyarete gidiyordu. Birkaç zaman sonra Mar Yahbh-Allaha’nın aklına Bağdat’a gidip Katolikos’u ziyaret ederek onun duasını ve bironayı¹⁴⁴ alma fikri geldi. Bağdat yakınlarında yaşayan güvenilir bir tanıdığına gittiğinde Katolikos’un öldüğünü ancak henüz gömülmediğini, acele ederse yetişebileceğini öğrendi.¹⁴⁵ Sonra üzüntü ve acı dolu bir kalp ile Mar Yahbh-Allaha yola çıkıp kiliseye yetişti. İçeri girdiğinde bir grup insanın ağladığını, **(33)** bazılarının da dua ettiğini gördü. Tabutun yanına gittiğinde o kadar kötü hissetti ki üzüntüyle yere yığıldı. İnsanlar onu yerden kaldırdılar, takkesini taktılar ve ona teselli edici sözler söylediler. Cenaze için yapılan dualar sona erdikten sonra Katolikos gömüldü (24 Şubat, 1281) ruhu şad olsun! Rahipler Katolikos’un Manastırı’na geri döndüler.

Diğer gün rahipler, piskoposluk makamına uygun olan bir aday seçmek için toplandılar. Olabilecek adaylar şunlardı: İlk ve en başta gelen Elam Metropoliti Mar An-‘Ammeh. Diğerleri Tangut (Çin) Metropoliti; bir diğeri Irak’ta Samana yakınlarında bulunan Tirahan ve Ture (Tur’Abidin) Metropoliti. Bunlara ilaveten asiller, hükümet görevlileri,

¹⁴³ Elçilerin İşleri, II. Bölüm, III. Ayet. (*The History of...*, s. 14).

¹⁴⁴ Birona, piskoposluk pelerini yani Βιρρίον’dur (*The History of...*, s. 14).

¹⁴⁵ Mar Denha’nın ölümüne dair bkz. Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, (Çev. H. Dink Andere Asyan), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 68.

avukatlar ve doktorlar da adaylar arasındaydı. Biri bu adam piskopos olacak derken bir diğeri ise bu adam olacak diyordu. En sonunda Mar Yahbh-Allaha'nın Seleucia ve Ctesiphon¹⁴⁶ tahtının başına geçmesi gerektiğine karar verdiler. **(34)**

Bu seçimin nedeni şu idi: Bütün dünyanın yönetiminde söz sahibi olan krallar Moğol'du ve Mar Yahbh-Allaha dışında hiç kimse dilleri, yönetimleri ve adetlerinden haberdar değildi. Bağdat'ın asilleri ona bunu söylediklerinde şu şekilde cevap verdi: Ben eğitim ve ruhani doktrin konularında eksikim. Nasıl olur da ben sizin piskoposunuz olurum? Dahası sizin diliniz Süryanice'ye tamamıyla yabancıyım ki bir piskopos bunu muhakkak bilmeli". Ancak onların ikna çabaları karşısında bu görevi kabul etti. Yaşını almış tüm adamlar, rahipler, asiller, yazarlar ve doktorlar onu desteklediler.

Mar Yahbh-Allaha Tar'il'deki Rabban Sawma'nın bulunduğu kutsal Mar Mihael Manastırına geldi, zaten oradaki keşişler de Peder Mar Denha'nın ölümünü duymuşlardı. Mar Yahbh-Allaha geldiğinde bir mutluluk içinde karşıladılar ve Katolikos olarak seçilmesini onayladılar.

Bu Tanrı tarafından istenmiş ilahi bir hareketti. **(35)** Bütün olanları Rabban Sawma ile konuştuğunda, Rabban ona şöyle dedi: "Bu senin kurtulabileceğin bir şey değil, ilahi bir mesele, bu yüzden doğru Kral Abaka'ya git ve eğer o rıza gösterirse bu iş de sonuçlanmış olur".

Birlikte Azerbaycan'a doğru yola koyuldular. Yaşını almış saygıdeğer adamlar, rahipler ve keşişler de onlara eşlik ediyorlardı. O zamanlar krallar yazlarını orada geçirirlerdi. İran'da Siyah Kuh olarak bilinen ve kralın bulunduğu Karadağ'a varınca, Emirler onları karşıladılar, isteklerini sordular. Rahipler söz alarak şöyle dediler: "Yaşasın Kral! Katolikos öldü ve biz bütün Hristiyanlar Kudüs'e gitmek için Doğu'dan gelen bu Metropolit'in onun yerine geçmesini istiyoruz. Sayın Kral ne emreder?" Abaka, "Bu saflık ve vicdan **(36)** son derece takdire şayan. Tanrı onu arayan ve onun isteklerini yerine getirenin yanındadır. Bu adam ve arkadaşı Kudüs'e gitmek için Doğu'dan gelmiş çünkü bu Tanrı'nın dileğiymiş ve başlarına gelmiş. Biz ayrıca ilahi karar ve Hristiyanların isteklerinin gözeticileriyiz. Bu adam onları temsil edebilir ve piskoposluk tahtına geçebilir" diyerek Mar Yahbh-Allaha'nın elini tuttu ve şöyle dedi: "Güçlü ol ve yönet, Tanrı hep senin yanında olsun." **(37)** Başından piskoposluk pelerinini geçirdi ve küçük bir taht olan kendi sandalyesini verdi. Ayrıca ona, onu güneşten ve yağmurdan koruyacak genellikle

¹⁴⁶ Bağdat'ın 30 km güneyinde bulunan eski Pers şehri. (*The History of...*, s. 15).

kralların, kraliçelerin ve kraliyet çocuklarının üzerinde onları onurlandırmak için tutulan Moğol şemsiyelerinden birini hediye etti. Ayrıca kral ona, kralların simgesi olan altın Payza'yı, daha önceleri Katolikos'a ait olan büyük bir mührü ve harcamaları karşılayabilmesi için yüklü miktarda para verdi.¹⁴⁷

Rabban Sawma ve Mar Yahbh-Allaha daha sonra Bağdat'a geldiler ve Koke'deki Büyük Kilise'ye gittiler, orada Mar Yahbh-Allaha, χειροτονία'yı aldı ve kutsal peder, Mar 'Ammeh, Elam'lı ve aşağıda adları verilen diğerlerinin önünde tahta oturdu.

Mar Isho Zekha, Nisibis ve Ermenistan Metropoliti

Mar Moses, Erbil Metropoliti

Musul ve Ninova Metropoliti Mar Gabriel,

Dakuk ve Beth Garmai Metropoliti Mar İlyas,

Trablus¹⁴⁸ ve Kudüs Metropoliti Mar Abraham,

Semerkant Metropoliti Mar Yakub,

Azerbaycan Metropoliti Mar Yahya **(38)**

Diğer 24 piskopos arasında bulunanlar: Salamis Piskoposu Mar Joseph, Uşuk Piskoposu Mar Abraham, Şustar Piskoposu Mar John.

Bu olay Yunanlıların 1593 yılında Teshri'nin ikinci ayının ilk takdis pazarında (Kasım 1281) meydana geldi. O yılın kışında Kral Abaka Bağdat'a geldi ve Mar Yahbh-Allaha Sebt günü onu ziyarete gitti.¹⁴⁹ Ziyaret esnasında ona Hristiyanların ilişkileri (varolan durumları) hakkında bilgi verdi ve onun görüşünde merhamet gördü. Kral hediyeler ve her yıl kiliselerin, manastırların, rahiplerin, pederlerin ve diyakozların yararına otuz bin dinar¹⁵⁰ ya da 18.000 gümüş zuze¹⁵¹ miktarında vergi toplamasını sağlayacak yazılı bir belge verdi. Bunun üzerine Katolikos adamlarını çeşitli ülkelere

¹⁴⁷ Abaka Han'ın Mar Yahbh-Allaha'ya patriklik müsaadesi vermesine dair bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 407, Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s.238-39, Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi...*, s. 374.

¹⁴⁸ Libya'nın başkenti, tarihi bir şehirdir (Ahmet Kavas, Trablusgarp, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLI, 2012, s. 288-291).

¹⁴⁹ Abaka Han'ın bu tarihte Bağdat'a gittiğine dair bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 125.

¹⁵⁰ İslam altın para birimi (Halil Sahillioğlu, Dinar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 352-355). Otuz bin dinar yaklaşık 15.000 pound (*The History of...*, s. 17).

¹⁵¹ Bir gümüş zuze yaklaşık 20 dinar. (Ibid, s. 17).

yollayarak aynı miktara eş değer hediyeler almak için istedi. (39) Kral Abaka bu geçici dünyadan ayrıldığıında hediyeler alıkoyuldu.

2.5. KRAL AHMED ZAMANINDA YANLIŞ SUÇLAMALAR YÜZÜNDEN MAR YAHBH-ALLAHA'NIN ÇEKTİKLERİ

Hemen tezahür eden olaylar hakkında söylemimizi uzatmayacağız. Abaka'dan sonra kardeşi Hulagu'nun oğlu Ahmed¹⁵² hükümdar oldu. Eğitim ve bilgiden yoksun olarak Hristiyanlara çok fazla eziyet etti, karşı olduğu dine karşı Haceriye¹⁵³ ile iş birliği içindeydi ve ayrıca kendi arzularını tatmin etmek için fırsat bulan iki kıskanç yaşlı adam da bu işin içindeydi. Kral'ın yerine bazı günahkâr adamların yardımıyla ulaştılar. Bu adamlardan biri dumasion'un (Divan)¹⁵⁴ Başkanı Bahaeddin Muhammed'in oğlu Şemseddin, diğeri ise Şeyh Abdurrahman.¹⁵⁵ (40) Bu kişiler Katolikos Mar Yahbh-Allaha ve Rabban Sawma'ya iftira attılar, krala onlar hakkında suçlamalarda bulundular ve şöyle dediler: “Bu adamların kalpleri Abaka'nın oğlu Argun'a bağlıdır ve burada Kralların Kralı Kubilay Han'a sizin hakkınızda kötü şeyler yazmaktadırlar. Bu hainliğin içinde Emir Şamot da var. Mar Yahbh-Allaha önceden bir rahip ve sofu iken sonradan Musul ve çevresinin piskoposu oldu”.

Bu iki adam kendi arzularını yerine getirebilmek için yukarıda bahsettiğimiz Tangut Metropoliti Isho' Sabran ve Arni¹⁵⁶ piskoposu Simon isimli adamlar aracılığıyla Ahmed'i bir araç olarak kullandılar. Bu iki piskopos birlikte komplo kurarak birini Katolikos, diğerinin de Metropolitan ve Genel Ziyaretçi olmasına karar verdiler. Bu plan iblisin de yardımıyla kafalarına girdi (41) ve anlattığımız üzere başarıya da ulaştı.

Anlayıştan yoksun kral, Tanrı'yı da bir kenara bırakarak, kafasında durumu ölçüp tartmayarak şöyle dedi: “Bu adamların bu meseleden hiçbir çıkarları yokken neden kendilerini yanlış suçlamalara maruz bırakıyorlar?” fakat akli yine düzenbaz sözlere kandı. Bir emri ile Katolikos Mar Yahbh-Allaha, Rabban Sawma ve Emir Şamo saraya

¹⁵² Budge, Ahmed'in aynı zamanda Neküder ya da Teküder olarak bilindiğini, vaftiz edildiğini ve Nikaleos ya da Nikola olarak adlandırıldığını yazmıştır (Ibid, s. 17). Hulagu Han'ın Kutuy Hatun'dan doğma yedinci oğludur. 1282-1284 yılları arasında İlhanlı topraklarında hüküm sürmüştür. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 127.

¹⁵³ Hacer'in nesli, Müslümanlar. (*The History of...*, s. 18).

¹⁵⁴ Budge, bunun δημόσιον yani Devlet ya da Hazine olduğunu belirtmiştir (Ibid, s. 18).

¹⁵⁵ Şeyh Abdurrahman ve yaptıkları hakkında bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 131-136, Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 610-613.

¹⁵⁶ Ya da Arna, Akra piskoposluk bölgesi (*The History of...*, s. 18).

getirildiler. Onlara verilen yazılı (Pukdane) emirle adamlar Mar Katolikos'un evini ve Payza'yı aldılar. Mar Yahbh-Allaha ve Rabban Sawma hüküm salonuna geldiklerinde, haklarında ne soruşturulduğunu bilmediklerinden aptallaşarak şöyle dediler: "Biz ne yaptık?" Onları getiren elçi şöyle cevapladı: "Hem kutsal adamlar hem de topluluğunuzun insanları kralın önünde hakkınızda suçlamalarda bulundular".

Büyük emirler yani hâkimler Mar Katolikos'a şunu sordular: "Kralda onu Kralların Kralı Kubilay Han'a şikâyet etmek için ne gibi bir kötülük gördün? Bu adam atalarının yolundan ayrılıp Müslüman oldu". (42) Katolikos şöyle cevapladı: "Ne demek istediğinizi anlamıyorum". Hâkimler şöyle dedi: "Kâtipler sana karşı olan bu suçlamaları yazdılar" ve böyle diyerek yazılanları ona getirttiler. Hepsini tek tek inceledi, bahsedilen her şeyden de haberdardı. Mar Katolikos şöyle dedi: "Sayın Hâkimler, neden kendinizi bu kadar yoruyorsunuz? Mektupların bulunduğu elçiyi getirin ve onları inceleyin. Bana yapılan bütün bu suçlamalar doğruysa, kendi kanımda boğulayım. Ancak bunlar yanlış ise hakkımdaki bütün suçlamaları kaldıracaksınız".

Hâkimler onun teklifini kabul ederek krala haber saldılar. Kral da Horasan civarında bulunan mektupları elçiyle birlikte getirtti. Bütün mektuplar açılıp okunduğunda ortada suçlama yapılacak hiçbir şey olmadığı görüldü fakat hâkimler bu konuda [Katolikos'u suçlayanlara] hiçbir şey söylemediler, bu yüzden mektupları bahane ettiklerini biliyoruz.

Merhamet Tanrısı, onu ziyaret edip ölümden kurtarana kadar Katolikos büyük bir endişe ve acı çekerek aşağı yukarı kırk gün kadar hapisanede kaldı. (43) Şimdi susamış adamların suya hasreti gibi Kral Ahmed ona fazlasıyla kızgındı ve kana susamıştı. Ancak kutsal tahtı yöneten, kralın annesi [Kutuy Hatun] ve emirleri etkileyen İl Melik'i onu kendisine hazırlanan kumpasın içine düşmesini engelledi. Dahası belirttiğimiz sözler aracılığıyla Katolikos, kralın gözünde merhamet buldu ve kurtuldu.

Sonra Mar Yahbh-Allaha krala hoşça kal diyerek Urmiye şehrine gitti. Mart Meryem Kilisesi'nde bir rüya gördü ve kralı bir daha asla görmeyeceğini anladı. Birkaç gün sonra piskoposların onu suçladığı Meraga şehrine gitti. Kral Ahmed ve askerleri Kral Abaka'nın oğlu Kral Argun'u yakalamaya gittiler. Yukarıda bahsettiğimiz iki kişi ve Arap şefleriyle bir anlaşma yaptılar. (44) Anlaşmaya göre Prens Argun'u¹⁵⁷ ele geçirdiğinde asil

¹⁵⁷ Abaka'nın Kıymış İgaçi'den doğma en büyük oğludur. 1284-1291 yılları arasında İlhanlı topraklarında hüküm sürmüştür, bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 149.

veliahtların hepsini katledip Bağdat'ta Halife olacak ve ayrıca Katolikos'un hayatına son verecekti. Ancak bu düşüncesi boşa çıktı ve planları suya düştü. Ahmed'in ordusu darmadağın oldu, askerlerinin büyük bir kısmı Argun'un tarafına geçti. Ahmed yakalandı ve öldürüldü¹⁵⁸ [1284].

Kral Ahmed'in başına gelenleri öğrenmeden önceki gece, Mar Yahbh-Allaha bir rüya görür. Rüyasında yakışıklı bir gencin kendisine üzeri örtülü bir yemek getirdiğini görür ve kendisine şöyle der: "Kalk ve bu yemeği ye". Mar Yahbh-Allaha örtüyü kaldırdığında yemeğin içinde pişmiş bir adam kafası gördü. Yemeği çene kemikleri kalana dek bitirdi. Genç çocuk ona şunu sordu: "Ne yediğini biliyor musun?". **(45)** Katolikos da onu hayır diye yanıtladı. Genç adam "Bu yediğin Kral Ahmed'in kafası" dedi. Katolikos uykusundan korkuyla uyandı. Birkaç gün sonra Kral Argun'un kazandığı müjdesi geldi. Katolikos'un sevinci Ahmed öldüğü için değil, Argun kral olduğu için büyüktü.

Sonra Katolikos ve beraberinde yaşlılar ile rahipler tebriklerini ve papalık emirlerine göre Hristiyanların yapmak zorunda oldukları, krallarına karşı sadakat yeminlerini sunmak için Kral Argun'a gitmeye karar verdiler. "Her ruh otorite olan yüce güçlere bağlı olmalıdır çünkü Tanrı'dan olmayan hiçbir otorite mevcut değildir."¹⁵⁹ Kral Argun'u görüp kutladıktan sonra, Katolikos krallığının devamı için dua etti. Argun onun başına gelenleri duyduğunda ona büyük bir saygı duyup derecesini yüceltti. Yukarıda bahsettiğimiz iki piskoposun da yakalanıp yok edilmesi için emir verdi. Sonra Mar Yahbh-Allaha **(46)** ona şöyle dedi: "Kutsal Kral, sen çok yaşa! Biz Hristiyanların kanunları var ve bunları yerine getirmeyenlere de günahkâr deriz. Kanunlarımız insanı köleleştirmez ancak onu günahıyla mahkûm eder. Ona uygulanacak çok çeşitli cezalar vardır. Ölüm cezamız din adamlarımıza uygulanmaz ancak toplumdan tamamıyla dışlanırlar." Bu tavsiye kralın gözünde memnuniyetle karşılandı ve Katolikos büyük bir memnuniyetle evine döndü. Saygıdeğer Pederler Katolikos'u ziyarete gittiklerinde daha önce belirtilmiş olan iki yaşlı adamın konusu açıldı. Birçok tartışmadan ve iki adam suçlarını itiraf ettikten sonra bir karara varıldı, iki rahip kiliseye ait her türlü işten men edildi.

¹⁵⁸ Argun Han ve Ahmed Teküder arasındaki taht çekişmesine dair bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s.133-148, Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretül Ahbâr...*, s. 111-112, Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 616.

¹⁵⁹ Romalılar, XIII. Bölüm, I. Ayet. (*The History of...*, s. 20).

2.6. KRAL ARGUN VE KATOLİK MAR YAHBH-ALLAHA ADINA RABBAN SAWMA'NIN ROMALILARI ZİYARETİ

Katolikos Mar Yahbh-Allaha'nın gücü ve kral ile kraliçenin gözündeki saygısı her geçen gün daha da artmaktaydı. (47) Meraga'daki Mar Şalita Kilisesini yıktırıp oldukça yüklü bir harcamayla yenisini yaptırmıştı. Eski kirişlerin ve tek çatının olduğu bir kilise yerine iki nefli (haikili) ve yanı başında içinde kalınabilecek odası olan bir kilise yaptırdı. Kral Argun'un evine karşı ilgisi çoktu, çünkü Argun Hristiyanları tüm kalbiyle seviyordu. Argun diğer Hristiyanları da himayesi altına almak için Filistin'i ve Suriye'yi de almak niyetindeydi, fakat kendi kendine şunları söyledi: "Eğer Hristiyan olan diğer Batılı Krallar bana yardım etmezse, arzumu yerine getirmek mümkün olmayabilir". Bu sebeple Katolikos'tan kendisine bilge bir adam (48) [elçilik görevini üstlenebilecek ve krallara gönderilebilecek uygun kişi olabilir] bulmasını istedi. Katolikos, Rabban Sawma dışında dili tam olarak bilen biri olmadığını gördüğünden ve onun bu görevi layıkıyla yapacağını bildiğinden ona elçilik görevini üstlenmesini buyurdu.¹⁶⁰

Rabban Sawma şöyle dedi: "Bu görevi seve seve kabul ediyorum ve hemen yola çıkıyorum". Kral Argun da hemen onun için Yunan Kralı'na, Perogaye Kralı'na (Frenkler?), diğer bir deyişle Romalılara, Pukdane ve Yarlîkê¹⁶¹ ve mektuplar yazdı, kendisi adına bu krallara verilmek üzere hediyeler verdi. Rabban Sawma'ya iki bin altın mathkale¹⁶², otuz iyi binek hayvanı ve Payza bahşetti. Rabban Sawma veda etmek ve yazmış olduğu mektubu almak için Mar Yahbh-Allaha'nın kaldığı yere gitti. Katolikos ona gitme iznini verdi, (49) ancak yola çıkma zamanı geldiğinde ona izin vermek Katolikos'u memnun etmedi ve Rabban Sawma'ya şöyle dedi: "Bu nasıl olabilir? Çünkü sen benim evimin direği değilsin ancak şunu bil bu gidişin tüm işlerimi karıştıracak". Bu sözlerin üzerine her zamanki gibi gözyaşlarıyla birbirlerine veda ettiler. Katolikos da, Mar Papa (Papa)'ya sunulmak üzere mektuplar ve hediyelerle birlikte becerisinden ötürü ona da hediyeler [adaklar] verdi.

¹⁶⁰ Argu Han'ın Rabban Sawma'yı elçi olarak Batı Krallıklarına göndermesine dair bkz. Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s.639, Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 240-241, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 412-415, Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017, s. 247-248.

¹⁶¹ Yarlîkê, Moğol hükümdarlarının fermanı, hükümleridir (*The History of...*, s. 21).

¹⁶² Budge, bunun 1,000 pound'a karşılık gelebileceğine işaret etmiştir (Ibid, s. 21).

2.6.1. Rabban Sawma Bizans'ta

Rabban Sawma yolculuğuna Katolikos'un kilisesindeki rahipler ve keşişler arasından gelen sayısız mükemmel insanla birlikte başladı. Meka Denizi [Karadeniz?] sınırında bulunan Beth Romaye'ye [Romalıların bölgesi] vardığında, orada bulunan kiliseyi gördü. Gemiye bindiğinde refakatçileri de onunla birlikteydi. Şimdi gemide üç yüzden fazla ruh vardı ve her gün inanç üzerine verdiği söylemlerle onları teselli ediyordu. Gemide bulunanların büyük bir çoğunluğu Romalılardan (Bizanslılar, Yunanlılar) oluşuyordu ve söylemindeki lezzetten dolayı Rabban Sawma'ya büyük saygı gösteriyorlardı.

Bir süre sonra harika şehir Konstantinopolis'e (İstanbul) (50) vardılar ve şehre girmeden önce Rabban Sawma, Kral Argun'un elçisinin geldiğini bildirmek için Kraliyet Kapısı'na (Bab-ı Âli) iki genç adam yolladı. Bunun üzerine kral belirli kişilere onları karşılayıp görkemli ve onurlu bir şekilde makamına getirmelerini buyurdu. Rabban Sawma şehre girdiğinde, kral ona kalması için bir ev, diğer bir deyişle bir konak tahsis etti. Rabban Sawma bir süre dinlendikten sonra, kral Βασίλευς'u [II. Andronicus] ziyarete gitti. Kralı selamladıktan sonra kral ona sordu: "Denizde bu kadar zaman vakit geçirdikten sonra yorgunlukla nasıl baş ediyorsunuz?" Rabban Sawma da cevapladı: "Hristiyan kralın nazarında yorgunluğum yok oldu ve bitkinliğim uçup gitti, çünkü Tanrı'nın inşa etmiş olabileceği krallığınızı göreceğim için son derece hevesliyim!"

Yedik içtikten bir süre sonra Rabban Sawma kraldan orada bulunan azizlerin kalıntılarını, papazların [patrikler] tapınaklarını [mezarları] ve kiliseleri görmek için izin istedi. Kral, Rabban Sawma'yı krallığının soylularına teslim etti (51) ve onlar da krallık içerisindeki her şeyi ona gösterdiler.

İlk önce hepsi mermerden yapılmış üç yüz atmış kapılı (sütunlu) ἡ Σοφία¹⁶³ muhteşem kilisesine gitti. Mihrabın kubbesine geldiğimizde onu görmeyen birine ne kadar yüksek ve ne kadar geniş olduğunu tarif etmek mümkün değildir. Bu kilisede Kutsal Meryem'in Müjdecî Luka¹⁶⁴ tarafından yapılmış bir portresi bulunmaktaydı. Ayrıca orada Vaftizci Mar Yahya'nın elini, Lazarus¹⁶⁵ ve Mecdelli Meryem'in vücudunun parçalarını ve

¹⁶³ İlahi Bilgelik Kilisesi, yani Aya Sofya (Ibid, s. 22).

¹⁶⁴ Luka, İncil'in üçüncü ve beşinci bölümünün yazarı Doktor Luka'dır. Üçüncü bölüm kendisinin ismiyle anılır. Beşinci bölüm ise Elçilerin İşleri olarak bilinir.

¹⁶⁵ Lazarus (Lazar), İncilde İsa'nın kendisini dirilttiği kişi olarak geçmektedir. (Bkz. Yuhanna XI. Bölüm, XXXVII- XLV. Ayet).

Βοθλευτής Yusuf'un¹⁶⁶ haçtan indirdikten sonra yüce İsa'mızın mezarı üzerine konulan taş gördü. Kutsal Meryem o taş üzerinde ağlamış ve üzerine düşen yaşlar o taşı ıslatmıştı ancak bu ıslaklık silinse bile yer tekrardan ıslanıyordu. Ayrıca İsa'nın Celile'deki Katne'de (Kana) suyu şaraba (52) çevirdiği taş kâseyi, kutsal kadınlardan birinin her yıl umuma açılan ve hasta olarak altına yatanın sağlıklı hale geldiği cenaze sandığını ve Altın Ağızlı Mar John'un¹⁶⁷ (Chrysostom) sandığını da gördü. Bunun yanında Simon Peter'in Horoz Tacı üzerinde oturduğu taş; kırmızı taştan (somaki mermeri?) yapılmış Fatih Kral Konstantin'in mezarını, yeşil taştan yapılmış Justinian'ın mezarını ve şahane kilisede gerçek inanca ulaştığından vücutları hiç bozulmadan birlikte yatan üç yüz on sekiz Ortodoks Piskoposlarının dinlenme yerini (Beth Kawma) de gördü. İlaveten kutsal rahiplerin mabetlerini, bronz ile taştan (aykon?) vücut formu verilmiş olan sihirli karakterin birçok tılsımını da (*talismata*) görme fırsatı buldu.

Rabban Sawma Kral Βασιλευς'un yanına geri döndüğünde şöyle dedi: “(Tanrı kralımızı korusun!) Bu güzellikleri görmeyi bana bahsettiği için Tanrı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Şimdi eğer Sayın Kral izin verirse, gidip Kral Argun'un *Progaye* [Frenkler] bölgesine gitme emrini (53) yerine getireceğim”. Sonra kral onu büyük bir incelikle uğurladı ve kendisine altın ile gümüş hediyeler verdi.

2.6.2. Rabban Sawma İtalya ve Büyük Roma'da

Rabban Sawma İstanbul'dan ayrılıp denize ulaştı. Deniz kıyısında Romalıların manastırını gördü ve manastırın hazine dairesinde birinin içinde Mar John Krisostom'un kafası diğesinde de Konstantin'i vaftiz eden ve Mar Papa'nın olan iki gümüş tabut bulunmaktaydı. Gemiye binip denizin ortasına geldiğinde tüm gün boyunca tüten ve gece olunca içinden ateşler çıkan bir dağ gördü. Hiçbir insan gelen sülfür kokusundan yakınına yaklaşamıyordu. Bazı insanlar orada büyük bir yılanın yaşadığını söylüyordu. Bu denize “İtalyan Denizi” diyorlardı. Berbat bir denizdi ve binlerce insan (54) orada can vermişti. İki ay süren zahmet, bitkinlik ve yorgunluktan sonra Rabban Sawma, deniz kıyısına vardı ve ismi Napoli olan yere ulaştı; buranın kralının ismi İrid Şardalo idi [Kral II. Charles]. Rabban Sawma krala gitti ve kendisine oraya gelme nedenini söyledi. Kral onu içtenlikle karşıladı ve saygı gösterdi. O esnada ülkesi ve İrid Arkon [Aragon kralı II. James] isimli

¹⁶⁶ İsa çarımıha gerildiğinde onu çarımıhtan indiren Aratmayalı Yusuf isimli kişi olabilir. Bkz. Luka, XXIII. Bölüm, L-LIII. Ayet.

¹⁶⁷ Konstantinopolis Başpiskoposu Yuhanna Hrisostomos (Altın Ağızlı) olarak bilinen kişidir. Verdiği güzel ve etkileyici vaazlardan dolayı bu ismi almıştır.

başka kral arasında savaş vardı. Birinin birlikleri birçok gemiyle gelirken, diğerlerinin birlikleri ise onları hazır bekliyordu. Savaş başladı ve Aragon Kralı, (?) Kral II. Charles'ı yendi, 12 bin askeri tutsak etti ve gemilerini batırdı.¹⁶⁸ Bu sırada Rabban Sawma ve refakatçileri ikamet ettikleri konağın çatısında oturdular, gerçekten asker olanların dışında hiçbir kişiye saldırmayan Frenklerin savaşına hayran kaldılar. **(55)**

Buradan sonra at üzerinde iç kesimlere seyahat ettiler, kasabalardan ve köylerden geçerken hayrete düştüler, çünkü binadan yoksun hiçbir kara parçasına rastlamadılar. Yolculuk esnasında Mar Papa'nın¹⁶⁹ ölmüş olduğunu duydular.

Birkaç gün sonra Büyük Roma'ya vardılar. **(56)** Rabban Sawma Mar Papa'nın taht odasının¹⁷⁰ bulunduğu Peter ve Paul'un kilisesine gitti. Mar Papa'nın ölümünden sonra, "Kaltunare" [chartularii değil kardinaller] denilen on iki adam papalığa ait tahtı yönetti ve yeni Papa'yı seçmek için görüşürlerken, Rabban Sawma onlara şöyle bir mesaj gönderdi: "Biz Kral Argun ve Doğu'nun Katoliğinin [bu konuma ulaşan] elçileriyiz". Bunun üzerine Kardinaller içeri girmeleri için emir verdiler. Rabban Sawma'nın [ve refakatçileri] eşliğindeki Frenkler onları Mar Papa'nın odasına [Vatikan?] girerken bir mihrap göreceklerini ve içeri girip Kardinalleri selamlamadan önce burada eğilmek [ya da diz çökmek?] zorunda oldukları konusunda bilgilendirdiler. Bunu yaptıklarında, onların bu hareketi Kardinalleri memnun etti. Rabban Sawma tahtın onurlu doğası gereği arkasında kimse olmadan onların huzuruna çıktı. On iki Kardinal adetleri olmadığı halde Rabban Sawma'nın kendileriyle birlikte oturmasını istediler ve onlardan biri şunu sordu: "Yolculuğun zahmetinden sonra nasılsınız?" O da şöyle yanıtladı: "Dualarınız sayesinde dinlendim ve iyiyim". Kardinal ona şöyle dedi: "Buraya hangi sebeple geldiniz?" Rabban Sawma da onu şöyle yanıtladı: "Moğollar ve Doğu'nun Katolikos'u beni Kudüs meselesi için Mar Papa'ya gönderdi ve benimle birlikte mektuplar da yolladılar". Kardinaller ona şöyle dedi: "Şimdilik siz dinlenin. Biz daha sonra birlikte bu meseleyi tartışacağız". Sonra ona bir konak tahsis edip oraya gönderdiler.

Üç gün sonra Kardinaller Rabban Sawma'yı huzurlarına davet ettiler. Yanlarına vardığı zaman ona şu soruları sormaya başladılar: "Nereden geldin ve niye geldin?" Bunun üzerine birbiriyle aynı olan kelimelerle onları cevapladı. **(57)** Onlar da sormaya devam

¹⁶⁸ Chabot'a göre bu deniz çarpışması Sorrento Körfezi'nde 24 Haziran 1287'de kutlanan Aziz Yahya gününde ve Etna Yanardağı'nın büyük patlamasının olduğu günde meydana gelmiştir (*The History of...*, s. 24).

¹⁶⁹ 1287'de ölen IV. Honorius (Ibid, s. 24).

¹⁷⁰ Budge buranın Vatikan olabileceğini düşünmektedir (Ibid, s. 24).

ettiler. “Katolikler nerede yaşıyor? Senin yaşadığın yerde hangi Havariler İncil’i öğretti?” O da onları şöyle yanıtladı: “Mar Thomas¹⁷¹, Mar Addai ve Mar Mari benim yaşadığım yerde İncil’i öğretti ve biz de şu anda bize aktarılan dini nizamları [kanunlar] uyguluyoruz”. Kardinaller ona şöyle dedi: “Katolikos’un tahtı nerede?” O da şöyle yanıtladı: “Bağdat’ta”. “Oradaki görevin ne?” Rabban Sawma cevapladı: “Katolikos’un manastırında diyakoz, manastır öğrencilerinden sorumlu müdür ve genel ziyaretçiyim.” Bunu duyan Kardinaller dedi ki: “Hristiyan yetiştirmeniz ve Doğu’nun Patriki’nin diyakozunun Moğol Kralı’nın elçisi olarak gelmesi fevkalade bir şey.” Rabban Sawma da onları şöyle cevapladı: “Biliyorsunuz ki, rahiplerimizin birçoğu Moğol, Türk ve Çin memleketlerine gittiler ve onlara İncil’i öğrettiler. Şimdi Hristiyan olmuş bir sürü Moğol var. Birçok Moğol Kral ve Kraliçesi’nin (58) çocukları vaftiz edildi, İsa’yı kabullendi. Kendi askeri kamplarında kiliseler inşa ettiler, Hristiyanlara saygı gösterdiler ve aralarında çok fazla inanan var. Şimdi Katolikos ile dostluk bağı kuran kral, [Moğol] Filistin ve Suriye’yi himayesi altına almak istiyor ve sizden de Kudüs’ü de alabilmek için yardım talep ediyor. Beni seçip size gönderdi, çünkü benim gibi Hristiyan olan kişinin sözüne siz de bir Hristiyan olarak inanırsınız”. Kardinaller ona sormaya devam ettiler: “İnancınız tam olarak nedir? Bağlı olduğunuz dini inanış şekli nedir? Mar Papa’nın mı yoksa başka birinin mi?” Rabban Sawma yanıtladı: “Papa tarafından Doğu’ya hiç kimse yollanmadı. Size bahsettiğim kutsal Havariler bize İncil’i öğrettiler ve biz de bize aktardıklarını bugüne taşıdık”. “Peki inancınız nasıl? Bize inancınızı kısım kısım nakledin”. Rabban Sawma onları şöyle cevapladı:

2.6.3. Kardinallerin Bilmek İsteddiği Rabban Sawma’nın İnancı

“Gizli, sonsuz, başlangıcı ve sonu olmayan (59) tek Tanrı’ya ve Baba, Oğul ile Kutsal Ruh’a inanmak: Bu üçü eşit ve birbirinden ayrılmaz; aralarından hiçbirisi ne ilk ne son, ne yaşlı ne de gençtir; doğada hepsi birdir, kişilerde üçü birliktedir: Baba sebep olandır, Oğul meydana getirilen, Ruh ise ilerleyendir.”

“Son olarak bu kutsal üçlüden biri, Oğul, Kutsal Bakire Meryem’den olan mükemmel adam Yüce İsa’ya atfedilmiştir, onunla kişisel olarak özdeşleştirilmiştir ve O’nda dünya kurtarılmıştır (günahtan arındırılmıştır). Tanrısallığında Baba’nın ebediyetiydi. İnsanlığında Meryem’in zamanında doğmuştu; birleşim sonsuza dek

¹⁷¹ Havari Aziz Thomas, İncil’de bulunduğu diğer adı Şüpheci Thomas.

ayrılmaz ve bölünemezdi. Birleşim katışıksız, karışimsız ve saftı. Bu birleşimin oğlu da mükemmel Tanrı (60) ve mükemmel insandır, iki doğalı (keyanan), iki İnsan (kenomin) bir kişilikten (Πρόσωπον) ibaret.”

Kardinaller sormaya devam ettiler: “Kutsal Ruh Baba’dan mı yoksa Oğul’dan mı ileri gelmektedir ya da ikisinden ayrı mıdır?” Rabban Sawma sordu: “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh doğaya ait olan şeylerde birleşik mi yoksa ayrı mıdır?” Onlar da şöyle yanıtladılar: “Doğayı (*kiana*) ilgilendiren şeylerde birleştirilmişlerdir ancak kişisel özellikleri konusunda ayrılmışlardır”. Bu cevap üzerine Rabban Sawma şunu sordu: “Kişisel özellikleri nelerdir?” Kardinaller yanıtladılar: “Baba için yaratmak eylemi; Oğul için baba olabilme mevcudiyeti Ruh için ilerleme”. “Peki hangisi bir diğerinin sebebi?” diye sordu Rabban Sawma. Kardinaller yanıtladılar: “Baba Oğul’un, Oğul da Kutsal Ruh’un sebebidir”. “Eğer üçü de doğada (keyânâ), harekette, güçte, otoritede (egemenlikte) biri ise, nasıl oluyor da biri diğerinin sebebi oluyor? İster istemez (61) Ruh da bir şeyin sebebi olmak zorunda; ancak bilge bir insanın inanç açıklaması için bu tartışma oldukça konu dışı. Sizin bu ifadenize benzeyen ispat bulamayız” dedi Rabban Sawma ve devam etti: “Dikkat ederseniz Ruh hem sebep hem de yaşam gücüne sahip ancak sebep gücü, yaşam gücünün nedeni değil. Güneş ışık ve ısının nedeni ancak ısı ışığın nedeni değil. Böylece şöyle düşünersek doğru olur. Baba, Oğul ve Ruh’un nedeni ve hem Oğul hem de Ruh O’nun sebepleri. Adem oğlu Şit’in babası ve Havva’nın onu rahminde büyütmesini sağladı (İlerlemeye yönlendirdi) ve üçü birlikte çünkü aslında yaratmakla onu ilerlemeye koymak arasında aslında hiçbir fark yok”.

Bunun üzerine Kardinaller ona şöyle dedi: “Ruh’un Baba ve Oğul’dan geldiğini söylemek zorundayız ancak bunu senin dini inancını denemek için söylemedik”. Rabban Sawma da “Bir şeye bir, iki, üç ya da dört sebep yüklemek doğru değil aksine bu bizim inanç itirafımızı yansıtmaz” dedi. Her ne kadar Kardinaller konuşmasını birçok örnekle engellemiş (62) olsalar da, tartışma gücünden dolayı onu baş tacı ettiler.

Rabban Sawma onlara şöyle dedi: “Ben çok uzaklardan ne tartışmaya ne de inanç konusunda eğitmeye [insanları] geldim. Mar Papa’dan ve azizlerin tapınaklarından kutsama almaya ve Kral [Argun] ve Katolikos’un sözlerini iletmeye geldim. Eğer sizin için de uygunsa, tartışmayı bir kenara bırakalım. Bize buradaki kiliseleri ve azizlerin tapınaklarını gösterecek birini görevlendirin; [eğer bunu yaparsanız] bize, hizmetkâr ve müritleriniz olarak çok büyük bir iyilik etmiş olursunuz”.

Böylece Kardinaller şehrin emirine ve belirli rahiplere orada bulunan kilise ve kutsal yerleri göstermelerini buyurdular; şimdi belirteceğimiz yerleri doğrudan görmeye gittiler. İlk olarak Peter ve Paul'un Kilisesine gittiler. Tahtın altında bir iç oda vardı ve burada Aziz Peter'in mezarı **(63)** bulunmaktaydı, tahtın üzerinde ise bir mihrap vardı. Mihrabı ortasında olan tapınağın dört girişi vardı ve her iki kanattan katlanan kapı dışarıya doğru açılıyordu; Mar Papa bu mihraptaki havayı teneffüs etmiş ve kendisi dışında belki de hiç kimse mihraptaki bankta durmamıştı. Sonrasında Mar Papa'nın oturup onlara işaret ettiğini düşündükleri Mar Peter'in¹⁷² tahtını gördüler. Ayrıca Tanrı'nın kendi görüntüsüne hayran bıraktırdığı ve Urfa (Edessa) Kralı Abgar'a yolladığı ince keten şeridi gördüler. Tapınağın boyutu ve görkemi tarif edilemezdi; yüz seksen sütunun üzerinde konumlanan mihrapta Papa, Kralların Kralı'nı kutsayıp taç giydiriyor ve onu imparator ilan ediyor. Derler ki duadan sonra Mar Papa'nın Tacı İmparator'un başına koyduğunda **(64)** yani tacı başına koyarak rahipliğin onun hükümdarlığının [krallığının] üzerinde hüküm sürdüğünü göstermiştir.

Büyük Roma'daki tüm kiliseleri ve manastırları gördükten sonra, mihrabın altında mezarı bulunan Havari Mar Paul'un Kilisesine gitmek için şehir dışına çıktılar. Orada Paul'un oraya sürüklendikten sonra bağlandığı zincir de vardı. Mihrapta ayrıca Paul'u vaftiz eden Mar Hananya'nın (Ananias) eli ve altın sandık içinde Şehit Mar Stephen'in başı bulunmaktaydı. Havari Paul'un asası da oradaydı. Daha sonra havari Paul'un [şehitlikle] taçlandırıldığı noktaya geldiler. Derler ki kafası kesildiğinde, kafa havaya üç kez sıçrayarak üç kez İsa! İsa! İsa! diye bağırılmış. Kafanın düştüğü üç yerden iyileştirici etkisi olan, hastalığına çare arayanlara şifa olacak sular fişkırmış. Orada şehitlerin, ünlü rahiplerin kemiklerinin bulunduğu büyük bir mabet vardı ve onlar tarafından da kutsandılar. **(65)**

Leydi Meryem ve vaftizci Mar Yahya'nın Kilisesi'ne de gittiler, burada hâkimin kusursuz tuniğini gördüler. Ayrıca hâkimin adakları kutsayıp müritlerine verdiği tableti (levha) de gördüler. Her yıl o tablet üzerinde Mar Papa Paskal Gizemlerini kutsar. O kilisede bakırdan (pirinç) yapılma dört sütun bulunmaktadır ve her biri altı gez (eski bir uzunluk ölçüsü) kalınlığındadır; kralların bu sütunları Kudüs'ten getirdiği söylenir. Muzaffer Kral Konstantin'in kutsanmış olduğu cilalanmış siyah taştan [bazalt?] yapılmış kâseyi de gördüler. Nefinde yüz kırk beyaz mermer sütun bulunan kilise oldukça geniştir.

---

¹⁷² Aziz Petrus.

Simon Kipa'nın [Kaya Simon] Simon [Magus] ile tartıştığı ve Magus Simon'un merdivenden düşerek kemiklerini kırdığı yeri de gördüler.

Bu yerden sonra, orada kendilerine rahiplerin içinde Mart Meryem'in kıyafetlerinin bulunduğu berilden (kristal?) yapılmış sandıklar ve çocukken hâkimin üzerine uzandığı bir tahta parçasını verdikleri Mart Meryem'in Kilisesi'ne gittiler. **(66)** Havarilerin Kilisesinde gümüş sandık içinde bulunan Havari Matthew'in¹⁷³ kafasını, Havari Philip'in¹⁷⁴ ayağını, Zebde'nin oğlu James'in kolunu gördüler.¹⁷⁵ Bu görüntülerden sonra, tarihini anlatırken uzun sürecek anlatıma gerek duyulacak, kelimelerle tarif edilemeyecek yapılar gördüler.

Daha sonrasında Rabban Sawma ve refakatçileri Kardinallerin yanına dönerek tapınakları görüp kutsama alabildikleri için onlara teşekkür ettiler. Rabban Sawma Roma'da yaşayan kralı ziyaret etmek için onlardan izin istedi; onlar da gitmesine izin verdiler ancak şöyle dediler: “(yeni) Papa seçilene dek sana bir cevap veremeyiz”.

Buradan sonra şerefle karşılandıkları Toskana¹⁷⁶ ülkesine geçtiler ve Cenova'ya **(67)** gittiler. Sonradan kurulan ülkenin kralı yoktu ancak halk sevdiği adamlarla orayı yönetiyordu. Cenova halkı, Kral Argun'un elçisinin geldiğini duyunca, başkanları bir grup kalabalıkla gidip onları karşılayarak şehre getirdi.

Şehirde Vaftizci Mar Yahya'nın kutsal vücudunun saf gümüş tabut içinde bulunduğu, Saint Sinalornia (San Lorenzo) isimli bir kilise vardı. Rabban Sawma ve refakatçileri altı köşeli zümrüt tabağı gördüler. Lord ve müritlerinin Hamursuz Bayramı'nda bu tabaktan yediklerini ve Kudüs alındığında buraya getirildiğini söylediler. Bu yerden Lombardi ülkesine geçtiler ve insanların orada Paskalya perhizinin ilk gününde oruçlu olmadıklarını gördüler ve sordular: “Neden bunu yapıyorsunuz, kendinizi neden [diğer] tüm Hristiyanlardan **(68)** ayırıyorsunuz?”. Onlar da şöyle yanıtladı: “Bu bizim geleneğimiz. Bize İncil'i öğreten rahiplerimiz inanç olarak zayıftılar ve oruç tutmuyorlardı. Onlara İncil'i öğreten de sadece kırk gün oruç tutmalarını buyurmuş”.

¹⁷³ Havari Matta.

¹⁷⁴ Havari Filipus.

¹⁷⁵ Zebde'nin iki oğlu vardır. İkisi de Havari'dir. Birinin ismi Yakup, diğersinin ise Yuhanna'dır. Burada James olarak bahsedilen kişi Yakup'tur.

¹⁷⁶ İtalya'nın orta kesiminde yer alan tarihi bölge (Mahmut H. Şakiroğlu, Toskana, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLI, 2012, s. 267-269).

2.6.4. Rabban Sawma Fransa ya da Frangestan'da

Sonrasında Paris şehrine, Kral Fransis'e [IV. Philippe]¹⁷⁷ gittiler. Kral onları karşılamaları, büyük bir onur ve törenle şehre getirmeleri için çok sayıda adam göndermişti. Fransız Kralının memleketinin genişliği bir aylık yolculuklarından daha fazlaydı. Fransa Kralı Rabban Sawma'nın ikamet etmesi için bir yer tahsis etmiş ve üç gün sonra emirleriyle kendisini huzura kabul edebileceğine dair haber yollamıştı. Kralın huzura varıp onu saygıyla selamladığında Kral ona sordu: "Buraya neden geldin? Seni kim yolladı?" Rabban Sawma yanıtladı: "Beni Kral Argun ve Doğu'nun Katolikos'u Kudüs konusunu görüşmek konusunda yolladı." Ona bütün bildiklerini (69) anlattı ve yanındaki mektuplar ile hediyeleri verdi. Bunun üzerine Fransa Kralı şöyle dedi: "Eğer durum böyleyse ve Moğollar Hristiyan olmadıkları halde Kudüs'ü almak için Araplarla savaşırsa, Tanrı'nın izniyle özellikle bizim gidip [onlarla] son gücümüze kadar savaşmamız gerekir".

Rabban Sawma da ona şöyle dedi: "Krallığınızın ihtişamını ve gücünüzü gözlerimizle gördük. Gideceğimiz [çeşitli] ülkelerde burada gördüklerimizi anlatabilmemiz için burada olan kiliseleri, mabetleri, azizlerden kalan kalıntıları ve diğer her şeyi görmemize izin verin".

Kral emirlerine "Gidin ve burada var olan tüm harika şeyleri gösterin, daha sonra ben kendi sahip olduklarımı göstereceğim" diye buyurdu. Emirler onlarla birlikte çıktılar. (70) Rabban Sawma ve refakatçileri bu harika şehirde bir ay kaldılar, burada bulunan her şeyi gördüler. Paris'te dini emirleri içeren kitaplarla iştilen eden otuz bin eğitim insanı [öğrenciler] bulunmaktaydı bir başka deyişle onlar kutsal yazıların tefsirleri ve yorumları, dindışı eğitimle birlikte bilgelik yani felsefe ve konuşma (hitabet?) sanatı öğreniyorlardı. Buna ilaveten tedavi [sanatı], geometri, aritmetik, gezegen ve yıldız bilimiyle de ilgileniyorlardı. Düzenli olarak da yazı çalışmaları yapıyorlardı. Tüm öğrenciler kraldan asgari geçim parası alıyordu. Rabban Sawma ve refakatçileri ayrıca ölü kralların tabutları ve bu tabutların başında dikili duran altın ile gümüş heykellerin bulunduğu Büyük Kilise'yi gördüler. 500 rahip, kralların mezarlıklarının [mozole] bakımından sorumluydular, kralın harcamalarıyla yiyip içerlerdi. Ayrıca bu kralların mezarlıklarında düzenli olarak dua edip oruç tutarlardı. Bu kralların taçları, silahları (71) ve kıyafetleri mezarlarının üzerinde

¹⁷⁷ Fransa Kralı Philip le Bel (1285-1314)

bulunuyordu. Kısacası Rabban Sawma ve refakatçileri olağanüstü ve şöhretli olan her şeyi gördüler.

Bundan sonra kral onları kiliseye davet etti. Kiliseye vardıklarında, kralın mihrabın yanında ayakta durmakta olduğunu görüp kendisini selamladılar ve kral şunu sordu: “Nelerimiz olduğunu gördünüz mü? Geride görmek istediğiniz bir şey kaldı mı?” Bunun üzerine Rabban Sawma teşekkür ederek kalmadığını söyledi. Hemen kralla birlikte yukarıdaki altın odasına çıktılar ve orada kral içinde Tanrımız kutsanırken Yahudilerin başına koymuş oldukları Dikenler Tacını berilden yapılmış bir sandıktan çıkardı. Berilin şeffaflığına şükür taç açılmamış görünüyordu. Sandığın içinde Tahta Haç’ın bir parçası da vardı. Kral, Rabban Sawma ve refakatçilerine şöyle dedi: “Atalarımız Konstantinopolis’i alıp Kudüs’ü yağmaladıklarında oradan kutsal parçalar getirdiler”. Rabban Sawma ve refakatçileri Kral’ı kutsadılar ve ondan gitmek için ricada bulundular. (72) Kral da onlara şöyle dedi: “Kral Argun’a cevabımı iletmek için büyük emirlerimden birini sizinle gönderiyorum”. Ayrıca Kral, Rabban Sawma’ya hediyeler ve pahalı bir kıyafet verdi.

2.6.5. Rabban Sawma İngiltere Kralına Gider (I. Edward)

O şehirden yani Paris’ten ayrılıp İngiltere Kralı’nı görmek için Gaskonya’ya gittiler. Şehir sakinleri onları karşılamaya gittiklerinde “Siz kimsiniz?” diye sordular. Rabban Sawma ve refakatçileri şöyle yanıtladılar: “Bizler elçiyiz, doğu denizlerinin ötesinden geldik ve Kral’ın, Patrik’in ve Moğol Kralları’nın delegeleriyiz”. İnsanlar çabucak toparlanıp krala gittiler, onu [geldiklerinden] haberdar ettiler. Rabban Sawma’nın yanındakiler hemen Kral’a Kral Argun’dan gelen Pukdana [yetki mektubu] ve hediyelerle birlikte Mar Katolikos’un (73) mektubunu verdi. Kral [Kral Edward]¹⁷⁸ çok sevindi ve özellikle Rabban Sawma Kudüs meselesinden bahsedince daha da memnun oldu ve şöyle dedi: “Biz bu şehirlerin kralları olarak Haç’ın önünde vücutlarımızı siper ederiz ve bu konuda başka bir düşüncemiz yoktur. Kral Argun’un da benim gibi düşündüğünü öğrenince düşünmekte olduğum konu üzerine kafam rahatladı.” Kral, Rabban Sawma’ya Aşai Rabbani Ayini’ne¹⁷⁹ katılmasını ve Şanlı Gizemleri canlandırmasını buyurdu. Kral ve adamları ayakta izlediler, kral törene iştirak ederek töreni bir bayram gününe çevirdi.

¹⁷⁸ İngiltere Kralı I. Edward (1272-1307)

¹⁷⁹ Son akşam yemeği kutlaması olarak bilinir. İsa’nın çarmıha gerilmesinden önce havarileri ile birlikte yediği son akşam yemeğidir. Rabbin Sofrası olarak da bilinir.

Rabban Sawma, Kral'a şöyle dedi: "Saygıdeğer Kral hazretleri, hizmetkârlarınızın bize bu ülkedeki kiliseleri ve mabetleri göstermelerini rica ediyoruz, böylece döndüğümüzde Doğu'daki çocuklara onları anlatabilelim". Kral onu şöyle cevapladı: "Böylece Kral Argun ve tüm Asyalılara: öyle bir şey gördük ki daha muhteşemini görmek mümkün değil diyebilirsiniz. Bu da Frenklerin ülkesinde iki tane inanç itirafı değil bir tane inanç itirafı var, o da itiraf eden Mesih İsa'dır ve bütün Hristiyanlar da bunu itiraf eder". Sonra Kral Edward onlara birçok hediye ve yol giderleri için para verdi. (74)

2.6.6. Rabban Sawma Roma'ya Döner

Oradan doğruca kışı geçirmek için Cenova'ya döndüler. Orada Cennet'i andıran bir bahçeye rast geldiler. Kışı [çok] soğuk, yazı da [çok] sıcak değildi. Yeşil yapraklar tüm yıl boyunca etrafı sarmaktaydı, ağaçları ne yapraklarını ne de meyvelerini döküyordu. Orada yılda yedi kez üzüm veren bir bağ vardı ancak insanlar o üzümlerden şarap yapmıyordu. Kışın sonunda Almanya şehriden "Mar Papa'nın Περιοδευτής yani Ziyaretçisi" olan yüksek mertebeli bir adam Roma'ya giderken şehre uğradı ve Rabban Sawma'nın orada olduğunu öğrenince onu ziyaret etmek istedi. Geldiğinde [evine] İsa aşkına birbirlerine sarılıp öptüler. Ziyaretçi Rabban Sawma'ya (75) şöyle dedi: "Sizi görmeye geldim çünkü sizin iyi ve bilge bir adam olduğunuzu ayrıca Roma'ya gitme arzunuz olduğunu işittim". Bunun üzerine Rabban Sawma şöyle dedi: "Bunun üzerine ne diyebilirim ki sevgili asil adam? Kudüs meselesi konusunda Kral Argun ve Doğu'nun Katolikos'u Mar Papa adına elçi olarak geldim. Bir yıldan beri [gelişimden beri] buradayım ve Papa henüz seçilmedi. Geri döndüğümde Kutsal Şehri almak isteyen, kafalarının hiçbir sorunla meşgul olmasına izin vermeyen, dahası bu konuyu sorun olarak kabul etmeyen kalpleri taştan daha sert Moğollara ne tür bir cevap vereceğim? Gidip olmaz mı diyeceğim". Ziyaretçi de ona şöyle dedi: "Sözleriniz doğru. Ben kendim bizzat Kardinallere gidip bu sözlerinizi aktaracağım ve onlara Papa'yı bir an önce tayin etmeleri konusunda ısrar edeceğim".

Bunları söyledikten sonra ziyaretçi ayrılıp Roma'ya gitti ve durumu Kral'a anlattı, (76) aynı gün Papa, Rabban Sawma ve refakatçilerine haber göndererek kendisini görmeye gelmelerini istedi [buyurdu]. Haberci ayrılır ayrılmaz büyük bir hazırlıkla yola çıktılar, Roma'ya on beş gün içinde vardılar. Oraya vardıklarında sordular: "Papa olarak kimi tayin ettiler?" ve [insanlar] dediler ki: "[Buraya ilk geldiğinizde sizinle konuşan rahip Nikalios [IV. Nicholas Şubat 1288'de Papa olarak seçildi]". Rabban Sawma ve refakatçileri bu habere çok sevindiler.

Geldiklerinde Mar Papa Metropolit Rahibi'ni ve büyük bir hizmetkâr topluluğunu onları karşılaması için göndermişti. Rabban Sawma doğrudan tahtına oturmuş olan Mar Papa'nın huzuruna çıktı. Eğilip ellerini ve ayaklarını öperek onu selamladıktan sonra elleri göğsünde birleşik bir şekilde geri geri yürüdü ve Mar Papa'ya şöyle dedi: “Yüce babamız tahtınız sonsuza dek ayakta dursun! Tüm kralları ve milletleri kutsasın! Dünyanın sonuna dek Kilise (77) dünyamıza barış getirsin! Yüzünüzü gördüğümünden beri gözlerim daha da açıldı ve artık ülkeme [Doğu'ya] kırık bir kalple dönmeyeceğimi biliyorum. Bana yüzünüzü görmeyi bahsettiği için Tanrıma şükürler olsun” diyerek ona Kral Argun'un hediyeleri ve mektuplarıyla birlikte Katolikos Mar Yahbh-Allaha'nın kutsaması [hediyesi] ile mektubunu verdi. Bunların karşısında sevinen ve memnun olan Mar Papa Rabban Sawma'ya daha fazla saygı göstererek şöyle dedi: “Burada kalıp bayramı bizimle kutlayın ve adetlerimizi görün”. O gün orucun yarısına denk geliyordu [Orta Pazar günleri]. Rabban Sawma şöyle cevap verdi: “Buyruğunuz ne kadar soylu ve yüce!”. Mar Papa ona kalacak bir yer tahsis ettikten sonra hizmetkârlarına her türlü isteklerinin karşılanması için emir verdi.

Birkaç gün sonra Rabban Sawma Mar Papa'ya şöyle dedi: “Aşai Rabbani Ayinini'ne katılmak isterim, böylece siz de bizim geleneklerimizi görebilirsiniz”. Papa da ona katılmasını buyurdu. O gün, büyük bir kalabalık Moğolların elçisinin Aşai Rabbani Ayini'ni nasıl kutladığını görmek için toplandı. (78) Bundan büyük keyif aldıklarını gördüklerinde şöyle dediler: “Lisan farklı ancak uygulama aynı”. Kutlamanın yapıldığı Pazar günü [ayinin başladığı gün] “ainaw asya” (yani “Doktor kim”) anlatılırdı. Gizemi sergiledikten sonra Mar Papa'ya gidip onu selamladı. Papa da Rabban Sawma'ya şöyle dedi: “Tanrı senin dileklerini kabul etsin, seni kutsasın, suçlarını ve günahlarını affetsin”. Rabban Sawma da şöyle dedi: “Sizden aldığım bağış ile suçlarım ve günahlarımın affedilmesinin yanı sıra, Kutsal Babamız size yalvarırım, lütfen benim görevimi tamamlamama yardım edin, böylece bağışlanmam [günahlarım] tamamlanabilir”. Papa da bu isteğini kabul etti.

Gelecek haftanın ilk günü olan Şükretme Bayramı'nda şafaktan sonrasına dek binlerce, on binlerce insan toplanıp kutsanmış Papa'ya, Kardinallere, Metropolitlere, Vaftizcilere, Emirlere ve asillere vermek üzere ayinden önce zeytin dalları getirdiler. Papa tahtından kalktı (79) ve toplanan kalabalık eşliğinde büyük bir törenle kiliseye geldi. Mihrabın kubbesinde kıyafetini değiştirip üzerine altın işlemler, ayağına kadar inen

değerli taşlar, lal taşları ve incilerle süslenmiş kırmızı giysisini giydi. Mihraba çıkıp vaiz kürsüsünden insanlara öğütler verdi. Gizemleri takdis etti ve öncelikle onun suçlarının ve günahlarının affını dileyerek Aşai Rabbani Ayini'ni Rabban Sawma'ya bıraktı. Rabban Sawma Ayin Gizemi'ni Mar Papa'nın elinden almanın verdiği mutlulukla gözyaşları içinde Tanrı'ya şükranlarını sundu ve lütfunun onun üzerinde olması için dualar etti.

Sonra, Kutsal Pesah (Perşembe) gününde Mar Papa birçok insanın toplanmış olduğu vaftizci Mar Yahya'nın kilisesine gitti. Orada bulunan güzel bir şekilde dekore edilmiş odaya bu odadan önce orada büyük bir açık alan bulunmaktaydı. Kardinaller, Metropolitler ve Vaftizcilerle birlikte gitti ve dua etmeye **(80)** başladılar. Dua sona erdiğinde, Mar Papa geleneksel olarak cemaate öğütler verdi. Çok fazla insan olmasından dolayı "Amin" sözcüğünden başka bir söz duyulmuyordu. "Amin" nüksedildiğinde, yer insanların sesiyle sallanıyordu. Mar Papa kürsüden aşağıya inip mihrabın önünde durdu ve Muron (μύρον) yağını yani kutsal yağı takdis etti. Sonrasında bağışlama bahşeden Gizemleri takdis etti ve insanlara Aşai Rabbani Ayini Gizemi'ni bağışladı.

Oradan inip büyük tapınağa (nef?) geçti ve her bir saygıdeğer papaza iki altın tarpê [kağıt?] ve otuz gümüş para vererek çıktı. Mar Papa kilisesindeki insanlarla [refakatçileri] toplanıp onların ayaklarını yıkadı, sonunda da beline sardığı bezle onları kuruladı. Pesah'ın tüm hizmetlerini tamamladıktan sonra, öğlende büyük bir yemek düzenledi [ziyafet], ve hizmetkârlar her kişinin önüne bir porsiyon yiyeceğini koydu. Yemeğe katılanlar [yemeğe oturanlar] aşağı yukarı iki bin kişi kadardı. Masadan ekmeği kaldırdıklarında günün bitmesine sadece üç saat kalmıştı. **(81)**

Bunu takip eden diğer günde yani Mesih'in Çilesi gününde, Mar Papa siyah bir pelerin giyerken diğer tüm saygıdeğer pederler de aynı şekilde giyinmişti. Hepsi çıplak ayaklı bir şekilde Tapılacak Haç'a yürüdüler ve Mar Papa onu saygıyla öperek diğer Pedere verdi ve o da haçı saygıyla öperek bir sonraki pedere verdi. İnsan kalabalığı bunu görünce başlarındaki şapkaları çıkartıp dizlerinin üzerlerine çöktüler ve haçın önünde saygıyla eğildiler (tapındılar). Sonrasında Mar Papa kalabalığa hitaben konuşup öğütler verdi ve aynı anda dünyanın dört köşesi üzerinden havada haç işareti yaptı. Dua ayini sonlandığında, Paskalya ikramları şarapla birlikte sunuldu. Mar Papa İkrâm'ın (Mesih'in Çilesi gününde ikram sunmak Hristiyanlara özgü bir gelenektir) bir parçasını yedi ve odasına [saray] geri döndü.

Şabat Işığın Günü'nde, Mar Papa kiliseye gitti ve diğerleriyle birlikte Peygamberlerin kitaplarını ve Mesih ile alakalı kehanetleri okudular. Vaftiz kurnasının başına geçerek mersin dallarını etrafına sardı ve Mar Papa vaftiz suyunu kutsadı ve üç çocuğu kutsayarak alınlarına haç işareti çizdi. Sonra kubbeye gidip Çile Günü kıyafetini değiştirerek (82) sözcüklerin gücünden öte olan Kutsal Gizemleri kutlamak için tören kıyafetini giydi.

Diriliş günü olan pazar günü Mar Papa, Leydi Meryem'in kutsal kilisesine gitti. O, Kardinaller, Metropolitler, Vaftizciler ve cemaatin diğer üyeleri birbirlerini selamlayıp birbirlerinin dudaklarından öperek Gizemleri kutladılar. Aşai Rabbani Ayini'nin Gizemi'ni aldılar ve sonra Mar Papa Odası'na [saray] döndü. Büyük bir ziyafet düzenledi ve orada sonsuz bir memnuniyet vardı. Ertesi Pazar Mar Papa ellerini yerleştirerek üç vaftizciyi kutsadı. Rabban Sawma ve refakatçileri bu geleneği de görerek onlarla birlikte kutsanmış bayramları kutladılar.

Bütün bunlar olurken Rabban Sawma Mar Papa'dan dönüşü için izin istedi. Mar Papa da ona şöyle dedi: "Seninle bizimle kalmanı, yaşamanı ve sana gözümüz gibi bakmayı isteriz." Rabban Sawma şöyle cevap verdi: "Yüce Peder, huzurunuzda bir elçi olarak geldim (?). Eğer gelişim kendi şahsi isteğimle olsaydı, hayatımın sonuna kadar değersiz hayatımı kapınızda size hizmet etmekle geçirmeyi seve seve isterdim, (83) [Ancak geri dönmeliyim], ve inanın ki geri döndüğümde benim değersiz kişiliğime verdiğiniz yararları göstereceğim, Hristiyanlar bunlarla büyük değerler kazanacaklar. Şimdi sizden sahip olduğunuz kutsal emanetlerin [azizlerin] bazılarını bana hediye etmenizi rica ediyorum".

Mar Papa "Her ne kadar bu emanetler dağlar kadar çok olsa da, [gelen] sayısız insana verme alışkanlığında olursak eninde sonunda bunların da sonuna geliriz. Ancak sen uzak bir ülkeden geldiğin için, sana birkaç tane vereceğiz" diyerek Rabban Sawma'ya Yüce İsa'nın kıyafetinden bir parça, pelerinin (φασκίολον) bir kısmı yani Leydi Meryem'in boyun atkısı ve orada bulunmuş olan azizlerin vücutlarının bazı küçük kısımlarını verdi. Ayrıca Mar Yahbh-Allaha'ya som altından yapılmış ve değerli taşlarla süslenmiş bir taç, altın işlemelerle bezenmiş kırmızı kumaştan yapılmış kutsal merasim elbisesi, üzerine gerçek inciler dikilmiş çoraplar ve sandaletler, (84) parmağındaki yüzüğü ve Doğu'nun Çocukları üzerinde Papalık hükmünü yerine getirmesini yetkili kılan Pethîkhâ'yı (ferman) verdi. Bunların yanı sıra Rabban Sawma'ya da tüm Hristiyanlar üzerinde Genel

Ziyaretçiliği'ni yetkili kılan Pethîkhâ'yı verdi. Mar Papa onu kutsadıktan sonra yol masrafları için bin beş yüz kırmızı altın mathkale ve Kral Argun için de belirli hediyeler verdi. Rabban Sawma'ya sarılıp öptükten sonra ona gitmesi için izin verdi. Rabban Sawma da kendisini bu değerli hediyelerle onurlandırdığı için Yüce İsa'ya teşekkür etti.

2.6.7. Rabban Sawma'nın Romalıların ve Tüm Batı'nın Katolik Patriki Olan Mar Papa'nın Yanından Dönüşü

Rabban Sawma döndü. Gelirken geçmiş olduğu denizleri geçti ve barış içinde **(85)** bünyeye sağlıklı, ruhen dingin bir şekilde Kral Argun'un sarayına geldi. Ona Kutsama Mektubu'nu, Mar Papa ve Frenklerin tüm krallarının gönderdiği hediyeleri sundu. Onu nasıl sevgiyle karşıladıklarını, onu nasıl memnuniyetle dinlediklerini, gördüğü harikulade şeyleri ve krallıklarının gücünü anlattı. Kral duyduklarından memnun bir şekilde ona teşekkür edip şöyle dedi: "Sana yaşlı bir adam olarak büyük bir zahmet verdik. Gelecekte bizden ayrılmana izin vermeyiz, bu yüzden Krallığımızda sana bir kilise kuracağız (saray). Buranın papazı olacak ve burada dualar okuyacaksın". Rabban Sawma da onu şöyle yanıtladı: "Eğer Saygıdeğer Kral, Mar Yahbh-Allaha'ya Mar Papa tarafından verilmiş hediyeleri ve kutsal emanetleri gelip almasını buyurursa, kralın krallığında kuracağı kiliseyi o kurabilir ve kutsayabilir".¹⁸⁰ Olaylar bu şekilde gelişti. Burada niyetimiz Rabban Sawma'nın yaptığı **(86)** diğer şeyleri anlatmak değil, çünkü İran'da yazmış olduklarının içinden fazlasını buraya ihtiyaca göre kısaltarak yazmış bulunmaktayız.

2.7. KRAL ARGUN'UN YAPTIĞI GÜZEL İŞLER VE ÖLÜMÜ

Bin beş yüz doksan altı¹⁸¹ yılında, Kral Argun Rabban Sawma'nın ricası üzerine Mar Yahbh-Allaha'nın Orduğâh'a gelmesini buyurdu. İsa'ya inanan tüm Hristiyanları desteklemek (devam ettirmek) ve içlerindeki İsa aşkını arttırmak için Katolikos'un onuruna Taht Kapısı'na çok yakın bir kilise yaptırdı.¹⁸² Öyle ki kilisenin perdelerinin ipleri ile onun evininkiler karışıyordu. **(87)** Üç gün [süren] bir ziyafet düzenledi. Kral Argun'un kendisi Katolikos'a yemeğini getirdi, kendi eliyle ona ve cemaatinin tüm üyelerine içeceklerini içirdi. Kral bu saygıdeğer adamları, kutsal rahipleri (vaftizciler), papazları, diyakozları ve keşişleri himaye altına alarak, orada gece nöbeti tutulmasını ve hiç kimsenin [ibadet için

¹⁸⁰ Bkz. Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 639, Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 240-241, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s.412-415, Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi...*, s. 247-248.

¹⁸¹ Yunanlılara göre bin altı yüz olarak okunur. M.S. 1288. (*The History of...*, s. 36).

¹⁸² Kilise bir çadırdı. (Ibid, s. 36).

toplananlar] aylıklık etmemesini buyurmuştur. Böylece hem Doğulu hem de Batılı Hristiyanların görkemi (ya da övgü) bir ağızdan bağırıcaya (“Bizi zengin eden İsa kutsanmıştır! İsa insanlarını kurtarmaya gelir!”) dek artacaktır. Ordugâh yer değiştirdiğinde, rahipler kiliseyi ve ona ait her şeyi de ordugâhın yeni yerine götürdüler, Rabban Sawma o kilisenin yöneticisi, başı ve kilercisi olup yiyecekler ile rahiplerin, diyakozların, ziyaretçilerin ve kiliseye bakanların her türlü ihtiyaçları ile yiyeceklerinden sorumlu oldu. Kral Argun da Rabban Sawma’ya duyduğu büyük saygıdan dolayı onun yararına olan ve iman edenlerin namına Ayin bölümünü asla sonlandırmadı. **(88)**

Yunanlılara göre bin beş yüz doksan dokuz¹⁸³ olan gelecek yılda; 'Ilul (Eylül) ayında, Kral Argun Mar Katolikos’u görmek için Meraga şehrindeki Ordugâh’a (saray) gitti.¹⁸⁴ Oğlu [Harbende] 1281 yılında doğmuş, Abh (Ağustos) ayında vaftiz edilmişti ve ona af veren gizemleri teslim almasını buyurmuştu. Böylece Patriyarkal cemaatin her yerinden yardım almak için gelen tüm insanlar toplanana dek Hayat Vaazlığı yükseldi ve cennetin krallığının müjdesi (iyi havadis) tüm dünyaya yayıldı. İsteğin tamamlanmasında Mar Katolikos tarafından desteklenen ve sadece orada toplanan inanç Hristiyanları değildi.

Bahsettiğimiz gelinen nokta kısa bir süre daha böyle sürerken, Kâinatın hâkimi ve ölüm hâkimi Kral Argun’u onu haz koltuğundan kaldırarak semavi dinin kucağına götürdüler.¹⁸⁵ Onun ölümü, cennetin altında olan tüm kiliseyi acıya boğdu, çünkü onun zamanından önce kötü yapılanlar **(89)** onun zamanında doğru bir hale getirilmiştir. Hükümdarlığın değişimiyle acı çekmeyen kişi olarak kim vardı? Başka türlü nasıl olabilirdi? Bakın her insan için bu bir zorluk meselesidir, özellikle kralın adamlarını ve kraliyet hanedanının tüm üyelerini bilirken krala kendi zamanıyla ilgili hiçbir şey söyleyememenin zorluğunu anlatmak güçtür.

2.8. KRAL KEYHATU VE MAR YAHBH-ALLAHA

Kilise bu konularla bir süre zaman geçirdikten sonra, ölen kralın İrincin Tonjin isimli genç kardeşi Keyhatu kral [adı altında] olarak taç giydi; krallığı ele alarak ağabeyinin tahtına oturdu ve ülkeyi Yunanlıların tarihine göre bin altı yüz iki¹⁸⁶ yılının

¹⁸³ Bin altı yüz bir olarak okunur M.S. 1289. (Ibid, s. 37).

¹⁸⁴ Argun Han’ın Meraga’ya gitmesine dair bkz. bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu’t Tevârih...*, s. 169-170, Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 639.

¹⁸⁵ Argun Han 10 Mart 1291 yılında ölmüştür. Bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu’t Tevârih...*, s. 173, Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 638, Aksarayî, *Müsâmeretül Ahbâr...*, s. 135.

¹⁸⁶ M.S. 1291. (*The History of...*, s. 38).

Abh (Ağustos) ayında yönetmeye **(90)** başladı.¹⁸⁷ Tüm kutlamalar barış içinde yapıldı, asilik kendini gizleyerek yok oldu, doğruluğun ışığı artarak kendini kutsanmış Kral Keyhatu'ya gösterdi, o da rahiplere sırtını çevirmedi. İnançlarını takip edenler [inananlar] için her türlü imkânı sağladı, Hristiyan, Arap, Yahudi ya da Pagan fark etmeksizin tüm dinlerin liderlerine saygı gösterdi. İnsanları ne olduğuna bakmadan değerlendirdi [katı bir şekilde tarafsız olarak]. Adaletle ne sırtını döndü ne de onun yolundan çıktı, altın onun nazarında değersiz bir şeydi. Yardımları sınırsızdı ve yardım amaçlı verdiği hediyelerin sonu yoktu. Yazıldığı gibi¹⁸⁸ Ondan yardım isteyen herkes istediğini almıştır. Tecrübe edenler bunun gerçekten doğru olduğunu görmüştür.

Yukarıda belirtilen tarihte tahta geçmiştir. Azize Meryem'in (Bakire Meryem) duaları dünyanın üzerinde olsun (korusun)! Ağustos ayının ortalarında yapılan kutlama töreni gününde, Tavus (Dokuz) Hatun'un¹⁸⁹ kutsanmış Ordugâh'ta kurmuş olduğu **(91)** kiliseye gitti. O tarihte herkes Alatak (Aladağ) isimli dağdaydı. Yüce pederimiz Katolikos Gizemleri kutlarken, kral son derece memnun kaldı ve Katolikos'a çeşitli hediyeler ile yirmi bin dinar¹⁹⁰ ve dokuz adet şahane altın işlemeli ipek merasim elbisesi verdi. O gün kralların oğulları ile kraliçelerin kızları, emirler, asiller ve askerlerin hepsi orada toplanmıştı. Kutsal Katolik Kilisesi'nin görkemi, daha önce olmadığı kadar artmıştı. Hristiyanların kalpleri cesaret kazandı ve güçlendi. Muzaffer Kral'ın aklını bilip sözlerini işitmekle birlikte güzel huylarını ve lütufkâr tavırlarını da gördüler. Günden güne bu görkem arttı, kiliselerinin saltanatı hızla büyüdü ve bu artış büyük bir itina, öngörü ve Mar Katolikos'un krallığın çocuklarının (Kraliyet ailesi) yüceltilmesi **(92)** için kullanmış olduğu akılcı yönetim altında oluştu.

Artık Rabban Sawma yaşlı bir adam olduğundan, Moğolların zorlu yaşamı ve terkedilmiş yerlerde uzun süre kalmak onun için dayanılmaz olmaya başlamıştı. Bu yüzden Muzaffer Kral Keyhatu'dan kendisi için Meraga şehrinde ölen Kral Argun'un ordugâhta kurduğu kiliseye ait eşyaları koyacağı bir kilise yaptırmasını rica etti ve ricası kral tarafından kabul edildi. İzni alır almaz, Mar Katolikos'un hizmeti için kullanacağı eşyaları da yanına alarak Meraga şehrine yerleşti. Kilisenin temelini atarak yüce şehitler Mar Mari

¹⁸⁷ Abaka Han'ın Nuktan Hatun'dan olma ikinci oğludur. 1291-1295 yılları arasında hüküm sürmüştür. Ayrıca Keyhatu'nun tahta çıkışı Câmîu't-Tevârih'te Ağustos olarak yazmaktadır. (Bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmîu't Tevârih...*, s. 177.)

¹⁸⁸ Luka, XI. Bölüm, X. Ayet. (*The History of...*, s. 38).

¹⁸⁹ Hulagu'nun ilk eşi. (Ibid, s. 38).

¹⁹⁰ 10.000 pound. (Ibid, s. 38).

ve Mar Yorgi adına bir kilise kurdu. Kilisenin içine kırk şehidin, Mar Stephen'in [protomartir], parçalara ayrılan Mar James'in ve şehit Mar Demetrius'un kalıntılarını koydurttu.¹⁹¹ İçini her türlü hizmette kullanılması için pahalı kumaşlarla döşetti, ihtiyaç dâhilinde her zaman kullanılabilecek sermaye oluşturdu. Bütün bunları şöhretli Katolikos Mar Yahbh-Allaha'nın yardımıyla yaptı. **(93)** Gelecek yılın yazında Muzaffer Kral Keyhatu Meraga'daki kiliseye iki kez gelerek üç gün süresince Mar Katolikos'da kaldı ve bundan aşırı bir memnuniyet duydu. Mar Katolikos'a muhteşem hediyeler, altın Payza yani "Sunkor" denilen bir tablet ve yedi bin dinar verdi.¹⁹²

2.9. RABBAN SAWMA, KRAL KEYHATU VE KRAL BAYDU'NUN ÖLÜMÜ

Rabban Sawma, mükemmel bir şekilde düzenlemiş olduğu kilisede gece gündüz çalıştı. Kilisenin yapımı ve bağış sağlamak için harcananlar aşağı yukarı **(94)** bin beş yüz zuze¹⁹³ tutmuştur. Ayrıca tanrıya olan hizmetini ve kilise işlerini düzenli olarak yerine getirmiş, kilisede kurmuş olduğu Aşai Rabbani'ye ait hizmetleri de azimli bir şekilde devam etmiştir. Onun sayesinde artık bu ayin süsleri, duacıları ve kutlamalarıyla bu kilisenin değişmezi haline gelmiştir. Bir gün kilisenin yanına inşa etmiş olduğu odasında ebedi istirahatine intikal etmiştir. Tanrı emeklerine karşılık onu cennet krallığıyla ve cennetin en soylu katlarındaki azizlerin yanında bir yer ile ödüllendirsin. Yukarıda bahsettiğimiz kiliseyi bitirerek Rabban Sawma Bağdat Mar Katolikos'un hizmetine Yunanlıların yılına göre bin altı yüz beş yılının ilk Teşrin (Ekim) ayında girmiştir. [M.S. 1293]

Kral Baydu¹⁹⁴, Kral Abaka'nın kardeşinin oğlu Katolikos'un onuruna Şehrizer'da **(95)** büyük bir ziyafet düzenlemiş ve hükümdarlığındaki tüm devlet adamlarını ziyafette bir araya getirmiştir. Rabban Sawma perişan bir tabiatla ayağa kalktı ve duyduğu heyecanla yere düştü. Onu takip eden günde Kral Baydu'ya veda ederek acil işleri halletmek, kilise halkının iyiliğinin (?) tadını çıkartmak için Erbil şehrine döndü. Rabban Sawma'nın hastalığı arttı, şiddetli acılar içinde kıvrınmasına rağmen Katolikos Bağdat'a dönene dek ölmek için mücadele etti. Hastalığı ağırlaştı, çaresi uçup gitti, yaşama

¹⁹¹ M.S. 421 yılında Pers Kralı V. Warharan'ın emriyle. (Ibid, s. 39).

¹⁹² Kiliselerin kurulmasına dair bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s.415, Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 241.

¹⁹³ Yaklaşık 8,250 pound. (*The History of...*, s. 39).

¹⁹⁴ Şehzade Baydu Keyhatu'dan sonra tahta çıkmış ancak beş ay süre ile tahtta kalabilmiştir. (Bkz. Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi...*, s. 252, Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 657.)

umudunu kaybetti ve bu dünyanın anlamsızlığı ile musibetinden ayrılıp, Azizlerin Şehri cennetteki Kudüs'e, Yortu'nun sonrası ilk pazar gecesinde "Le'edtâkh lukdam" yani ("Senin kilisene") diye başlayan dua okunduğunda aynı yılın Kanon' Khrai (Ocak) ayının onuncu gününde (M.S. 1294) cennetteki Kudüs'e gitti. Kutsal bedeni mihrabın kuzeyinde kalan iç avlunun dışında, ibadethanenin güney tarafındaki (96) Darath Rhomaye'ye gömüldü. Yeri aralarına gömüldüğü Muhterem Pederlerin yanı olsun! Tanrı Adalet ödülü ve Doğruluk terazisi ile ona rahatlık versin ve Kıyamet Günü'nde elini onun üzerinden ayırmasın, O herkesi hizmetine göre ödüllendirir.

Mar Yahbh-Allaha, Rabban Sawma'nın ölümü üzerine çok acı çekti ve ağlayışı gök kubbeye kadar ulaştı; acı çeken insanlarla birlikte yas tuttu, böylece kimse onu kendini yas tutmaktan ayrı tuttuğunu söyleyemezdi. Asiller ile emirler yani hükümdarlık yetkilileri ve Bağdat şehrinin tüm rahipleri onu bütünleşmeye çağırdılar, bu bütünleşmeyi büyük bir güçlkle Tahtına geri döndüğünün üçüncü gününde aldılar. Münasip olan acı çekmesiydi, doğa kanunu bunu emrediyordu, merhum cesaret adamıydı, sadece kendisi için değil ona gelen her Hristiyan için Rahiplik Makamı'nın (saray) güçlü kolu ve destekçisi idi.

Katolikos, kışı Bağdat'ta geçirdi. (97) Büyük bayram gününde Kraliyet Ordugâhı'nda bulunan Muzaffer Kral Keyhatu'yu Aladağ'da görmeye gitti.¹⁹⁵ Kral onu pahalı bir pelerin, iki şahane binek hayvanı, bir Sukur yani güneş şemsiyesi ve atmış zuze¹⁹⁶ gibi birçok hediyeyle onurlandırdı. Mar Katolikos'un istediği hiçbir şeyi reddetmedi. Sonra Mar Katolikos Muzaffer Kral'ın Ordugâhı'ndan eve döndü ve Meraga şehrinin kuzey tarafında yaklaşık bir fersahın üçte ikisi kadar uzaklıkta, bahsedilen yılın (M.S 1294) Haziran ayının sonunda Vaftizci Aziz Mar Yahya manastırının temelini attı. Duvarı neredeyse tepeye kadar çıkarttı ve nef'i (büyük kiliselerin binanın diğer kısımlarından yüksekçe olan uzun ve dar orta kısmı) de çatının eğikliğine kadar yükseltti.

Sonra aniden fırtınalar patlak verdi ve kargaşa dalgaları krallıkta yükselmeye başladı: Emirler, krala namertçe (98) davrandılar, ıstırap tapınakları dünya üzerinde fazlalaştı, kıyamet alemin üzerine çöktü. Yeterli neden olmadan insanlar katledildi, çok fazla şehir askeri şiddetle yağmalandı. Yavan'a [Yavan çağı] göre bin altı yüz altı yılında [1295], Azerbaycan'dan Bağdat ve Diyarbakır'a giden yollar kesildi, savaşçılar ayak bastıkları yerlerde savaşmaya devam ettiler en sonunda Kral Keyhatu'yu vahşice katledip

¹⁹⁵ Katolikos'un Keyhatu'yu görmek için Aladağ'a gitmesine dair bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 415, Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 241.

¹⁹⁶ 5,000 dinar. (*The History of...*, s. 40).

hükümdarlığı Kral Baydu'ya devrettiler.¹⁹⁷ Bu mutsuz [prens] krallığı sadece kendi hayatını kaybetme korkusundan kabul etmişti. Tahtta, aynı yılın aşağı yukarı nisan ayının 24'ünden, Eylül ayının 25'ine kadar kaldı. Ülkeyi huzursuzluk içinde yönetti ve günlerini sonsuz bir korku içinde geçirdi. Anlatımımızı daha fazla uzatmadan ve belirli bir nesne olan tarihi değişik bir hale getirmeden, Baydu ve ölen Kral Argun'un oğlu Muzaffer Kral Gazan¹⁹⁸ (99) arasında beş ay süren mücadele esnasında [krallığın] düşmanların oynadığı fesatlıkları, üçkağıtları ve aldatmacaları tamamıyla tasvir etmemiz mümkün değildir. Kısa konuşmak gerekirse kutsanmış Kral Keyhatu'nun katilleri onun yerine geçen Baydu'nun ölümünü de planlamışlardır. Babaları tarafından kışkırtılan Arap Kralları ile insanları, kilise ve onun çocuklarından öç almak için ayaklanmışlardı. Sonra birdenbire Eylül ayının 25'inde (M.S 1295) "la-mese puma"¹⁹⁹ (yani "yemek yenmez") pazar gününde Kral Baydu'nun katledilişi dedikodusu duyuldu ve Tanrı'nın (Kilisenin) insanlığı terk ettiği bu kanıtlarla ortaya çıkmış oldu.¹⁹⁹ (100)

2.10. MAR YAHBH-ALLAHA VE MERAGA'DAKİ HRİSTİYANLARA YAPILAN EZİYETLER

Tanrı'nın onu harekete geçirmeyeceğinden korkarak Nevruz isimli emirlerden biri, krallığın dört bir yanına elçiler aracılığıyla mektuplar göndererek şu haberi vermiştir: "Kiliseler kökünden sökülecek, mihraplar devrilecek, Rabbani Ayini kutlamaları durdurulacak, şükran ilahileri ve duaya çağrı sesleri susturulacak, Hristiyanların liderleri (şefleri), Yahudi cemaati [sinagog] başkanları ve onların arasında bulunan büyük adamlar öldürülecek".²⁰⁰

Aynı gece [Araplar], Mar Katolikos'u Meraga'daki odasında (sarayında) yakaladılar ve gün doğana dek hiç kimse onun yakalanışından haberdar olmadı. Haftanın ikinci günü (Pazartesi) olan o günün sabahında odasına girip içerde tek bir şey kalmayana dek, eski yeni ne varsa yağmaladılar.

¹⁹⁷ Baydu'nun isyanına dair bkz. Aksarayî, *Müsâmeretül Ahbâr...*, s. 147-148, Reşiddüdin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 184-186, Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 641-649.

¹⁹⁸ Argun Han'ın en büyük oğludur. 1295-1304 yılları arasında İlhanlı topraklarında hüküm sürmüştür (Bkz. Reşiddüdin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 188).

¹⁹⁹ Gazan Han ve Baydu arasındaki taht mücadelesine dair bkz. Reşiddüdin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 234-240, Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, I s. 650-657, Aksarayî, *Müsâmeretül Ahbâr...*, s. 149-152.

²⁰⁰ Nevruz'un Hristiyan ve Yahudi cemaatlerine karşı tavrına dair bkz. Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 657, Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi...*, s. 254.

27 Ekim'e denk gelen haftanın üçüncü gününün (Salı) gecesinde, **(101)** Katolikos bütün gece boyunca onu yakalayanlarla mücadele etti. Onunla birlikte olan diğer saygıdeğer adamlara gelince, Araplar bazılarını çıplak olarak iplerle bağladı, diğerleri kıyafetlerinden kurtulup kaçtı ve bir kısmı da kendilerini yüksek yerlerden aşağı atarak can verdiler. Araplar Katolikos'u kafası aşağı gelecek şekilde bağladılar ve içine kül koydukları süngeri ağzının üzerine koydular. Biri elindeki şişe (bukşına) onu göğsünden kaktırarak şöyle diyordu. "Ölmek istemiyorsan bağlı olduğun inancı bırak ve Müslümanlığa inan, böylece hayatın kurtulur". Katolikos ağlayarak onlara tek bir söz etmedi. Sopayla kalçalarına ve arkasına vurarak dövdüler. Ayrıca onu kilisenin çatısına çıkartarak şöyle dediler: "Bize altın ver, seni bırakalım; bize sakladığın hazinenin yerini göster, gizli saklı ne varsa bize ver, seni salalım".²⁰¹

Vücut olarak çelimsiz düşerek acıya duyarlı hale gelen Mar Katolikos ölmekten korktu ve çatıda ağlayarak şöyle dedi: "Keşişler nerede? Yetiştirdiklerim nasıl olur da bırakıp kaçarlar? Sahip olduklarımızın (zenginliklerin) bize faydası ne? **(102)** gelin ve efendinizi perişan edenlerden kurtarın." Bütün insanlar kadın, erkek, yaşlı, genç, çoluk çocuk gecenin karanlığında acı gözyaşları döktüler, ancak hiç kimse korkudan Katolikos'u kurtarmaya gitmedi. Bununla birlikte [kendi] gözyaşlarıyla kendilerini avutup dualarına sığınarak şöyle dediler: "Dağların bizi karşılasın! Tepelerin bizi kaplasın."²⁰² Çünkü bulunduğumuz yolu aşağıladık, ona kibirle baktık, [Tanrı] dışarda olanları ayıplamamıza, onlarla dalga geçmemize izin verdi, çünkü doğru bir şekilde dua etmedik, saf bir hizmet veremediğimizden mihrabı da kirletmiş olduk."²⁰³

Sonuç olarak anlatımımızı daha fazla uzatmamak için, Patrik sarayından bazı keşişlerin on beş bin zuze²⁰⁴ alıp Katolikos'u kurtarmak umuduyla az az [Araplara] verdiklerini söyleyelim. **(103)** Katolikos'u ellerinde tutanlar, keşişlerden beş bin dinarın tamamını aldıktan sonra yanlarında da kiliseden yağmaladıkları tüm eşyalarla birlikte haftanın üçüncü günü öğlen ortasında sarayı terk ettiler.

Daha sonra büyük bir kargaşa yaşandı. Araplar kutsal şehit Mar Şalita'nın kilisesini yok ettiler. Kilisenin içinde ayinlerde kullanılan tüm eşyaları yağmaladılar. Attıkları

²⁰¹ Katolikos'un görmüş olduğu işkenceye dair bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 242, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 357.

²⁰² Luka, XXIII. Bölüm, XXX. Ayet. (*The History of...*, s. 42).

²⁰³ Mar Efrem, Süryani yazıtları Bedjan'ın notu. Okuma I. Bölüm II. Metnin ilk yarısındaki Yakarma Haftasının Dördüncü Günü. (Ibid, s. 42).

²⁰⁴ 2,500 ya da 7,500 pound. (Ibid, s. 42).

çılgınlık ve bağırtılar neredeyse yeri sallıyordu. Şayet bu tarihin okuyucuları, bu fırtınanın ortasında kalmadıklarından, yazarın efsanevi bir hikâye anlattığını düşünebilirler ancak gerçeği söylemek gerekirse, burada Tanrı olarak addedilen varlık şahit olsun ki, yaşanan olaylardan birinden birinin layıkıyla anlatıldığını ve yazıldığını söylemek imkansızdır!

Sonra Ermeniye'nin (Ermeniler) tekfurı Kral Hethum²⁰⁵ Rabban Sawma'nın yapmış olduğu kiliseye verdiği büyük hediyeler (rüşvet) vasıtasıyla, katliamdan kurtulan askerleri ile birlikte **(104)** geldi. Katolikos da onu yakalayanların elinden kaçmış ve o gece oraya saklanmıştı. Haftanın dördüncü günü (Çarşamba) olan ertesi sabah, yukarıda bahsettiğimiz Nevruz'un delegelerinden olan bir Emir, elinde Katolikos'un öldürülmesini emreden mektuplarla çıkageldi. Bazıları tekfurun birçok adamını yakaladı ve onlara şöyle dedi: "Bana Katolikos'un yerini söyleyin, çünkü onunla halletmem gereken bir işim var". Mar Katolikos bunu duyduğunda kalbi yerinden fırlayacak gibi oldu. Hemen kiliseden çıktı ve tekfurdan ayrıldı. Tekfur da Emir'e bazı hediyeler vererek memnun edip gönderdi.

Birkaç gün sonra Tekfur Tebriz'e **(105)** gitti. Mar Katolikos da giysisini değiştirerek hizmetkârlardan birinin eşliğinde onun yanına gitti ve Kral Gazan'ın gelmiş olduğu, Tebriz şehri kadar uzak olan Tekfur şehrine kadar eşlik etti. Tekfur Kral Gazan'ın hükümdarlığı altına girene ve başına gelenleri Kral'a anlatana dek, Katolikos yedi gün boyunca gizlendi. Sonra Tekfur kendisine gidip Kralı görmesini buyurdu. Katolikos'un emrinde olan kilise hizmetlilerinin çoğu telef olduğundan geriye belli sayıda fakir genç adam kalmıştı ve onlar da kendisiyle birlikte Kral Gazan'ın himayesine girmişti. Ancak Kral kendisini tanıımıyordu. Onu selamladığında Katolikos'a sadece iki soru sordu: "Nereden geliyorsun?" ve "Adın ne?" Katolikos da onun sorularını kısaca cevaplayıp onu kutsadı ve titremelerini ta kemiklerine kadar hissederek huzurundan ayrıldı²⁰⁶, fakat bu titremenin sebebi ölüm [korkusu] değil, vaftiz edilmiş çocukların (Hristiyan) nasıl bir noktaya geldiğini görmesiydi. Onu ve açık zihnini **(106)** avutan melek onu şöyle uyardı: "İnsanoğlunu günaha sokan şey senin başına gelmedi."²⁰⁷ Katolikos da hala cesaretini koruyup ağlayarak ve inleyerek şöyle konuştu: "Benim kafama ve gözlerime bu gözyaşı

²⁰⁵ Ermenistan Kralı II. Hethum 1289-1296.

²⁰⁶ Kral Hethum ve Rabban Sawma'nın Gazan Han'ı ziyaretine dair bkz. Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007, s. 216-217.

²⁰⁷ Korintliler, X. Bölüm, XIII. Ayet (*The History of...*, s. 44).

çeşmelerini kim koydu ki insanları kaderini düzeltmek için gece gündüz durmadan ağlıyorum?”²⁰⁸ Olaylar bu şekilde gelişti.

O günlerde hava soğuk olduğundan ordugâh Mugan'ın kışlık istasyonuna taşınmıştı. Lanetlenmiş Nevruz Tebriz'deydi, Katolikos yolculuk parası, binecek ve eşyalarını taşıyacak hayvanı olmadan Meraga'ya döndü. Birkaç gün odasında kaldı ancak diğer adamlar onu aramaya geldiğinde ellerinden kıl payı kurtuldu, ancak önemli bir risk olarak bir gün sonra tekrar aynı yere döndü. Şimdi iyi biliniyordu ki tüm bu zafer aşkı sonunda dünyanın başına Tanrı'nın göndermiş olduğu alçaklık duygusunu aşmıştı ve o zafer aşkı sonunda Tanrı adına katlanılan adi bir aşağılamayla ilişkilendirildi. O kış Katolikos Ordugâh'a [kralın] öğrencilerinden [kendi] birini gönderdi, **(107)** böylece düzendeki değişiklikleri öğrenebilecek, olayların nasıl ilerlediğini [krala] bildirebilecekti. Bir kez kaçmıştı [hayatı için], çünkü Hristiyanların bu olaylara neden olduğunu kabullenen ve kalbi kırıklara merhamet gösterecek hiç kimse yoktu. Bu öğrenci inanmayan, kendi inancını bırakıp Haceriye (Müslüman) olan bir adamın elinden büyük bir zorlukla kaçmıştı.

Doğum Bayramı'nın arkasından Yunan yılına göre bin altı yüz yedide (M.S. 1295), Pazar günü [ayın başladığında] “Mare kul kadh badhemutha” "Kutsal İsa her şeydedir" [denir], lanetlenmiş Nevruz'un adamları Katolikos'u yakalamaya geldiler. “Bize ya Katolikos'u verin ya da Kral Keyhatu zamanında vermiş olduğunuz gibi on bin dinar verin. Tamgha'ya (Emir tarafından mühürlenmiş bunun verileceğini gösteren belge) bakın”. Uzun zaman önce yağmalandığından şimdi Katolikos'un sarayı [hazinesi] boştu. Sarayın hizmetkârları bunu duyduğunda doğrudan kaçtılar. Katolikos yine onu ele geçirmiş ve Müslüman olmuş Moğolların eline düştü. **(108)** Kilisenin çocuklarının üzerine korku çöktü (Bunu söylemek ne kadar acı [üzücü], Ne kadar [üzücü]!) ve hatta sarayda bulunan saygıdeğer yaşlı adamlar bile kaçıp Mar Katolikos'u bu lanetlenmiş ve utanmaz adamların elinde tek başına bırakmışlardı. O gece onlara bir şehir vermeyi vaad etti ancak altın dışında hiçbir şeyi kabul etmiyorlardı. Sonrasında onu dövmekle tehdit ettiklerinde, borç para bulup onlara verdi. O gün boyunca, haftanın ilk günüydü (Pazar), akşama doğru ondan iki bin dinar almışlardı.

Müritlerinden bazıları bu iğrenç adamların elinden kaçmasına yardım etmek için Mar Katolikos ile görüştüler. Bunu duyunca [önce] korktu, fakat ısrar edilince kabul etti. Horozlar öterken kapalı tutulduğu odaya bir delik açtılar. Deliğin boyutu o kadar küçüktü

²⁰⁸ Yeremya, IX. Bölüm, I. Ayet (Ibid, s. 44).

ki bir çocuğun bile oradan geçebileceği düşünülemezdi, ancak onu aşağıya indirerek diğer odalara alıp sakladılar.

Gün ağardığında Müslüman Moğollar fena halde sinirlenip ne yapacaklarını bilemediler. Ayrıca “Siz Katolikos’u öldürdünüz!” sözlerini duyduklarında birilerinin mutlaka onlardan intikam **(109)** alacağından korktular ve doğrudan şehri terk edip Bağdat’a yollandılar.

Bu adamlar ayrılırken Nevruz’dan daha lanetli ve daha kötü bir adam çıkageldi. Yanında Hristiyanlıktan Müslümanlığa dönmüş bir adam daha vardı ve elinde Katolikos’un otuz altı bin dinar ödemesini emreden yazı vardı. Mar Katolikos saklandığından, bu terbiyesiz adamlar saraydaki bazı müritleri yakalayıp vücutları iş görmez hale gelinceye dek işkence yaptılar. İnsanların şimdiye dek hiç tecrübe etmediği kadar dondurucu bir havada gece gündüz demeden kafaları aşağıda olacak şekilde bacaklarından astılar. Bunlardan sonra şehrin [tüm] insanları toplanıp onları kurtarmaya gitti ve müritler bu kötü adamların elinden ancak on altı bin dinar²⁰⁹ ödeyerek kurtarabildiler. Katolikos ve ona sadık kalanlar, saygıdeğer yaşlılar, keşişler ya da din adamlarından olmayanlar, işkence çektiler ve halkın yaşadığı evlerde gizlenmek zorunda kaldılar. **(110)** İşkence edenler böyle belirli evlerin [içlerinde saklananlar olan] olduğunu anlayınca, doğrudan onları diğer evlerden ayırdılar [Bu durum Büyük Diriliş Bayramı’na dek sürdü [M.S. 1296].

2.11. KRAL GAZAN MAR YAHBH-ALLAHA’YI ONURLANDIRIR

Güneş, koç burcunda battığında ve evren biraz ısındığında Katolikos, kilisenin keşişlerinden birini tüm Moğol Krallarının birlikte olduğu Mugan’daki kış kampına Kral Gazan’ı kutsamak ve başına gelenlerden haberdar etmek için yolladı.²¹⁰ Keşiş kampa vardığında, tüm emirleri görmeye özen gösterdi. Onlar da keşişi Muzaffer Kral’ın huzuruna çıkarttığında, o da Mar Katolikos’un kendisine söylediklerini harfi harfine ileterek şöyle dedi: “Yüce Kral, Kutsal tahtınız sonsuza dek dimdik ayakta dursun **(111)** ve tohumlarınız sonsuza dek bu topraklarda filizlensin”. Kral da ona şunu sordu: “Katolikos niye buraya gelmedi?” Keşiş de onu şöyle cevapladı: “Çünkü psikolojisi [aklı] biraz bozuk. Asıldı, acımasızca dövüldü ve başı toprağa değdi. İçinde yükselen acı nedeniyle,

²⁰⁹ 8,000 pound (Ibid, s. 45).

²¹⁰ Mar Katolikos’un Gazan Han’ı haberdar etmek için yolladığı keşişe dair bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 242-243.

yüce Kral'a hürmetlerini sunamadı, bu yüzden yüce Kral'a kutsamalarını sunmak üzere beni yolladı, fakat Muzaffer Kral Tebriz'e barış içinde geldiğinde ister hasta ister iyi olsun Katolikos onu ziyarete gelip saygılarını sunacak”.

Tanrı bu sözcükleri kralın gözlerinde merhamet bulmak için söylettirmişti sanki. Kral gelenek olduğu üzere alışkın olduğu durumda yaşayacak, makamına göre saygıyla davranılacak, tahtını yönetecek ve camiası üzerindeki gücünü [saltanat esasını kararlılık ve zindellekle kullanacak] elinde tutacak olan Katolikos'a, inancından vazgeçmeyecek Hristiyanlardan alınmaması **(112)** gereken kelle vergisinin içine şart olarak konduğu Pukdana'yı verdi; ve ülkenin her yanına tüm emirlerin, askerlerin isimlerine değinilerek ve yukarıda belirttiğimiz Bağdatlı adamlar da dahil olmak üzere, Katolikos ile diğer kutsal yaşlı adamlardan alınan her şeyin geri verilmesini emreden bir ferman yayınladı. Buna ek olarak Katolikos'a harcamaları için beş bin dinar²¹¹ tahsis edip gönderdi ve şöyle dedi: “O bize gelene dek, bu para onu idare edecektir.”²¹²

İsa Kilisesi'ni terk etmemişti, kalbi kırıkları sarmaladı, ruhen alçakgönüllü olanları günahlarından arındırdı. O ki yoksulların sığınağı ve kederli günlerinde yardımcısıdır. **(113)** Tanrı affediciliğinde cezalandırıcıdır ve hâkim olmak için [günahkâr] acı çekmesini sağlar. Muhakeme gücü olan insana sitemi [Tanrı'ya] yabancı olmaması gerektiğidir. Kandırılmış insanı kendi dayanma gücünün ötesinde kandırıldığında yalnız bırakmaz ve yine affediciliğiyle insanı sarar, güç verir. Onu denedikten sonra hayatın katmanları içinde onu bir araya getirir. Tanrı hürmetine tapınan çok olsun! Kralın kalbini insanlarına doğru döndürsün, kralın kalbi “Tanrı'nın eline bir çeşme gibi yerleşmiştir. O bunu dilediği zaman istediği yöne çevirir.”²¹³ O günden sonra kurtuluş ışıkları Kiliseler üzerinde parlamaya başlamıştı. Erbil yörelerinde kiliseler uzun zaman önce yakılıp yıkılmıştı. Tebriz ve Hemedan'da ise tamamıyla yok edilmişler ve temelleri yeryüzünden silinmişti. Musul ile ilçelerinde ve Bağdat'ta kiliseler on binlerce darik gibi yüksek paralar karşılığında kurtarılmıştır, fakat Katolikos Mekike'nin (1257-63) Bağdat'ta **(114)** Muzaffer Kral Hulagu ve inançlı Kraliçe Tokuz Hatun'un emriyle kilise kuruldu. Katolikos'un kilisesi ve Arap krallarına ait saray alındı. Bu kralların (Moğollar) babası Hulagu Bağdat'ı alıp yağmalayınca burayı kurması, ibadet edenlerin hizmetine sunması ve kendi takipçilerinin ebediyen devamı için Katolikos Mar Mekike'ye verdi. Bu kiliseyi ve

²¹¹ 2,500 pound (*The History of...*, s. 47).

²¹² Gazan Han'ın zararlarını karşılamak için verdiği fermana dair bkz. Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 659, Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 243.

²¹³ Süleyman'ın Özdeyişleri, XXI. Bölüm, 1. Ayet (*The History of...*, s. 47).

Katolikos'un kilisesini düzenlemek için alanlara yeterli gelmedi ancak Hristiyanları hatta iki muhterem Peder'in [Mar Mekike ve Mar Denha] kemiklerini, kutsal yaşlı adamları, keşişleri ve burada vaftiz edilen inananları buradan çıkmaya mecbur bıraktılar.

Bütün bu olaylar adaletten nefret eden, doğruluk düşmanı ve yalan aşığı lanetli, kahrolası uğursuz adamın, Nevruz'un oğlunun²¹⁴ emriyle yapılıyordu. Mar Katolikos'un [krala göndermiş olduğu] keşişi döndü, yanında getirdiği Pukdana'yı [ona otoritesini geri veren krala ait ferman] verdi ve ona emirlerin yakınlığını, Muzaffer Kral'ın kendisine göstermiş olduğu iyi niyetin harikalığını **(115)** anlattı. Bunun üzerine Kilise'nin kapısı açıldı, Katolikos tahtına geçti, tarumar olmuş taraftarlarını bir araya topladı ve hemen kaçan hane halkını toparlayıp getirdiler. Daha sonra Pukdana (Fermanlar) Divan'da (adli meclis) okundu, ele geçirilen herkes Katolikos'un Kral Gazan'a gitmesi için gerekli para kullanılarak geri getirildi. Sonra aynı yılın yani Yunanlıların bin altı yüz yedi (M.S. 1296) yılının Ramazan'a denk gelen Temmuz ayında Meraga'dan çıkıp Ugan'a gitti.

Varışından iki gün sonra uygun bir merasim ile kralın huzuruna çıktı. Kral gelenek olduğu üzere tütsü yaktı, Katolikos'un sağ elinin üstüne oturmasını sağladı ve [maiyeti] şarap getirdi. Kral kadehi doldurarak Katolikos'a ve onunla birlikte olan tüm kutsal adamlara ikram etti. Ondaki [zaman] sonra kral ona yakınlık göstermeye başladı. Katolikos'a göstermeye başladığı ilgiye oranla kalbinde [Katolikos'un] düşmanlarına nefreti arttı. **(116)** Onlar da hain planlar kurdular ve lanetlenmiş adam Nevruz'un oğlunun başına gelenler hakkında bilgi gönderdiler.

2.12. MERAGA'DA DAHA SONRA MEYDANA GELEN YAĞMA VE CİNAYETLER

Yunanlıların bin altı yüz sekiz (M.S. 1296-97) yılında Muzaffer Kral kışı geçirmek için Bağdat'a geldi.²¹⁵ Mar Katolikos ise Meraga'da kaldı. O esnada Şeyhel-Taymur adında bir adam Meraga'ya geldi, elinde Hristiyanlığı terk etmeyen ve inancını inkâr etmeyenlerin öldürüleceğinin emredildiğine dair bir ferman olduğundan bahsetti. Ayrıca birçok tehditten ve fermanın sertliğinden bahsederek daha önce dünyada hiç duyulmamış çeşitli cezaları araya sokuşturdu. Araplar bunu duyduğunda yabani hayvanlara dönüştüler, kendilerini kavgaya kışkırttılar ve kalpleri cesaretlenip **(117)** gaddarlaştilar.

²¹⁴ Burada muhtemelen oğlu Ordu-Buka'dan bahsedilmektedir.

²¹⁵ Gazan Han'ın 1296-1297 yıllarında Bağdat'a gelişine dair bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 261.

Kararlılıklarının şiddetiyle hepsi kiliseyi basıp [orada] buldukları her şeyi talan ettiler. Bu olayın Pazar ayinini (Tau naudhe waneshabbah “övünüp sevinmemize izin ver”) takiben haftanın dördüncü gününde (Çarşamba) Paskalya Perhizi esnasında meydana geldiği söylenir.

Lanet adamın bu olayları kralın emri dışında yaptığı, kötü yaradılışı sonucu tek başına hareket ettiği ve günahkâr biri olduğu haberleri yayılınca, Meraga’da bulunan emirler ile yöneticiler toplanıp, gelecek pazar bir hüküm vermeye ve Kilise’nin bu adi adamlar tarafından çalınmış mallarını yerine koymaya karar verdiler. Bu mallar pahaca oldukça değerliydi ve arasında Kralların Kralı Mengü Han²¹⁶ (Tanrı ruhunu huzur içinde uyutsun ve mekânı azizler arasında olsun!) tarafından kiliseye verilmiş altın bir mühür, Mar Papa (Papa) tarafından kiliseye verilmiş bir taç ve Kral Argun tarafından Katolikos’a verilmiş bir başka bir gümüş mühür de vardı. **(118)**

Daha sonra [bir sonraki Pazar] Araplar, Emirler ve hâkimler de toplanarak kötülük failleri yanlarında getirdikleri sopalarla [onları] dövmeye başladılar. Bir sesle başlayan yüksek çığlıklar [protesto] attılar. Bu çığlıklara kulaklarını tıkayarak ellerine aldıkları taşlarla Emir ve yöneticileri evlerine kovaladılar. Elleri düşen her Hristiyan acımasızca pataklandı. Saldırıların taşkınlığıyla Kilise’ye gelip çatıdaki ışıklara kadar her şeyi yerle bir ettiler ve kilisedeki keşişler ile çatıya saklanan genç müritlerin kafalarına taşlarla vurdular. Keşişlerden biri olanları görünce, Araplara saldırıp birkaç tanesini yaraladı. Bunun üzerine Araplar daha da kızdı ve keşişin peşinden gidip onu yakaladılar ve kafasını kesip yere fırlattılar. Saklanan keşişler kendilerini [çatıdan] aşağıya attılar ve bazılarının kemikleri kırıldı. Hristiyanlardan biri **(119)** keşişlerin hayatlarını kurtarmak için kendilerini aşağıya attığını görünce, bıçağını çıkarttı ve keşişi öldürdü. Bazı imanlı insanlar diğer keşişleri evlerine aldılar. Rabban Sawma’nın yaptığı kutsal Mar Yorgi Kilisesi talan edildi ve içindeki her şey, demir ve bakır taslar, halılar, bir önceki yağmadan kaçırılan sandıklar aynı zamanda alınıp götürüldü. Fakat bu eşyaların yağmalanması sayesinde kilise yakılıp yıkılmaktan kurtulmuştu. Bu kötü adamlar kiliseyi yıkmaya çok kararlıydılar, ancak Yüce Tanrı’nın lütfu üzerindeydi ki yağmalama vasıtasıyla bunun olması engellendi.

Kısaca söylemek gerekirse bu yağmalama [zulmün] başlarında olan ilk yağmalamadan çok daha kötüydü ki hiçbir dil bunu anlatmaya, hiçbir kalem de bunu yazmaya yeterli olamazdı. Eğer Tanrı merhamet göstermeseydi, **(120)** inançlı bir kadın

²¹⁶ Tuluy Han’ın büyük oğlu ve Cengiz Han’ın torunu.

olan Kraliçe Burgesin Argi (?) Katolikos'u, kutsal adamları Tanrı'nın desteği ve koruması yardımıyla evinde saklamasaydı, katliamı kafasına koymuş bu kötü adamlara karşı Kilise'nin yapacağı tek şey, başını eğip peçesini indirmek olacaktı.

Beş gün sonra (121) Şakoto isimli yere gitmek için ayrıldılar ve Kral Bağdat'dan Hemedan'a dönene dek Siyahkûh isimli dağa yerleştiler. Katolikos bu şehrin komşusu olan şehre kralı görmeye gittiğinde kral onun durumuna çok üzülüğünü söyledi. Kral Meraga'da yaşayanların yakalanıp ellerinde kiliseden çaldıkları ne varsa verene dek dövüleceklerini ve kiliseleri tekrardan tamir edip eski hallerine geri döndüreceklerini emreden bir fermanı (Pukdana) hazırlatarak elçiyle şehre yolladı. Büyük bir zahmet, dövülme ve acı çektiren eziyetlerle çaldıklarının sadece çok küçük bir miktarını verdiler, gerisi ise onlarda kaldı.

2.13. ERBİL KALESİ'NDE İSYANLAR VE KAVGALAR

Kilisede olan bu felaket yeterli olmamıştı, Erbil Kalesi'nin imanlı yaşayanları bundan çok daha beter bir felakete sürüklenmişti. Şehrin yerlileri olan Araplar [orada] bulunan Kilise'yi Kürtler aracılığıyla yıkmak istiyorlardı. Bu olay şöyle oldu; kralın Kayceye adı verilen Hristiyan olan askerleri, dağlara çıkıp ünlü adamları (asil adamları) öldürdüler. Bunu kavga ve nefret takip etti, ayaklanma arttı, hatta büyüdü. Hiddet ve şiddetli nefret her iki tarafta yani Araplar ile Hristiyanlarda (122) gelişti. Her iki taraf birbirini pusuyu düşürdü, aşamalı savaşlar yaptılar ve kalenin köprüsü kesildi, ancak bu sıradan olaylar bu zincir doğrultusunda gelişmedi, çünkü şu lanetli Nevruz'un oğlu Horasan'a gitti, krallığa karşı ayaklandı, çünkü başına kendisi geçmek istiyordu. Tanrı onun planlarını ortaya çıkartıp, üçkağıtlarını açığa vurana dek her yere müttefiklerini ve kendisine bağlı adamlarını yerleştirdi. Araplar o kaleye baskı yaparken (abluka), o lanet adamın kardeşi, karılarını ve çocukları ele geçirildi. Muzaffer Kral Gazan (Tanrı onu korusun) onları Yunanlıların bin altı yüz sekiz (M.S. 1297) yılının Pazar gününde [ayın] Telafi Perhizi esnasında öldürttü ve akabinde ayaklanma tekrardan başladı. Karayolları ve caddeler muhafızlar tarafından kesildi. Lanetli Nevruz'un oğlu kaçtı, kralın askerleri ise onu yakalamak için onun peşine düştüler.

Askerler onu takipteyken, Erbil Kalesi'ndeki Hristiyanlar dışarıdakiler tarafından saldırıya uğradılar. Toprak setler yığıp koçbaşları (123) ve döküm için sabit makineler kurarak kaleye karşı şiddetli bir savaş yaptılar. Yaşlı ve zayıf bir adam olan Erbil'in

Metropoliti Mar Abraham ve kiliseye, rahipler ile inananlara vaizlik yapan papazlar da onunla birlikte ele geçirildiler; bazıları öldürüldü ve bazıları da [köle olarak] çok yüksek fiyata satıldı. Kale askerlerin sahipliğine kaldı. Bu askerlerin bir kısmı bu sonuca yol açan Emir'in hizmetindeki Moğollardan oluşuyordu ve diğerleri de Kürtlerin çeşitli kavimlerine bağlıydılar. Durumu kısaca özetlemek gerekirse, Hristiyanları talan etmek için her ülkeden insanlar geldi, bu yüzden tarif edilmesi mümkün olmayan birçok cinayet, adam kaçırılma ve kadın tutsaklıkları meydana geldi. Hatta Arapların arasından birçoğu bile keskin kılıçla öldürüldüler. Olaylar belirtilen yılda (M.S 1297) haftanın ikinci günü olan (Pazartesi) Ninovalıların Çabukluğu'dan aynı yılın (M.S 1297) Tapılası Haç Perhizi'ne kadar sürmüştür.²¹⁷

Muzaffer Kral Gazan'ın ve onun yanında bulunan Büyük Emir'in emrindeki askerler nihayetinde lanetli adamın [Nevruz] oğlunu Horasan'ın kalelerinden birinde yakaladılar ve o kaledeki adamlar ona kötü davranarak prangaya vurup askerlere teslim ettiler. **(124)** Daha sonra orada kafası kesilip Muzaffer Kral'a gönderildi. Kafayı taşıyan elçi Aladağ yakınlarında Şaraphane diye bilinen sarayındaki krala o yılın Ağustos ayının 25. gününde ulaştı. Kral artık bu adamın (Nevruz'un oğlu) kötülük dalgalarından, kurnaz arzularının fırtınalarından ve üçkâğıtçılıklarından kurtulup rahatladı. Tanrı onun mekânını şeytanın yanı eylesin!²¹⁸

Erbil Kalesine ve içindeki inananlara karşı suçlamalar (şikâyetler) artmaya başladı. Büyük Ordugâh'ta bu yüzden güçlü bir arbede başladı ve şöyle dendi: Bu adamlar çok sayıda Arabı öldürdüler. Hükümete karşı ayaklandılar. Karşılaştıkları her İslamcıyı (Hagaraya veya Müslüman) acımadan öldürdüler. Düşmanlık arttı, tehditler katlandı, **(125)** sonunda bütün bu yaptıklarını krala duyurmayı başardılar. Daha önce de söylediğimiz gibi [yazıda] bu [Moğol] krallarına rağmen, Tanrı kralın nazarında Hristiyanlara iyilik bahşetmişti ve kral onların gaddarca zulüm gördüğünü biliyordu. Buna rağmen atalarının yolundan döndü, dini sistem eğilimi içinde olarak onlar hakkındaki niyetini değiştirmede.

Kaleye karşı yapılan suçlamaları kendisine duyuran adamlara cevaben üzerindeki zorlu şartlar içinde Mar Katolikos'u Aladağ'daki [Kraliyet] Ordugâhı'na getirtti ve onu yalnız bırakmayarak yanına iki asilzade gönderdi. Adamlardan biri Hoca Reşidüddin ve

²¹⁷ Erbil Kalesi'ndeki Hristiyanlara yapılan saldırıya dair bkz. Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi...*, s. 658.

²¹⁸ Nevruz'un oğlunun katline dair bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 265, Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları (1295-1304) Moğol İran'ında Gelenek ve Değişim*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 126.

diğeri de Tarmaşirin adlı bir Emir'di. Onlar Katolikos'a şöyle dediler: “Kralımız size şöyle buyurdu, dinleyin!” Mar Katolikos da şöyle cevapladı: “Tabii ki, kim kralın buyruğunu dinlemez ki? Tanrı onu sonsuza dek korusun!” Adamlar şöyle dediler: **(126)** “Kral, Kaleden gönderilen Hristiyanlara yer, su, ev verilmesini, onları öldürmek isteyenlerden korunmasını, onları buraya getirip her türlü vergi ve görev yükünden muaf edilmelerini buyurdu. Size göre bu plan nasıl işler? Araplar ile Süryanilerin dinleri arasındaki düşmanlık arttı. Eğer bu durum şimdi olduğu gibi devam ederse, kraliyette ağır kayıplar meydana gelecek, eğer bu adamlar oldukları gibi bırakılırlarsa, başka ayaklanmalar da meydana gelecektir. Bu durum hakkında Sayın Katolikos'un düşüncesi nedir, nasıl bir yol izlenmeli?”

Katolikos bunları duyduğunda gözleri doldu, dudakları acıyla büküldü ve boğuk bir sesle şöyle yanıtladı: “Kralımın emrini duydum. Bundan kaçacak ya da bunu değiştirebilecek biri yok, keşke başıma gelenleri yâd edebilsen ve hem cennetin hem de dünyanın buna ağlayacağını gösterebilsem. Eğer sizi memnun ederse, **(127)** benden krala iletilecek bir cevap istediğinizden, söyleyeceğim. Bağdat'ta bir odam ve düzenlemiş olduğum bir kilise ve vakıflar var. Bunlar [benden] alındı. Meraga'da talan edilip yıkılan bir oda ile kilise var. İyi bildiğiniz gibi içindekiler de yağmalandı. Öldürülmekten kaçtım ve halim ortada. Tebriz'deki kilise ve Oda'nın ise sadece temeli kaldı, üzerinde bir bina kalmadı, içindekiler de yağmalandı. Hemedan şehrindeki oda ve kiliseye geldiğimizde ise yerlerini göstermek bile mümkün değil. Şimdi geriye sadece Erbil Kalesi'ndeki yüz müridin bulunduğu yer kaldı, siz de onları dağıtmak mı istiyorsunuz? Benim için iyi olan hayat ne? Kralım bana ya geldiğim yer olan Doğu'ya ya da Peroga'ya (Frenkler) dönüp hayatımı orada sonlandırama izin versin.” **(128)**

Elçiler bunu duyduklarında üzüldüler ve gözleri yaşlarla doldu. Hemen kalkıp onun söylediklerini kelime kelime tekrarlamak için doğrudan Muzaffer Kral'a gittiler. Kral da (Tanrı onu korusun!) hemen emir vererek Hristiyanların kaleden gönderilmeyeceğini ve kış başında askerlerin gelişine dek yiyecek ihtiyaçlarını Divan harcamalarından karşılanacağını söyledi.

Ancak iğrenç Emir, bu emrin yerine ulaşmasını engelledi ve farklı bir şekilde davrandı fakat en gerekli şey kaleye kapatılmış olan mazlum adamların ve mahkûmların kurtarılmasıydı. Birçok zahmet ve sürekli gidip gelişlerle ferman geldi, elçilerin kaleye gidip adamları serbest bırakmalarına izin çıktı. Katolikos, onlarla birlikte ve onların

girişimleriyle [elçiler] kalenin kapılarını daha kolay açtırabilir ve insanlar kendilerini barış çabalarını sonuçlandırmaya adayabilir düşüncesi ile kutsal kişiler (rahip?) gönderdi.

Katolikos, elçilere ve onlarla birlikte giden **(129)** kutsal adamları (rahipleri?) uğurladı ve onlar da belirtilen yılın [M.S. 1297] Eylül ayının 14. gününde Erbil'e vardılar. Birlikte kalenin köprüsünü [parçalarını] bağladılar ve içeri girip kaledeki adamları serbest bıraktılar. Bir hayli çaba, ruh sıkıntısı ve kalp acısıyla onları Araplarla barıştırdılar. Katolikos'un ve Hristiyanların yakalanmasıyla verilen para hiç de az değildi. Emir'e, kiliseden verilen para bunun on bin dinar²¹⁹ fazlasıydı, bu on beş bin dinar daha fazla anlamına geliyordu. Arapların başı, Arapların barışı koruyacağına dair yapılan anlaşmayı onayladı (imzaladı ya da mühürledi), Hristiyanların Metropolit'i de Araplarla barışın korunacağına dair yapılan anlaşmayı onayladı (imzaladı ya da mühürledi), emirlerden biri her iki belgeyi de alarak Muzaffer Kral'a ulaştırmak için onlardan önce yola çıktı.

Kalenin restorasyonu için gerekli olanları sağlayan Hristiyanlara ait olduğunu buyuran başka bir ferman yayınlandı. Böylece kötülük durduruldu, barış (iyi niyet) Tanrı'nın **(130)** ve onun yarattıkları üzerine yaydığı lütufları sayesinde arttırıldı.

Buna rağmen Araplar kötülüğe son vermediler ve her zaman yaptıkları gibi bir neden bulup Hristiyanlara saldırarak zarar verdiler. Divan başkanı ve adı Nasreddin olan adam, kraldan Hristiyanların kelle vergisi ödemelerini ve pazar yerinde dolaşırken kuşak takmalarını emreden bir ferman aldı. Şimdi bu bela diğer bütün belalardan [katlanılması] daha zordu ve birçok Hristiyan Bağdat kentinde katledildi. Gecikme olmadan, gezitha²²⁰ onlardan alınmaya başladı ve bellerine kuşaklar bağladılar. Doğruyu söylemek gerekirse gezitha bir vergi değil, açıkça bir soygunculuktu. Hristiyanlar pazara gittiklerinde ve evlerin aralarında dolaşırken, Araplar onlara hakaret edip, alay ediyorlar, "Bu kuşaklarla nasıl görünüyorsunuz biliyor musunuz, acınası insanlar!" diyerek eğleniyorlardı. Tanrı'nın lütfü üzerlerinde olduğu sürece onlara kaygı veren başka bir şey yoktur, **(131)** Tanrı yüklerini hafifleterek onları rahatlatır, onları her taraftan saran sıkıntılarını arkada bırakıp onları uzaklaştırır.

²¹⁹ 5,000 pound (*The History of...*, s. 53).

²²⁰ Kelle vergisi (*Ibid*, s. 54).

2.14. MAR YAHBH-ALLAHA MERAGA MANASTIRINI YAPMAYI BİTİRİR VE ONU GELİŞTİRİR

O kış Katolikos, Muzaffer Kral'ın bulunduğu Mugan'daki kışlığa ve oradan onlarla birlikte Tebriz'e gitti. Yaz mevsimini, Kraliyet Ordugâhı'nda geçirdi. [Bunu belki de kilise ve kendisi için gerekli olan şeyleri ihtiyatlı bir şekilde temin etmeyi, vahşeti ve muhalefeti geri çevirerek düşmanların sinirini dindirmeyi sağlamayı düşünerek yapmıştı]. İşler böyleyken Muzaffer Kral [Katolikos]'dan çalınan üzerinde aynı kabartma olan mührün benzeri bir mühür yapılmasını emretti. Ayrıca ona bir güneş şemsiyesi de **(132)** hediye etti. Böylece Katolikos'a yönelik sevgi parıltıları parlamaya başlamıştı.

Katolikos Yunanlıların bin altı yüz on [M.S. 1299] senesinin kışını Erbil Kalesinde insanları görmeyerek geçirdi. Şu anda orada yaşayanların varlıklarına sevinerek kışı aralarında mutluluk içinde geçirdi. Babanın çocuklarında bulunduğu mutluluk ve de çocukların babalarında bulunduğu mutluluk arttı çünkü büyük yüklerden yani davalardan, büyük felaketlerden ve şiddetli acılardan kurtulmuşlardı.

Kış geçtikten sonra, Katolikos Nisan ayında Kraliyet Ordugâhı'na geçti ve hükümdarların yazlarını geçirdikleri Mugan'da huzuruna çıktı. [Kral] onu saygı ve coşkuyla karşıladı her ne olmuşsa olmuş önemsemeyerek tekrardan Meraga'ya gelmesini buyurdu. [Kral'ın] emri doğrultusunda Pazar günü şehre vardı ve büyük bir rahatlık içinde yazını Meraga'daki [kendi] odasında geçirdi. **(133)**

Yunanlıların bin altı yüz onbir [M.S. 1299] yılının [ilk] Teşrin yani Ekim ayında, Erbil ve Musul civarlarında olan Muzaffer Kral Gazan'ın yanına gitti. Muzaffer Kral'ın o anki düşüncesi Filistin ve Suriye'yi fethetmekti. Katolikos o kışı Erbil Kalesi'nde geçirdi, kış boyunca kendini [manastırın yapımı için] vakıf kurmaya adadı. Muzaffer Kral Filistin [ve Suriye]'den oraları fethetmiş, ordularını dağıtmış, yağmalamış, tarumar etmiş, halkını esir etmiş yani yapmayı kafasına koyduğu her şeyi yaparak bir şekilde geri döndüğünde, huzuruna çıkmak için Azerbaycan'a gitti.²²¹ Sonrasında manastırı yapmaya başladı, bitirene dek tüm ilgi ve enerjisini bu işe verdi.

M.S. 1300 yılının Eylül ayında Gazan, Muzaffer Kral, Katolikos'u görmeye Meraga'ya geldi ve üç gün onun yanında kaldı. Hristiyanların neşesi göklere çıktı, kral da

²²¹ Gazan Han'ın Suriye ve Filistin seferlerine dair bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 277-283, Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han ve...*, s. 137-156, Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi...*, s. 258-259.

(134) onlara büyük sevgi gösterdi, çünkü kral onların ne kadar basit, art niyetsiz ve kötülüğün masumları olduğunu bilmekteydi. Kral onu son derece güzel ağırlayan Katolikos'un yanından mutlu bir kalple ayrıldı.

Kral Yunanlıların bin altı yüz on üç yılının²²² kışında Erbil ve Musul'a gitti. Katolikos da ona Sincar bölgesine kadar eşlik etti. Sonra geri dönüp kral geri dönene dek kışı Erbil Kalesi'nde geçirdi, sonrasında yine kralla birlikte gitti. Kürtler Katolikos'a pusu kurdular. Yoldan geçerken ona oklar fırlattılar. Oklardan bir tanesi parmağını sıyırdı ve onu hafifçe yaraladı. Muzaffer Kral bu duruma çok hiddetlendi ve "Bu Kürtlerden intikamımı alacağım" diye yemin etti. (135)

Katolikos Meraga'ya döndü ve Peder Mar Yahya'nın manastırına giderek keşişleri de toplayıp yanında götürdü. Niyeti yapıyı bitirmektir ve şöyle dedi: "Eğer Tanrı izin verirse bunu bitirip takdis edeceğim ve bu da Tanrı'nın bana bahşedeceği büyük bir lütf olacaktır" [Yüce Tanrım ona yardım et, dileği doğrultusunda amacını gerçekleştirmesini nasip et, onu onurlandır.] O yapının her şeyi çok güzel olarak bitirildi, öyle ki süslemelerinin mükemmelliğini anlatmaya sözcükler yetmiyordu.

Yapılar çok şık oldu, kapılar imrenilecek güzellikteydi, yapısı azametle kalın tabakalar (ya da sütunlar?) üzerinde yükselmekteydi ve yontma taşlı zemini tam olarak atılmıştı. Ayrıca kapılar üzerleri desenlerle süslü yontma levhalardan, merdivenleri de yontma taşlardan yapılmıştı. Hangi kelimeler onun görkemini [layıkıyla] anlatabilirdi? Gösterişli yapının yapıldığı mevkii de rahat [çekici] ve görkemliydi. Mihrap kapısının arkasındaki, lahitlerin ve kutsal odanın önündeki danteller [perdeler] içinde altın işlemleri olan delikli dokuma kumaştan (136) yapılmışlardı. Duvarı o kadar yüksekti ki [boyu] mülkiyete tırmanmayı önlüyordu. Manastırın su ihtiyacı için keşişlerin odalarının içinden su geçiyordu ve dışarı kanallar (ya da giderler) yardımıyla atılıyordu. Son olarak Patrik için manastırda bir oda inşa edildi, Patrik dışarı çıkmasını diye taht da hala bugün orada durmaktadır. Atanma ve kutsanmaların büyük bir çoğunluğu orada yapılmakta, hükümler yani kiliseye ait kanunlar orada onaylanmaktadır.

Adlarını ve iyileştirici güçlerini önceden belirtmiş olduğumuz iki azizin tortulaşmış kalıntıları da bulunmaktadır. Her ne kadar manastırın Peder Mar Yahya adına inşa edildiği kati bir şekilde söylene de, birçok diğer azizin kalıntıları da burada itina ve gayretle bir araya getirilmiştir. Onlar buraya inananların yardımıyla hastalığa yakalanmışların sığınağı

²²² 1612 M.S. 1300-01 okunur (*The History of...*, s. 55).

olsun, acı çekenler rahatlasın ve başı belada olanlara dayanak olsun diye getirilmişlerdir. Kalıntılar içeren kutsal mabet **(137)** düzenlenmiş, birbirine yakın yerleştirilmiştir. Tapınakların uzunluğu iki nev ve manastırın koridorlarıyla birlikte mihrap da dahil, ölçenlerin söylediğine göre altmış cubit²²³ civarındaydı, orta nevin genişliği ise on iki cubit²²⁴ kadardı. Mihrap, kutsal emanetler odası ve hazine dairesi oldukça geniştir. Mihrabın kümbetinin dışı komple yeşil sırlı (Kâşânî) taşlarla kaplanmış, en tepesine de bir haç yerleştirilmiştir. İçeride kalıntıları bulunan ve vücudunun parçaları saklanan azizler şunlardı: Rabban Sawma tarafından Perogaye'den (Frenkler) getirilmiş Kutsal Anamız Leydi Meryem'in baş örtüsünün bir parçası; Peder Mar Yahya; kutsal havariler Peter ve Paul duaları üzerimizde olsun!; Havari Mar Thomas; Doğu'nun İncil vaizleri Mar Yorgi; Mar Adday ve Mar Mari; İlk şehit Mar Stephen²²⁵; Tarsus'ta öldürülen [M.S. 301] şehit Mar Sirakus; Kırk Şehitler [II. Şahpur tarafından M.S. 356'da katledilen]; Mar Simon Bar-Sabba'e, [II. Şahpur tarafından Ledan'da şehit edilen]; **(138)** Deylemli Mar Yahya; Mar Sergius ve Mar Bachus, [Maximillian tarafından şehit edilen]; Mar Şalita, Şehit Mar Sabha; Parçalara ayrılan Mar Hanan 'Isho; Mar Samuel; Mar James; Mar Seliba, Mar Iisho'-Sabhran, Mar Elisha saf şehitler; Ma'yo (Manyo)'nun kutsal kızı; Şamoni ve oğulları [Antiochus Epiphanes tarafından katledilen]. Duaları dünyayı her türlü kötülükten korusun ve uzak tutsun!

Katolikos kiliseyi kutsayarak mihrabın taşını yerine Yunanlıların bin altı yüz on iki (M.S. 1301) yılının Eylül ayının 13. gününde olan Kutsal Tapınılası Haç Bayramı gününde yerleştirdi. **(139)** Kutsama gününde Azerbaycan'ın tüm inananları toplanıp durumlarına ve makamlarına göre adaklar adadılar. Kutsama günü büyük bir coşkuyla kutlandı. Ardından Mar Katolikos hangi din ve inançtan olursa olsun kimseyi ayırmadan, herkese büyük bir ziyafet verdi. Kupayı eline alıp hepsinin şerefine kaldırarak bayramın tadını çıkartmalarını temenni etti. Aynı Kral Süleyman'ın Tanrı'nın evini tamamladığı zaman²²⁶ yaptığı gibi, Tanrı'nın insanlarını kutsadı.

Katolikos'un bitirmeden önce manastıra yaptığı harcama dört yüz yirmi bin zuze²²⁷ kadardı. Ayrıca kutsal adamlara (rahipler?), keşişler, mimarlar marangozlar ve zanaatkârlar, yani yapımda çalışan herkese vermiş olduğu hizmet ve bulunduğu makama

²²³ Yaklaşık 100 fit (Ibid, s. 57).

²²⁴ Yaklaşık 20 fit. (Ibid, s. 57).

²²⁵ Aziz İstefan.

²²⁶ II. Tarihler, VI. Bölüm. (Ibid, s. 57).

²²⁷ 40,000 ve 50,000 pound arası. (Ibid, s. 58).

göre kılık kıyafetler aldı. Dikkat ederseniz dua hizmetleri ve Rabbani Ayini kutlamaları da düzenli olarak orada yapılmaktaydı. Orası, Asyalılar için bir merasim (yerel gösteri) yeri ve ihtiyaç sahiplerine bir sığınak olmuştu. Katolikos bu kutsal manastırı on bir bin dinara aldığı Meraga şehrinin doğusunda yer alan Zebhi kasabasına verdi. Kasabayı vakıf haline yani manastır için kalıcı gelir haline getirdi ve bahçeler, üzüm bağları, fidanlık, tarla gibi diğer mülkleri düzenledi, böylece (140) oradan gelecek gelir, mesela üretilen ekinin satışından gelecek para, keşişlerin hayatlarını idame ettirmelerine, yiyecek, lamba, mum alınmasına, yapılmasına ve bu kutsal yerin muhafaza edilmesine yardımcı olacaktı. Bu manastırı kendi zahmetlerine karşılık Tanrı'nın bir hediyesi, cennet krallığının sevinci, azizlerin konukluğu ve Yüce İsa'nın sevenleri olarak aldığından, bu kutsal manastıra; Manastırların Kralı adını verdi. Tanrı'nın eli bu manastırı yaparken Mar Katolikos'a yardımcı olan herkesin üzerinde olsun! Amin.

2.15. KRAL GAZAN'IN MAR YAHBH-ALLAHA'YA KARŞI DUYDUĞU SEVGİ VE ÖLÜMÜ

Manastırın tamamlanmasından sonra Mar Katolikos, Tebriz'e Muzaffer Kral (141) Gazan'ı görmeye gitti. Kral onu mutlulukla karşılayarak alışılmışın dışında bir hürmet gösterip onu sıradışı bir tavırla yüceltti. Ona bina ve işlerin nasıl ilerlediği hakkında sorular sordu, Mar Katolikos neredeyse her şeyin tamamlandığını söylediğinde kral memnun oldu. Kral kışı geçirmek için Mugan'a giderken Mar Katolikos'a tüm kış boyunca kendi manastırında kalmasını buyurdu. Orası yeni bir binaydı, ustasının orada kalması kabul edilebilir ve uygun olan bir şeydi, çünkü oraya çok fazla emek harcamıştı.

Kış dönümünde [1302] Kral Mugan'dan döndüğünde Katolikos yine onu görmeye gitti ve şükranlarını sundu. Bu görüşme alışılmadık bir biçimde [her iki taraf için] mutluluk vericiydi, her iki taraf da birbirine minnettardı. Kral onu sağ elinin yanındaki koltuğa oturtarak onurlandırdı, kendisine Payza ve pahalı kraliyet kostümü gibi değerli hediyeler verdi. Katolikos'a kalpten gelen içten bir sevgi gösterdi. Mar Katolikos da ona teşekkür ederek (142) Yunanlıların bin altı yüz ondört [M.S. 1302] yılında Erbil'e döndü, oradan da belki Bağdat'a geçirdi. Uzun zamandan beri aslında dokuz yıldır Büyük tahttaydı ve bu yolculuğun esas nedeni Muzaffer Kral'ın oraya gitme kararlılığıydı.

O yılın (M.S. 1303) Cuma gününde Doğum Bayramı'nın ardından Erbil'den yola çıktı ve Kutsal Aydınlanma'nın gecesinde Bağdat'a vardı. Darath Rhomaye'de bayramı

kutladı ve tüm cemaat onu sevgiyle karşıladığında mutluluğu bir kat daha arttı. Yirmi gün sonra Bağdat'tan ayrılıp Kral Gazan'ı görme umuduyla Hille (Babil'in yanında Keldani Kralı Nabukadnezar tarafından kurulmuş) şehrine vardı. Katolikos oraya vardığında Moğolların kutladığı **(143)** “Beyaz Bayramı”²²⁸ gününde kralı görmeye gitti. Kral kendisini sözcüklerle anlatılamayacak bir memnuniyetle karşıladı ve ona neden kendisini görmek için tehlikeye atıldığını sordu, Mar Katolikos da onu uygun sözcüklerle cevapladı.

Kral fethetmek ve hâkimiyetini iyice yerleştirmek için Filistin'e [ve Suriye] ikinci kez gitmeye kararlıydı.²²⁹ Birkaç gün sonra Mar Katolikos Bağdat'a geri dönme iznini alabilme umuduyla kralı görmeye gitti. Kral kendisine beş adet krallar tarafından giyilmiş şahane merasim elbisesi verdi ve kendi ricasıyla Katolikos'un yapmış olduğu işleri sonuca bağladı. Sonra kral bu ülkelere gitti [Filistin ve Suriye] Katolikos da, Bağdat'a dönerek Darath Rhomaye'ye yerleşti. Orada bütün bir kış kaldı. Lenten Bayramı'nın sonunda tekrar Azerbaycan'a gidip yapmış olduğu manastırdaki evini almayı umuyordu.

O yılın [M.S. 1303] Nisan ayının 10. gününde Bağdat'tan ayrılıp Mayıs ayının 13. gününde **(144)** Meraga'ya vararak kurmuş olduğu manastırda huzurlu bir inzivaya çekildi. Daha sonra, Haziran ayının 10. gününde Muzaffer Kral'ın kendisi manastıra geldi. Mar Katolikos onu gösteriş ve törenle karşıladı. Krala yakışır bir ziyafet düzenleyerek kralları, emirleri ve hükümdarlığın diğer asillerini davet etti. Kral bundan o kadar onurlandı ki, onun makamını yükseltti, ona mükemmel vaatler verdi, üzerindeki pelerini çıkartıp Katolikos'a giydirdi. Bunun üzerine tüm inananlar mutluluk içinde bayram ettiler.

Kral o geceyi manastırda geçirdi. Gece uyurken rüyasında başucunda üç tane meleğin durduğunu gördü. Birinin kıyafeti kırmızı, diğer ikisi ise parlak yeşil kıyafete bürünmüşlerdi. Onu rahatlatacak sözler söylüyorlardı ve ayak parmaklarındaki hastalığın iyileşeceğine dair umut veriyorlardı. Ertesi sabah kral som altından yapılmış ve nadir taşlarla **(145)** süslenmiş bir haç ortaya çıkarttı. Bu Bizim Hayat Verenimizin Haçı'nın bir parçasıydı, krala Romalıların Mar Papa'sı tarafından hediye edilmişti. Kral da bunu hediye olarak Mar Katolikos'a verdi. Daha sonra şunları söyleyerek rüyasını nakletti: “Bu kutsal evde şifamı buldum”. Bütün gün orada kalarak dua etti ve Mar Katolikos'u yüceltti.

²²⁸ Kadın ve erkeklerin beyaz giysi giydikleri Yeni Yıl Festivali (Ibid, s. 59).

²²⁹ Gazan Han'ın Suriye ve Filistin'e ikinci kez gidişine dair bkz. Gazan Han'ın Suriye ve Filistin seferlerine dair bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 277-283, Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han ve...*, s. 137-156, Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi...*, s. 258-259.

Yazı geçirmek için yola çıkarak Ogan'a gitti. Aynı yılın Haziran ayının 20. gününde (kral zaferleriyle yaşasın!) şahane bir kıyafet içinde kendi atıyla Mar Katolikos'a gelerek gelecekle ilgili her türlü vaadi verdi. Daha sonra o yıl Abh ayında Muzaffer Kral Mar Katolikos'a kristal ve üzerinde altından motifler (146) olan sırlı porselenden yapılmış (Kâşâni, Farsça cînî) kurnalar yolladı. Ayrıca [Kral] Dimaşk ve Kaşan'dan [Tahran yolu üzerinde] zanaatkârlar getirtti. Bu kurnaları göndermesiyle Kral [Mar Katolikos]'a karşı olan büyük sevgisini göstermişti.

Kral Tebriz'de kalınca, alışılmış olduğu üzere Mar Katolikos kışı geçirmek üzere Erbil Kalesi'ne gitti. Yunanlıların bin altı yüz on beş yılının [M.S. 1303] Kasım ayında, orada bulunan tüm rahipler ve Hristiyan asiller toplanıp ona gittiler. Yüce İsa'nın Diriliş Bayramı'ndan sonra [M.S. 1304] Diyarbakır Hükümeti ilişkilerinde görevli Büyük Emir Mar Katolikos'u ziyarete geldi. Pentecost Bayramı²³⁰ gecesini varmış olduğu kiliseye sessizce ve saygıyla girdi. Beş gün sonra Muzaffer Kral Gazan'ın acı veren korkunç vefat haberi kiliseye ulaştı. Kral Pentecost Bayramı'nın Pazar gününde akşama doğru Azerbaycan'ın sınır şehri Sahand'da ölmüştü. Hükümdarlığı altında bulunan şehirlerde yaşayan tüm insanlar onun için yas tuttu. Tabutu Pazar gününde (147) "Kul medem sâ'ar" (O her şeyi yapandır) [ayın] Tebriz'e getirildi ve kendi yaptırmış olduğu yeraltı mezarına yerleştirildi.²³¹

2.16. KRAL OLCAYTO VE MAR YAHHBH-ALLAHA

Hükümdarlık [ölen kralın] yönetiminin küreklerini tutan emirler, işlerini sıkı bir şekilde yaptıklarından, hiçbir yerde ne bir isyan ne de bir karışıklık patlak verdi ve doğrudan, ölen kralın babası tarafından kardeşi olan ve Horasan'da yaşayan kardeşi Olcayto'ya²³² (148) gönderildiler. Olcayto²³³ o yılın [M.S. 1304] Temmuz ayının 12.

²³⁰ Pentikost Bayramı. Yahudiler için Kızıldenizi geçiş olarak, Hristiyanlar için ise İsa Mesih'in vaadi olan Kutsal Ruh'un havarilerin üzerine kalıcı olarak indiği gün olarak kutlanır. Kilise'nin ilk doğduğu gün olarak da bilinir.

²³¹ Gazan Han 17 Mayıs 1304 yılında Pişkele yakınlarında vefat etti. (Bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 297, Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han ve...*, s. 366, Derya Örs, *Tarih-i Olcayto*, (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992.

²³² Argun Han'ın Uruk Hatun'dan olma oğlu 1304-1316 yılları arasında İlhanlı topraklarında hüküm sürmüştür. (Bkz. Aksarayî, *Müsâmeretül Ahbâr...*, s. 242, Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 305, *Tarih-i Olcayto...*, s. 55.)

²³³ Olcayto, Argun'un üçüncü oğluydu ve 1281'de doğmuştu. Doğumda adı Olcay-Buka olarak kondu, ancak sonra "Tanrı'nın Hizmetkârı" olarak değiştirildi. Annesi Kraliçe Dokuz Hatun'un erkek kardeşi olan Prens Saruyî'nin kızıdır (*The History of...*, s. 61).

gününde kral oldu.²³⁴ Çocukken vaftiz edildiği için, babası Kral Argun zamanında Hristiyan olan annesi Argu Hatun ile birlikte Mar Katolikos'u görmeye giderdi. Onunla iyi ve dostane zamanlar geçirir ve onu sonsuz bir yakınlıkla severdi. Katolikos da onun tahta çıkmasından mutluluk duyarak düşünür ve şöyle derdi: “Bu [kral] onuru, ona karşı duyulan aşkı görüp öğrendiğinde babası ve abisinden daha fazla cemaati onurlandıracak”. Ancak özellikle gelişip köklendiğinde gönüllü hareketlerin doğal ve alışlagelmiş hareketleri alaşağı edeceğini algılamadı. Şimdi kral bu dinler arasında Haceri (Müslüman) olmuş ve almış olduğu başka bir eğitim sonucu ile ilk olarak bağlı olduklarını unutturmuştu. (149) Orada duyduğu sayısız tartışma onu Hristiyanlardan nefret eder hale getirmişti.

Mar Katolikos ona gitti, onunla karşılaşmıştı. Kral ona kalpten olmasa da saygı gösterdi, ancak saygıdeğer pozisyonundan dolayı çok az nezaket aldı. Müslümanlara ise her şeyde hediyelerde, Pukdane (fermanlar), saygıda ve cami yapma izinlerinde gösterişli bir el ve kuvvetli bir kol gösterdi, bu yüzden rahipleri aşağıladılar. Gecikmeden kötülükleri artmaya başladı ve Kral Olcayto'nun kulağına Mar Katolikos'un yapmış olduğu manastırı alması, Tebriz'in Kilisesi'ni camiye çevirmesi ve doğal olarak içindekilerin de camiye ait olması gerektiğini kulağına fısıldama noktasına kadar geldiler. Bu teklif hayata geçirildi ve kötülük işlenecekti eğer Tanrı'nın yardımı ve Tanrı'nın lütfü kralın amcası mükemmel Emir İrincin'i²³⁵ (Tanrı onu korusun!) kıskırtıp onların cesaretlerini dizginledi ve cüretlerini engelledi. Ayrıca Katolikos'un yapmış olduğu manastırın mülkünü de almak istediler.²³⁶

Yunanlıların yılına göre bin altı yüz on altı (150) (M.S. 1304-1305) kışında Mar Katolikos Azerbaycan'daki Eşnok kentine gitti. Oraya düşmanların elinden güçlkle kaçarak vardı ve yaptığı manastıra geldi. Oradan da Ogan'daki Kraliyet Ordugâhı'na geçti, oradan da kralla birlikte Tebriz'e geçti. Orada Kilise için başarılı ilişkiler kurdu, kraldan bir ferman (Pukdana) aldı ve manastıra geri döndü. Oradan kışı geçirmek için Erbil Kalesi'ne geçti. Oraya varır varmaz, Yunanlıların bin altı yüz on yedi yılında [Ekim, M.S. 1305), kaledeki büyük odanın temelini attı, kireçtaşı ve harç kullanarak yaptığı odayı

²³⁴ Olcayto Han'ın tahta geçişine dair bkz. Aksarayî, *Müsâmeretül Ahbâr...*, s. 242, Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't Tevârih...*, s. 305.

²³⁵ İrincin Prens Saruci'nin oğlu ve Dokuz Hatun'un yeğeniydi; kızını Kutluk-Şah ile evlendirmiştir. (*The History of...*, s. 62), Emir İrincin ya da İrincin Karayitlerden Sarıca'nın oğlu. Toguz Hatun'un kardeşi. Olcayto tarafından Anadolu'daki Moğol Ordusu başkumandanlığına tayin edildi. (Bkz. Aksarayî, *Müsâmeretül Ahbâr...*, s.242, *Tarih-i Olcayto...*, s. 53.)

²³⁶ Olcayto'nun Mar Katolikos'un manastırını alması ve daha sonrasında Emir İrincin'in bunu engellemesine dair bkz. René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 422.

birçok güzel şeyle döşedi. Aynı yılın [M.S. 1396] İyar ayının başında kurduğu manastıra gidip yazı orada geçirdi. Kralın Hristiyanlardan kelle vergisi almaya başladığını duyduğunda tekrardan Ogan'a gidip kralla görüştü, ancak bundan bir avantaj elde edemedi.

Kral Kazvin sınırları çevresine **(151)** bir şehir inşa etmeye başladı ve bitirdiğinde adını Sultaniye koydu. Krallığının tüm şehirlerindeki zanaatkârları topladı ve burayı tarif edilemeyecek güzellikte yapılarla donattı.²³⁷

Mar Katolikos kaynak olmayıp gelir elde edemediğinden ve giderleri de çok fazla olduğundan, Erbil Kalesi'ndeki odasına döndü, Yunanlıların bin altı yüz on sekiz [M.S. 1306-1307] yılının kışını ve yazını orada geçirdi. Yunanlıların bin altı yüz on dokuz [M.S. 1308] yılının kışını da orada geçirdi. 'İyar ayının başında Azerbaycan'a gitti ve Ogan şehrinin kralını ziyaret etti. Genellikle olduğu gibi kral ona hürmet gösterdi.

Kral onu takip etti, Mar Katolikos'un inşa ettiği kutsal manastıra geldi. Keşişler onu karşılamak için dışarı çıktılar, büyük bir saltanat ve merasimle hürmet gösterdiler. Manastırın yöneticisinin odasına girdiğinde, o yönetici **(152)** kralın gözlerinde merhamet gördü. Kral ona Hristiyanların Gizemleri hakkında sorular sordu. Yönetici, kralı kibar kelimeler ve ikna edici bir şekilde cevapladı. Kral da aynı şekilde bu cevaplardan memnun kaldı. Sonra Katolikos'un odasına gidip patriklik tahtına oturdu, keşişleri yanına çağırarak onlarla eğlendi ve onlara beş parça güzel değerli kumaş verdi. O esnada yönetici kelle vergisinden bahsetti ve kral bir daha bunun zorla toplanmayacağına dair söz verdi. Bu olaydan sonra kral hiçbir manastıra böyle bir şey yükledi (ziyareti keşişlere hiçbir şeye mal olmadı).

Ertesi gün kral gittiğinde Katolikos onun [ziyareti] manastıra geldiğini ve daha önceden burada bulunmadığına çok kederlendiğini duydu. Kralı kutsal adamlar, (rahipler) manastırın yöneticisi ile birlikte izleyerek ona Farsçada Vakyardod ve Moğolcada Gakto olarak bilinen nehrin orada yetişti. Kral Mar Katolikos'u büyük bir hürmetle karşıladı. Ona ve Hristiyanlara kendi hükümdarlığı içinde hiçbir kutsal adam, keşiş, diyakoz ve daha rütbelilerinden kelle vergisi alınmayacağı emrini içeren **(153)** büyük yazılı izni²³⁸ verdi. Katolikos manastıra döndüğünde arkasından Tebriz'e bir adam göndererek ona kendi binek hayvanlarından birini verdi, muhteşem bir üstlük hediye etti. Kral manastıra girdiği andan itibaren kalbini bağlayan zincir gevşedi ve Tanrı merhameti kalbine soktu. Katolikos'un

²³⁷ Sultaniye. Bu şehrin kurulmasına dair bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 86-89, René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu...*, s. 422.

²³⁸ Sahip olanlara büyük imkânlar sağlayan ferman (*The History of...*, s. 63).

kışı manastırında geçirmesini buyurdu, kendisi de kışı Ugan'da geçirdi. Moğollar bu yeri Mugan olarak isimlendirmişlerdi.

Katolikos, Yunanlıların bin altı yüz yirmi bir [M.S. 1309] yılının Kasım ayında kralın Hristiyanlardan bir daha asla kelle vergisi alınmayacağını emrettiği fermanla ve Erbil'in tüm kelle vergisini Katolikos'a tahsis ettiğini emreden diğer fermanla büyük merhamet göstermişti. **(154)** Yolda ölümcül bir hastalığa yakalandı, ancak Tanrı onu iyileştirdi. İyi bir durumda Erbil Kalesi'ne gitti ve insanlar onu büyük bir hürmetle karşıladılar. Yunanlıların bin altı yüz yirmi bir [M.S. 1308-09] yılının kış ve yazını manastırda geçirdi.

2.17. ERBİL'DEKİ HRİSTİYANLARIN KATLIAMI

İlahi kararların yerine getirilmesi gerekiyordu ve bu kararlar Tanrı'nın harika yönetiminden kaynaklanan nedenler (ya da işler) dışında asla uygulanmamalıdır. Tanrı bunu şöyle gösterdi: Geçmiş zamanda dağlarda yaşayan ve birbirleriyle kavga etmiş "Kayacaye (Kayacay)" yani "dağların tepelerinde tahta çıkan adamlar" olarak bilinen bir topluluk vardı. Bunlardan bazıları krala gidip üç bin adamın [ordu] doyurulmasından ve ödeme yapılmasından sorumlu Emir Zeyneddin Balo hakkında suçlamalarda **(155)** bulundular. Kral buna çok kızıp bir yıllığına hücreye kapattı. Bu yüzden Muzaffer Kral doğası gereği kötü olan bir Arabı Erbil Kalesi'ne yolladı.²³⁹ Arapların planını devreye sokmasının nedeni oydu ve zaten planı Yunanlıların bin altı yüz sekiz [M.S. 1297] yılında devreye sokmuştu. Hacer'in (Müslümanlar) tüm oğulları, küçük, büyük, yüksek ya da düşük makamlı, emirler ve askerler, yazarlar ve avukatlar, yöneticiler ve meclis üyeleri Erbil Kalesi'ni Hristiyanlardan alıp içindekileri de yok etmeyi gizlice planladılar.

Doğruyu söylemek gerekirse, kalede yaşayanların onlarla birlikte olan kalpleri taşlaştı. Hristiyanlığı terk ettiler; ilahi kuralları tamamıyla aşağıladılar, keşişlerle ve rahiplerle alay ettiler. Birbirlerini soydular ve Tanrı'nın kurallarının parçalarını kırdılar, ne nasihat ne de emir onlarda bir iz bıraktı. **(156)** Nefret içlerinde fazlasıyla arttı, kıskançlık kalplerini sardı, birbirlerini suçlamaya, zulmetmeye, vurmaya, işkence etmeye, haklarını yemeye ve yağmalamaya başladılar. Kendilerini topluluklar halinde biçimlendirdiler ve şeflerinin evlerini istila ettiler, kısacası her türlü kötülüğü uygulamak [şansını elde etmek] için kendilerine yer edindiler. Hiçkimse meselenin aklına girmesine

²³⁹ Burada Emir Nasr Dulkundu'dan bahsedilmektedir. (Bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 148.)

izin vermedi, hiç kimse kızgınlığın ve cezalandırmanın vahşetinden [gelecek olan] korkmadı.

Her ne kadar eylemler ilahi olsa da nedenleri değerlendirildiğinde takdir-i ilahisi onları tamamlar. Mesela Tanrı tarafından verilen Adem'in ölme nedeni bir emrin ihlaliydi çünkü cezalandırılacak olan Firavun'un kalbini taşlaştırmıştı ve diğerleri gibi olanlar da şekillerde belirtilmiştir. Fakat Tanrı'nın amacı şunlardan [açıktır] anlaşılır "Firavun'a söylenen, ben bu neden için yaptım senin üzerinde olan gücümü gösterdim öyle ki adım tüm dünyada bilinecek" (157) ve başka bir bentte de [şöyle denir], "Bil ki Tanrı Firavun'un kalbini katılaştırdı, O'nu bilmeyebilir ama onun dünya üzerindeki büyük işlerini ve muazzam amellerini anlatabilir."

Kayadjaye Dağı'nda oturan insanların kalbinde bunlar oldu. Erbil Kalesi'nin sakinleri kalplerini katılaştırdılar, [bu yüzden] ilahi yardımdan mahrum kaldılar. Böylece Tanrı'nın muazzam amelleri anlaşılabilir ve muhteşem doğanın gizli yönleri öğrenilebilirdi. Her ne kadar Tanrı (Varlığına her zaman tapılsın!) insanı yaratmadan önce doğasının nereye eğilimli olduğunu bilmesine rağmen, onu kendi önbilgisi konusunda uyardı.

Yukarıda bahsettiğimiz Nasr denilen adam Kale'ye gider gitmez ikametini kapıya yakın bir kuleye aldı ve oradan hiç ayrılmadı. Oraya silahları, savaş ve asker mühimmatlarını gizlice getirdi. Ordugâh'a şöyle bir mesaj yolladı: "Bu adamlar Yâghâyê²⁴⁰, yani kralın düşmanları çünkü emirleri hapse kondu." (158) O ne kadar fazla yaptıysa, kaledeki yaşayanlar onların kötülüğünü o derecede ortaya koydular, fakat ona göre herkes, tüm İsmailîler ya da İslamlar onun tarafında olduğundan, birkaç istisna dışında, kimse ona kötülük yapamazdı.²⁴¹ Onlara göre parayla bile birinin diğerine yardım etme ihtimali yoktu. Nasr Ahit danışmanlarını²⁴², yazarları ve şefleri ele geçirdi. Onların (Erbil'deki insanlar) danışacak kimseleri kalmadı çünkü ya Tanrı onları terk ettiğinden ya da yaptıkları kötülüklerden dolayı bilinçlerini kaybedecek kadar içiyorlardı. Tanrı'nın adil ve doğru yargısından da korkmuyorlardı. Peki bu sürede ne oldu? Kralın askerleri gelip gidiyorlar ve şöyle diyorlardı: "Hristiyanlar kalkın ve kaleden çıkın!" Fakat onlar da itaat etmemeye ve direnmemeye kesinlikle karar vermişlerdi. Buna göre davrandılar ve Araplar

²⁴⁰ Yâghâyê kelimesi, Türkçe'de düşman demek olan Yağı kelimesidir.

²⁴¹ Emir Nasr Dulkundu'nun kaleye gelişi ve yaptıklarına dair bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 148.

²⁴² I. Tarihler, XXVII. Bölüm, XXXIII. Ayet (*The History of...*, s. 65).

da **(159)** bu duruma çok sevindiler, çünkü böylece hedeflerini kolaylıkla gerçekleştirebileceklerdi.

Durumlar daha da kötüleştiğinde, Diyarbakır civarında yaşayan Suti (Sutay)²⁴³ isimli Emir ve yukarıda belirttiğimiz Nasr'ın kardeşi olan ve kalede tahtını kuran Hacı Dalkandı²⁴⁴ adına Kraliyet Fermanı gönderildi. [Ferman emrediyordu ki] “Kayacay, kaleden çıkacak ve eğer çıkmazlarsa, saldırın ve güç kullanarak zayıflatın. Meydan savaşı için kralın askerlerini bir araya getirin”.

Kraliyete (Hükümete) duyduğu sevgi yüzünden Katolikos, orada yaşarken kaleye bunların yapılacağına inanmadı ve onlarla birlikte olduğu sürece Hristiyanlara bu şekilde davranılacağına inanmıyordu. Bütün [Hristiyanlar] yapmaları gerekenleri savsakladılar, Kraliyet Ordugâhı'na gitmekte çok umursamaz davrandılar ve [krala] başlarına gelenleri göstermediler. Başlarına asla gelmeyeceğini düşündükleri şeyler başlarına gelene dek **(160)** umursamaz davranmaya devam ettiler.

Aynı yılın [M.S. 1310] Mart ayının 9. gününün dördüncü gününde (Çarşamba) Noel esnasında yukarıda belirttiğimiz Emir'in oğlu ve binlerin üç emiri Katolikos'u almaya gittiler, kaleden çıkmazsa hapse konacağını söylediler. Bir sonraki gün dışarı çıkmaya zorlandı ve o dakikadan itibaren korku ile gözyaşları kaleden akmaya başladı. Kötülük emareleri kendini göstermeye başladı. Katolikos'u Taril'deki Mar Mihael manastırına götürdüler. Emir Sutay onlarla geldi ve bunların emirlerinden olan askerler ve diğerleri ona büyük hürmet gösterdiler. Geçen zamanda kiliseye birkaç kez ziyarete gelmişti ve ilk defa ölmüş Kral Gazan zamanında Mar Katolikos tarafından büyük saygıyla karşılanmıştı. Katolikos'a şöyle dedi: “Ferman [kralın] Dağlıların (Kayacay) kaleden çıkmasını ve diğerlerinin orada kalmasını emrediyor. Emredilmediği sürece onlar **(161)** çıkmayacak, bu yüzden onların çıkması için adamlarını göndermeyeceksin”.

Arife günü olan ertesi günün sabahında (Cuma) Peder yukarıda adı belirtilen emirin evine öküzler, kuzular ve şarap götürdü. O da [bir ziyafet düzenledi], ve ellerinin arasına şarap kadehini yerleştirdi, onların duygularını karıştırmak için Moğolların geleneğine göre onu iyi bir ata oturttu. [Diğer bir deyişle emire rüşvet verdi]. Orada olan Araplar, Erbil'i

²⁴³ Burada Emir Sutay (Sunutay) Ahtacı'dan bahsedilmektedir. Diyarbakır beldesinin emiridir. Fırat Irmağı kenarını ve Şam sınırlarını korumakla görevlendirilmiştir. (Bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 54.)

²⁴⁴ Emir Nasr Dulkundu. Metinde Nasr ve Dulkundu iki ayrı insan olarak gösterilmektedir. Ancak tek bir kişidir. Olcayto Han tarafından Erbil Kalesi Kutvalliği (Kale Komutanı) ile görevlendirilmiştir. (Bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 148.)

yöneten Hacı Dalkandî, yaşlı adam (Şeyh) Muhammed ve kardeşi Ahmed, Hristiyanlar ve Katolikos karşı şikâyetle bulunarak şöyle dediler: “Bu adamları oradan çıkartacak hiç kimse yok”, fakat emir, Katolikos tarafından ona verilen rüşveti düşünerek, onları önemsemedi.

Sonra elçiler göndermeye [Dağlılara] karar vererek onlara kaleden çıkmalarını tavsiye ettiler. Katolikos onlarla birlikte Mar Gabid İşod (162) ve Rahip Hanita isimli kutsal adamları ile bunların emirlerinden Satı Beg isimli bir emirini onlarla konuşmaya ve onları kaleden çıkmak için davet etmeye gönderdi. Oraya gidip, onlara nazik sözcükler kullanarak onların yararlarına bazı sözler vererek konuştular. Dağlılar bunu ne kabul ettiler ne de söylenenlere kulak verdiler; böylece Adhar ayının 14. gününde (Cumartesi) geri döndüler. Emir Sutay bunu hemen duydu, Katolikos’a geldi ve onunla konuşmaya başlayarak şöyle dedi: “Bunlar Yacay, yani düşmanlar; (Hükümetin) onlara ikinci kez mesaj göndermelisin, Katolikos”. Mar Katolikos o adamlara kendi ağzından kaleden çıkmaları için bir uyarı mesajı yazdı ve onlara Mar İšo'-Sabran, önceden bahsi geçen Metropolit Mar Abd-İšo’, keşiş Rabban David ve Rabban Denha, Taril’in Mar Mihael manastırının yöneticisi aracılığıyla bu mesajı gönderdi. Grup Pazar ayınınin akşamı yola çıktı. Şafak söktüğü zaman kaleye geldiler ve orada yaşayanlarla konuştular, buradan çıkmaya boyun eğip söz verdiler.

Nasr bunu duyduğunda (163) kendisiyle yaşayanlar arasında anlaşığı üzere doğrudan zili çaldı. Yaşadığı kulenin tepesindeki zili çaldığında insanlar ona koştu ve savaş düzenine girdiler. Kiliseye gitmeye ikna olan perişan adamlar üzerlerine atılan keskin okları ve kılıçları gördüler, büyük zorluklarla kalenin kapısına gittiler. Gündüz dörtten akşama kadar ve gece boyunca savaştılar. Arapların üçü ve on iki Hristiyan öldü, eğer (Hristiyanlar) tüm gece boyunca kulenin altındaki ateşi savurmasalardı, hepsi katledileceklerdi.²⁴⁵

Emir Sutay ve askerleri bunu duyduklarında aceleyle gidip kaleyi çevrelediler ve ağlayan Katolikos’u zorla yanlarına aldılar. Aynı gün kalenin aşağısına gidip ona şöyle dediler: “Onların savaşa katılmasına izin verme”. Haftanın ikinci gününün (Pazartesi) gecesi (164) Tanrı’nın gönderdiği bazı adamlar kaleden çıktılar, Katolikos ve onunla birlikte olan rahip hapisaneye atıldı. Şafaktan ya da haftanın ikinci gününden (Pazartesi) itibaren onlarla birlikte olan Emir Sutay Mar Katolikos’u onlara elçi olarak göndermesi

²⁴⁵ Erbil Kalesi’ndeki bu olaya dair bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 148.

için ısrar etti. Onlara Nasr'ı yaptıklarıyla baş başa bırakmalarını söyledi ve rahip İşob Sabran ve Rabban David'i gönderdi. Araplar onları gördüğünde Rabban David'i acımasızca öldürdüler ve İşob Sabran'a kılıçlar ve değneklerle vurdular, ancak yüce Tanrı onu onların elinden kurtardı. O da kaçtı ve geri geldi.

Bu fena durum daha da kötüleşti, çünkü cezalandırma geldi. Arap ve Moğol askerleri sistematik savaş için gerekli olan çeşitli makinalar kurmaya başladılar. Nasr'ın bu kötü sinyali çaldığından itibaren şehirde bulunan Hristiyanlar caddelerde (ya da pazarlarda) ve pazar yerlerinde katledildiler. Birçoğu kaçtı ve Müslümanların evlerine sığındılar, fakat onlar bile muhbirlerin sayesinde bulunup çıkartıldılar. Haftanın ikinci gününde **(165)** (Pazartesi) acımasız ölümler gerçekleştirdiler ve hiç merhamet göstermediler. Onlara bağlı Kadhi hapishanesindeki insanlar çıkartıldı ve ölene dek dövüldüler. Genç kızların giysileri çıkartılarak, şehrin sokaklarında çıplak dolaştırıldılar. Çocuğu olan kadınları deşip, [askerler] doğmamış çocukları öldürdüler ve vücutlarını kalenin kapısına attılar.²⁴⁶

Adamlar Emir Sutay'a gitme alışkanlığında idiler ve ona şöyle dediler: "Emir, bir elçi gönder, [Hristiyanların] Müslümanları nasıl öldürdüğünü ve vücutlarını kaleye attıklarını görsün". Basitliğiyle onlara inandı ve o vadadaki dört kilisenin yok edilmesini emretti. Man'o adına yapılan büyük manastır İşob Sabran bize aittir. Yakubilerin Hazreti Meryem adına yapılan kilisesi ve Ermenilerin kilisesiyle birlikte Hristiyanların evleri, binaları ve Metropolit Tahtının Odası **(166)** da yerle bir edildi.

Emir, tüm ülkeye haber gönderip savaşacak adam topladı ve dağlardaki Kürtleri (Kartevay) de çağırdı. Tüm kasabalardaki Hristiyanlar, şehre gidemediklerinden, askerleri için ne silah ne de yiyecek alacak paraları vardı. Gece gündüz dört taraftan saldırı altında olan kaleye karşı savaş iyice kuvvetlendi. Hem saldıranlardan hem de savunanlardan, Araplardan ve Kürtlerden birçok insan öldürüldü, ancak az miktarda Moğol katledildi çünkü Moğollar kalenin yakınına gelmediler, ancak oklara hedef olmaktan kaçamadılar. Yollar, evler ve her yer Hristiyanlara kapatıldı. Nerede görülseler "Sen kaledensin" denilip öldürüldüler. Bu adamlar kaçaklardı ancak ölümün doyumuzluğu herkesi sarmalamıştı.²⁴⁷

Katolikos'a göre amelleri söz konusu olduğu sürece onu ellerinde tutanlardan başka yardım edecek kimse kalmamıştı. Geceleri kendisini yakından izlerken gündüz zamanı uzaktan izliyorlardı; **(167)** kendisine ne olacağını hiç bilmiyordu. Düşünceleri karışık

²⁴⁶ Erbil Kalesi'nde Hristiyan cemaate yapılanlara dair bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 149.

²⁴⁷ Erbil Kalesi'nde yaşanan bu olaya dair bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 150.

hem kendisi hem de kale için korkuyordu. Büyük zorluklar içinde Beth Seyyide şehrinde bir zamanlar kaçak olan Erbil Metropoliti'ne mektup yazdı. Bu adam kaledeki insanlara kızgındı çünkü onu dinlememişlerdi. Bunun üzerine o da her şeyini alıp Beth Seyyide'ye yerleşmişti. Katolikos ona yazarak şöyle dedi: “Eğer Ordugâh’a gitmeyeceksen kaçışının onlara faydası ne olacak?” İki gün sonra Emir Sutay Katolikos’un yanına muhafızlar koyarak Beth Seyyide’ye gönderdi.

Bunun üzerine Metropolit, mektup kendisine ulaştığı gece yola çıktı ve dört gün içinde yanındaki genç adamlarla birlikte Bağdat’a vardı. Ordugâh’a gidip Katolikos ve Hristiyanların başına gelenleri anlattı. Şimdi kamptaki emirlerin hepsi **(168)** neler olduğunu bütün detaylarıyla biliyordu çünkü Emir Sutay oraya yaptıklarını rapor eden elçiler göndermişti. Katolikos da manastırın hizmetkârlarından biriyle yolladığı mektupta başına gelenleri anlatmıştı. O hizmetkâr ve emirler kurula gidip durumu onlara izah etmiş ve meydana gelen katliamdan da onları haberdar etmişti. Aniden patlak veren bu olaylardan haberleri olmayan emirlerin kalpleri kendi barışlarını elde etmek adına bu ameli gerçekleştirenler için şaşkına uğradı. Bunu hemen takiben Metropolit geldi ve hikâyeyi bütün emirlerin önünde tekrarladı. Bir kraliyet fermanı yazılarak Emir Sutay’a gönderildi. Fermanda şöyle deniyordu: “Sen bize hikâyeyi bu türlü, Katolikos ise başka türlü anlattı; hanginize inanıp neyi doğru kabul edelim?” Böylelikle kötülüğün [yolu] bir şekilde engellendi.

Emir Sutay bunu duyduğunda çok kederlendi **(169)** ve fazlasıyla sinirlendi. Katolikos’u yanına getirtti ve şöyle dedi: “Bunu bunu mu yazdın?” Bütün Araplar bağırarak Katolikos’u taciz etmeye başladılar. Her biri ona ne yapmak istediğini haykırıyordu. Katolikos da şöyle dediler: “Ben bir şey yazmadım fakat bir Metropolit gidip kendi cemaati ve manastırı yararına konuştu”. Emirler de şöyle dediler: “Kraliyet Fermanı’na göre bu isyanları durdurun, eğer bunu yapmazsanız onların Yaghaye (düşmanlar) olduğunu bildirisini yazın”. Sonra Katolikos Musul Metropoliti’ne kiliseden bir grup genç adamla gitmek istedi. Onları bunu yapmaları için yüreklendirdi, ancak onlar bunu yapmaya korktular.

Onların arasında gerçekten asi olanlar vardı ve katledilmekten korkarak diğerlerini isyana teşvik ediyorlardı. Bunun üzerine Emir Sutay ve yanındakiler Katolikos’a karşı avantajlı hale geldiler ve ona baskı yaparak şöyle dediler: “Bize bu adamların Yaghaye (düşmanlar) olduğunu belirten bir yazı (sertifika) vermelisin, böylece bunu kralı

bilgilendirmek için gönderebiliriz”. Sonra onun olan her şeyi alıp götürdüler. **(170)** Onunla birlikte olan bazı adamları öldürdüler ya da köle olarak sattılar ve zorla Katolikos ve onunla birlikte olan kutsal adamlardan tam istedikleri gibi yazılmış olan sertifikayı aldılar.

O gün Emir, Hacı Dalkandî’yi [krala] yolladı. Kralın erkek akrabasıydı ve dönüşünde meseleyi ortaya koydu [Katolikos’un sertifikası]. Asan Kutluk²⁴⁸ adlı emirlerden biri onu sert bir şekilde azarladı ve terbiyesizliğini kınadı, çünkü doğruları biliyordu ve o sertifikanın zorla alındığını da sezmişti. Kendini geri çeken Hacı Dalkandî’ye kuvvetlice vurmak istedi. Önceden bahsettiğimiz Emir ve diğer kurul üyeleri gidip krala durumu izah ettiler. Kral da kaledeki adamların ve Arapların barış yapmalarını, hiçbir tarafın misilleme yapmamasını ve hiç kimsenin tekrardan savaşmaya başlamamasını buyuran bir ferman hazırladı. Metropolit ve yandaşları tarafından çekilen bir sürü zahmet, bela ve endişe sonrası ilan edildi ve Erbil’e **(171)** götürülme ihtimalinden dolayı belge, krallığın belli kişilerine (prensler?) emanet edildi. Hacı Dalkandî yerin dibine geçmiş bir şekilde geri döndü. Yüzü utançla kaplıydı. Ferman ile kilisenin iki keşişi geldi. Erbil’e Günah Çıkartma arifesinde (Paskalya’dan sonraki Cuma) geldiler ve doğrudan yakılan köprüyü birleştirerek barış yaptılar. Bunun üzerine birçoğu kaleden ovaya indi.

Önceden de söylendiği gibi Müslümanlar Nasr ve kardeşine bol bol rüşvet vermeleri için istedikleri kadar altın verdiler ve böylece fermanı getiren elçilerin açgözlerini tatmin edebilecek ve onlara kaleye girmelerini söyleyebileceklerdi. Yukarı çıktıklarında tek bir insan bile onlara oturacak ne bir minder, ne yiyecek bir şey ne de para (metelik bile) vermedi. Sonra o elçiler barışla alakalı tövbeler ettiler, gerçekten! kötülüklerine ve kötü yaradılışlarına geri döndüler. Onlarla birlikte olan kilisenin genç adamlarını yaralamak istediler, fakat bir tanesi kalenin kapısından gizlice çıkıp Beth kasabasına gitti, **(172)** arkasından gittiler ancak bulunamadı. Sonra arkadaşını yakalayıp baskı altına aldılar. Elçiler [Kralın] takip ettiler [diğerini] ve Beth Seyyide kasabasına geldiler. Katolikos’u geri getirdiler ve şu sözleri tekrarladılar: “Bu adamlar senin sözlerin olmadan kaleden çıkmayacaklar, gel ve Ferman’a kulak ver”.

Katolikos Erbil’e vardığında bütün herkes toplanıp Sutay’a gittiler ve hükümete bu kadar güven duyduğundan dolayı Katolikos’a karşı saldırgan bir dil kullandılar. Sonra Katolikos’a, Emir Sutay tarafından adamlara kaleden çıkmaları konusunda ikinci kere bir

²⁴⁸ Budge, Süryanice metinde geçen Asân adının Hasan olabileceğini düşünmüştür (*The History of...*, s. 74). Ancak bu ad, büyük olasılıkla Türkçe Esen Kutluğ’dur.

mesaj yollandı. İncil üzerine Nasr'a bir şey yapılmayacağına dair yemin edildi ve o da onlara bir şey yapamayacağına dair İncil üzerine yemin etti. Böylece her iki tarafın da barışı sağlandı. Bunun üzerine birçoğu kaleden çıktı, söz verildiği üzere bir şey olmadı ve isteği üzerine ona itaat edeceklerdi. 300 adamla gittiğinde kalenin kapatılmış olduğu doğrulanmıştı çünkü kalpleri açgözlülükle doluydu. Sutay bunun böyle olduğunu görünce onları yakaladı.

Manastırdaki kaçan **(173)** genç adamlardan birinin arkadaşı, keşiş hakkında sorgulandı ve vahşice dövüldü; Katolikos büyük zorluklarla onun hayatını kurtardı. Sonra manastırın atları ve binek hayvanları alındı, Katolikos'la birlikte gelen genç adamların ve kutsal adamların sahip olduklarına el kondu, hatta giysileri bile çıkartıldı. Bundan sonra Katolikos'a şöyle bir yalan söylediler: “Sizi kalenin aşağısındaki caddeye (pazara) götürüceğiz ve şehrin başlıca adamlarını da oraya getireceğiz, böylece biz Muzaffer Kralı bilgilendirene dek kimse artık kavga etmeyecek ya da savaş çıkartmaya çalışmayacak”. Katolikos saflıkla bunu kabul edip kaleden çıktı ancak Müslümanların onu öldürmek için kurmuş oldukları tuzaktan haberi yoktu.

Aynı gün evlerinin birinden Emir Sutay'a bir elçi geldi ve şöyle dedi: “Filistinli askerler arazilerinizi istila etti, eğer gelip buna mani olmazsanız eviniz (karınız ve aileniz) hapse atılacak.” Çok hasta olan ve ciddi bir hastalıkla mücadele eden Emir Sutay ve askerleri hemen yola çıktılar. Kalenin çevresinde sadece Kürtleri ve şehrin yerlilerini bıraktı. Ertesi gün tekrardan savaş patlak verdi **(174)** ve karşılıklı katliamlar yapıldı. Yollar kesildi, hiç kimse ne dışarı ne de içeri girebildi ve böylece dışarı haber de verilemedi. Kalede kıtlık başladı. Kaçmak için ya da yiyecek için dışarı çıkan herkes acımasızca öldürüldü. Katolikos, onunla birlikte olan üç papaz ve onunla kalan genç adamlar giyecekleri, yiyecekleri ve yatacak yerleri olmadan kaleye hapsedildiler. Bu kez cezalandırma çok daha şiddetli oldu, perişanlık terörü arttırdı. Ortada onlara ne yardım edecek biri, ne kaçacak bir yer ne de yardımcı olacak ve söz söyleyecek tek bir kişi bile kalmadı.

Elçilere gelince, Ordugâh'a Hacı Dalkandî ile birlikte gittiler ve krala [kaledekilerin] düşman olduklarını, Katolikos'un onları ayaklanmak için kışkırttığını ve rüşvet verip kaleye çıktığını, hazine odalarını açıp altın dağıttığını, onlar için buğday, savaşmak için silah ile ip sakladığını ve savaşa devam etmeleri için onların eğitimlerini güçlendirdiğini anlattılar. **(175)**

Bunun üzerine kötülük, kralın ve asillerin kalplerini yönetmeye başladı. On üç tane ferman emirlerin adlarına, Kürtlerin emirlerinin adına, dört tane Moğolların emirlerinin adına ve bir tanesi de tüm Erbil şehrinin adına gönderildi. Bu fermanlarda [emrediliyordu ki] eğer bir kimse kaleye ya da oradaki adamlara yiyecek verirse, kendi şehri [insanları] yağmalanarak katledilecek ve kendisine ait mülkler elinden alınıp kesinlikle kralın mülkiyetine girecek, bununla birlikte [Emirlerin] dayanıklılıkla savaşı takip etmeleri ve İslami inanç için zaferle sonuçlandırmaları emrediliyordu.

Kral Katolikos'un adına ayrı bir ferman gönderdi ve şöyle dedi: "Biz ve atalarımız saygı gösterdiğimizden bize duacı olmalısın ve bizi kutsamalısın ancak şimdi tam tersine hareket ediyorsun, Biz değil, kendin başına geleceklere hazırlıyorsun". Fermanları Togan isimli Kraliyet Kapısı'ndaki (saray ya da Ordugâh) adamlardan birine ve Hacı (176) Dalkandî'ye verdi. Her ikisi de gerçek Hristiyan düşmanlarıydılar ve Erbil'e gidip isteklerini yerine getireceklerdi.

Bu elçiler gittikten sonra Erbil Metropolit ve kiliseden iki genç adam, barış yapmak için Ordugâh'ta üç gün daha kaldılar. Metropolit kafa yorarak şöyle dedi: "Eğer kalenin yerlileri ve Araplar barış yaparsa, Ordugâh'ta kalmanın bir anlamı olmaz, ancak eğer savaşılırsa, Katolikos'un tavsiyesi olmadan benim konuşmam imkânsız". Metropolit doğrudan kalkarak Beth Seyyide kasabasına gitti, fakat dönüşünde Katolikos'un yanındaki diğer kutsal adamlarla birlikte yukarıda söylendiği gibi aynı gün götürülüp kaleye hapsedildiğini öğrendi. Diğer tüm Hristiyanlar şiddetli acı içindeydiler ve fena halde yasa boğulmuşlardı. Kederleri bazı insanlarda olduğu gibi göz kapaklarından ve kaşlarından değil kalplerinin derinlerinden geliyordu. Bu acı (177) onların içlerinde eriyor ve kemiklerini paramparça ediyordu, çünkü Arapların ellerinde ne olacaklarını, bu zulümden kurtulup kurtulamayacaklarını bilmiyorlardı. Aynı deniz kazasına uğramış gibi dalgalarla mücadele ediyorlar ve zulmün yıkıcılığında batmaktan korkuyorlardı.

Daha önceden bahsettiğimiz Metropolit dayanamıyordu [bu belirsizliğe]. Ordugâh'a geri dönmeyi düşünüyordu ancak bundan da emin değildi, çünkü birincisi yollar kesilmişti, yanında bir yandaşı yoktu ve Katolikos'a danışmak gibi bir şansı kalmamıştı. Diğer yandan eğer Katolikos ile kutsal adamlar keder içinde acı çekerlerken ve Hristiyanlara işkence edilirken kilisede kalırsa, gerçeğin kanunu ve "Koyun ya da arkadaş olsun, hayatını bırakmak ya da kendini ölüme vermek, hayatını hor görmek, İsa aşkına tüm

işkencelere katlanmak”²⁴⁹ diyen İsa'nın kanunu tarafından lanetlenecekti. Cesaretlenmiş bir halde, kiliseden kaçıp oraya saklanan genç adamları (178) da yanına alıp aynı yılın [M.S 1310] Mayıs ayının altıncı gününün akşamı Beth Seyyide şehrine doğru yola çıktı. Gece gündüz yürüyerek düşman tarafından pusuya düşürülme korkusuyla barınacak yer ve yeterli yiyecek olmadan dağları, tepeleri, kayaları aşıp ovaları geçtiler ve Tanrı'nın yardımıyla kralın orada olduğunu duyduklarından dolayı on gün içinde Hemedan şehrine vardılar.

Şehre vardıklarında Muzaffer Kral'ın aynı gün içinde buradan ayrıldığını ve Moğolların kraliyet şehrine gittiğini öğrendiler. Ertesi gün Metropolit ve genç adamlar ayrılıp Sultaniye'ye gittiler ve [orada] fermanların yukarıda adları Togan ve Hacı Dalkandı olarak belirtilen adamlara verildiğini, onların da Erbil'e gitmeye hazırlandıklarını duyular. Kilisenin nasıl düştüğünü (179) ve çocuklarına neler olduğunu duyduklarında elleri aciz biçimde yana düştü, dizleri titredi ve gözleri yaşlarla doldu. Katolikos'un arkadaşları olan bazı adamlar ve din adamlarından ne yapmaları gerektiği konusunda tavsiyeler aldılar, onlara verilen cevap şöyle oldu: “Eğer kendinizin ve kilisenin parasını harcamaya tereddüt ederseniz, Katolikos mahvolacak, elbette ki siz ve kilise de yağmalanacak, tabii Hristiyanların Vakf'ı (vakıfları) yok olacak, Katolikos yüzünden”.

Sonra doğruca Metropolit yanına bir miktar para aldı ve kralın akrabaları olan emirlere gitti. Onu saygıyla ağırlayan Emir'in yanına alındı ve o da Metropolit'in Katolikos ve Hristiyanlar hakkında anlattıklarını dinledi. Emir ondan söylediklerini kendi el yazısıyla yazmasını istedi ve bunu sonradan diğer emirler ile Muzaffer Kral'a göstermek için aldı. Emir, onun söylediklerini her bir emir, vezir ve kralın önünde kendi ağzıyla (180) söylemesi için üç arkadaşıyla gönderdi. Onu; emire, vezir Hoca Reşidüddin'e²⁵⁰ ve yazarların şefi olan Hoca Saideddin'e²⁵¹ götüren adamlar Asan Kutluk idiler.

Metropolit şuna değinerek konuştu: “Mar Katolikos öncelikle sizi selamlar ve şöyle der: Bilirsiniz Sayın Emirler, ben Doğu'dan geleli bugün tam otuz beş yıl oldu; Doğu'nun tahtına Tanrı'nın isteğiyle oturtuldum. Uzun cefalar içinde yedi krala dua ve hizmet ettim

²⁴⁹ I. Yuhanna, III. Bölüm, XVI. Ayet (*The History of...*, s. 73).

²⁵⁰ Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedani. Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ancak sonradan Müslüman olmuştur. Güçlü bir konumu olan Reşidüddin ilk kez Gazan Han döneminde vezirlik görevine gelmiş, Olcayto Han döneminde de bu konumunu koruyarak daha güçlü bir hale gelmiştir. (Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, “Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedani”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, 2008, s. 19-21.)

²⁵¹ Sa'deddin-i Sâveci. Reşidüddin ile aynı zamanda vezirlik görevine getirilmiştir ancak bir müddet sonra iki vezirin arası bozulmuş ve Sa'deddin-i Sâveci yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle idam edilmiştir. (1312) (Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, Reşidüddin Fazlullah..., s. 19-21.)

ve Tanrı korkusuyla şu anki Muzaffer Kral'ın babası, ölmüş Argun ve annesi inançlı Kraliçe Urgo Hatun'a hizmet ettim. Hiç kimseyi aldatmadım. Hükümetin hiçbir malına göz dikmedim ve eğer onlar (krallar) tarafından bana bazı hediyeler verildiyse bile, bunları onların yararına harcadım. **(181)** Her ne kadar bir zamanlar gençsem, şimdi yaşlı bir adamım. Karım, çocuklarım, akrabam ve hısmım yok. Dünyevi aşk için krala isyan mı ediyorum? Ya da onun olan bir şeyleri kaçırıyor muyum? O zaman neden düşmanlarımın bana karşı söylediği sözlere inanılıyor? Dahası, şimdiki kralımızdan hiçbir kötülük görmedim ve Tanrı korusun [görmeyeyim]! Fakat eğer bana kötülük yapabileceğini düşünürsek (Tanrı korusun!) inandığım Kutsal İncil tarafından yönetilirim, kötülük için iyiye dönerim, kitabın dediği gibi: “Düşmanlarınız için dua edin, size ah ettiği için şükredin ve onun için ne iyi ise onu yapın.”²⁵² İsa aracılığıyla Tanrı tarafından yönetilmeyi bırakmak benim için imkânsız çünkü Tanrının emirlerini çiğneyen kim olursa olsun O'na yabancı olur. Size yalvarıyorum. Eğer kral benim kötülük yaptığımı yürekten inanıyorsa, beni Kraliyet Kapısı'na **(182)** götürüp orada beni yaptığım konusunda kesin olarak bilgilendirmesini isterim ve sonra farzedin ki ölümü hak ediyorum, kanımın masumu olacak fakat onun beni düşmanlarımın eline bırakmasına izin vermeyin”. Bu, Katolikos'un söyleviydi.

[Metropolit konuşarak şöyle dedi]: “Kaledeki tüm Hristiyanlar şöyle diyorlar: “Biz Muzaffer Kral'ın isyankârları değiliz, fakat bizi esirgemedi öldüren düşmanlarımız Kürtler ve Araplardan fazlasıyla korkuyoruz; bize merhamet eden, içinde bulunduğumuz ıstırap hakkında kralı bilgilendirecek kimsemiz yok. Hepimiz kralın hizmetkârlarıyız, ona boyun eğimiz ve her zaman bizden talep edilen vergileri öderiz. Eğer kral içi rahat etsin diye bize bu Kayacay'ları devirmeyi emrederse, yeterince dayanıklı mıyız? Ama eğer bize kaleden çıkmamızı emrederse, bizi bu zalimlerin elinden kurtaracak birini göndersin biz o kişinin emrinde nereye isterse oraya gideriz. Yerin kötülüğünden değil, Filistinlilere ve Kürtlere karşı duyduğumuz büyük korkudan dolayı burada kalamayız. **(183)** Dikkat edin, kızlarımız ve oğullarımız hapsediliyor ve adamlarımızın büyük bir kısmı katledildi. Sayın Emirler, hepiniz bu olaylardan fazlasıyla haberdarsınız ve ben, Metropolit, hizmetkârınız olarak, size verdiğim belgede yazdıklarım üzerine yemin ederim”.

²⁵² Matta, V. Bölüm, XLIV. Ayet. (*The History of...*, s. 74).

Sonra emirler açıklamayı kabul ettiler, onu Muzaffer ve Affedici Kral'a gösterdiler. Kral da emirlerin emiri Çoban'ın²⁵³ meseleyi bilmesi gerektiğini ve Metropolit'in götürülüp anlattıklarını ona da anlatmasını buyurdu. Ona götürüldüğünde yukarıda bahsettiklerinin hepsini ona da anlattı ve şunu ekledi: "Bütün bunlar bize sizin vasıtanızla yapıldı". Şimdi onunla Balu olarak bilinen Kayacay emiri arasında bağ kurulmuştu. Emir tereddütsüz bir şekilde belgeyi aldı, Hacı Dalkandî'nin Erbil'e olan yolculuğunu durdurdu **(184)** ve ilk seçilenlerin yanında askerlere gitmek üzere adamlar seçti.²⁵⁴

Bunlara karşı koymayarak ve anlatımımızı daha fazla uzatmayarak Hacı Dalkandî'nin ne uyukladığını ne de uyuduğunu söyleyelim. Araplar da onunla birlikteydiler ve emirlere, asillere, rütbesi düşüklere, askerlere oldukça yüklü rüşvetler verdiler. "Rüşvet, karar vermede bilgenin gözlerini kör eder."²⁵⁵ Atasözü yerine getirildi, tekrardan anlaşmaya gittiler ve durumlar ayarlandı. Metropolit gizlice yakalandı ve Togan'a gönderildi, böylece belki kaledeki Katolikos ve Hristiyanlara giderdi, eğer bunu yapmazsa acımasızca katledilecekti. Onu gece şehrin dışındaki yolu kapatılmış bir dağa getirdiler, böylece hiç kimsenin ondan haberi olmayacaktı. Şehirde toplanmış her mezhepten mensup Hristiyanların acıları ıstıraplıydı ve kilisenin tüm genç adamları kaçmış ya da dağıtılmıştı. Tanrı'nın lütfuna ve hoşgörüsüne göre çalışan tapınılası merhameti dışında **(185)** geride onlara yardım edecek ya da bakacak kimse kalmamıştı.

Metropolit'in genç bir kardeşi vardı. Kardeşi kaçarak Emir Çoban'a (Tanrı onu korusun!) gitti ve neler yapıldığını göstererek şöyle dedi: "Sayın Emirlerin Emiri, dün Erbil'deki kale nedeniyle gelen Metropolit'i üçkağıtla yakaladılar ve zorla Erbil'e götürdüler". Emir bunu duyunca son derece sinirlendi ve bir elçi göndererek Metropolit'in lanetlenmişlerin elinden alınıp geri getirilmesini istedi. Sonra onu Muzaffer Kralın huzuruna çıkarttı. Katolikos ve Hristiyanlar hakkında anlattıklarını tekrarlattı.

Kral hemen Katolikos'un Ordugâh'a getirilmesini, Hristiyanların da kaleden indirilmesini ve herhangi bir zarar verilmemesini buyurdu. Bütün bu emirlerini yerine getirmesi için Togan'ı, Erbil'e gönderdi.

Divan'ın başı emirlerin emiri Çoban, Metropolit'i **(186)** evine götürdü. Kaleyi düşürmeye giden Moğolların tüm emirlerine ve tüm Moğol krallarının babası olan ölmüş

²⁵³ Sulduz boyundan Melik Tozan'ın oğludur. İlhanlı devletinin en önemli ve güçlü devlet adamlarındandır. (Bkz. *Tarih-i Olcayto...*, s. 53.)

²⁵⁴ Metropolit'in Emir Çoban'a gidip olanları anlatmasına dair bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları...*, s. 245.

²⁵⁵ Yasanın Tekrarı, XX. Bölüm, I. Ayet (*The History of...*, s. 75).

Kral Hulagu'nun damadı Emir Geycek'e Katolikos'u kraliyet fermanına uygun ve şerefli bir şekilde getirilmesini, Hristiyanların da zarar verilmeden salınmasını emreden mektuplar yazdı. Bunu ayrıca düşmanlara ileterek de şöyle dedi: "Eğer adamlarınızdan biri Hristiyanlara el uzatırsa, onları kaleden çıkartmayın". Metropolit'i saygıyla ve kraliyet elçileriyle birlikte uğurlayarak şöyle dedi: "Eğer Araplar ve Kürtler bu emirlere uymazlarsa, Katolikos ve Hristiyanlarla vakit kaybetmeden mesaj gönderin ve bana derhal haber verin".

Metropolit ve elçi önce Emir Geycek'e gitti. Ona Çoban'ın hükmünü gösterdi. Emirlerin emiri Geycek ve karısı, Katolikos ve Hristiyanların getirilmelerine çok sevindiler. Emir Geycek kendi Moğol atlılarından yüz tanesini gönderdi, (187) bunun dışında operasyona yardımcı olması için kaleye adamlar da gönderdi. Ayrıca yönettiği 800 Kürt yaya askerini Katolikos'u almak için yolladı. Metropolit ve elçinin dönüşünden üç gün önce Togan döndü, Katolikos'a elçi gönderdi ve ona aşağı inmesini söylenen emri gösterdi. Katolikos tereddüt etmeden yanındaki kutsal adamlar ve rahiplerle birlikte Haziran ayının 26. gününde [M.S. 1310] yani Arefe günü (Cuma) aşağıya indi. [Böylece] Ferman'ı duymuş (uymuş) oldu.

Togan kaleye çıkıp Hristiyanları indirmesi için onu ikna etti. Kalbindeki saflıkla Katolikos çıktı ve onlara aşağıya inmelerini buyurdu. Perişan halk kalplerindeki saflıkla [itaat ederek] kralın ve babalarının (Katolikos) emrini dinlediler. Sebt günü şafağında oğulları, kızları ve karılarıyla birlikte, kadınlar ve çocukların yanısıra yüz elli kadar adam silahsız, kılıçsız ve bıçaksız bir şekilde kaleden indiler. Arapların kötü kalpli adamları onların indiğini görünce içleri vahşi bir arzuyla doldu, (188) sinirden köpürerek kılıçlarını çektiler ve korkmadan acımayarak onları katlettiler. Kadınları ve çocukları hapsedtiler. Araplar şunu sebep olarak söylediler: "Bize kaleden ok attılar". Bütün bunlar belki Katolikos korkar, kaleden inmez, hakkında yapılan suçlamalar kral tarafından doğru kabul edilir, çok öfkelenir ve Katolikos ile tüm Hristiyanların katledilmesini buyurur ihtimaline karşı yapılmıştı.

Sonra Katolikos içinde İsa aşkıyla ağlayarak, iç çekerek ve ruhunda acıyla aşağıya indi. İtaatsiz bir düşünce ile eline kılıcı alarak şöyle dedi: "Kalede açlıktan ölürsem, başkaldırımı ben üstlenmiş olurum ki bu en kötü şey; benim için iyi ise, ölüme boyun eğer ve aşağıya inerim. Eğer Tanrı beni kurtarırsa, bu benim için paha biçilmez bir zafer olur; eğer kurtarmazsa, İsa adına şehitlik tacını kabul etmeye hazırım." Hristiyanlar onun

ayaklarına kapanıp ağlayarak şöyle dediler: “Senin aşağıya inmene izin vermiyoruz.” **(189)** Yanındaki kutsal adamlar (onunla birlikte olan rahipler) da aynı şeyleri söylediler. Katolikos da onları şöyle yanıtladı: “Benim aşağıya inmekten başka yapacak bir şeyim yok, fakat kimseyi benimle gelmesi için zorlayamam; ancak ıstırabımı paylaşmak isteyen olursa onun bunu yapmasını engellemem”. Sonra herkese veda etti.

Onunla birlikte olan üç peder, sohbet ettiler. Bu sohbete kilisenin genç adamları, bazı keşiş ve rahipler de katıldılar. Birlikte duvara kadar merdivenlerden orada öldürülen, kesilen ve karşı koymadan parçalara ayrılanları anarak indiler. Katolikos kendi öğrencilerinin vücutlarının kesilip açılmış, iç organlarının yerlere saçılmış olduğunu gördü. Onları gömecek ya da mezar için saracak kimse yoktu. Togan’ın sözüne güvenmişti, onun dost olduğunu düşünmüştü, ne var ki yanlış bir dostmuş.

Sonra kalbinde peygamberin [sözleriyle] şöyle dedi: “Ağlayın dostlarım, beni kandırdılar. Rahiplerim ve büyüklerim önümde öldürüldüler. Kendileri için yiyecek ararken ruhlarını (hayatlarını) kaybettiler. Görüyorsun Yüce Tanrım, çok üzgünüm ve içim yanıyor. Kalbim içimde **(190)** ters döndü, çünkü acı içinde kıvrandım. Dışarıda kılıç yok etti, ölüm ise evin içinde. Dinleyin, inliyorum ve beni rahatlatacak hiç kimse yok. Tüm düşmanlarım felaketimi duydular ve buna çok sevindiler, çünkü bunu bana sen hazırladın. Çağırдың günü getir ve her zaman olduğum gibi olayım. Haceriyelerin (Müslümanların) tüm kötülükleri senden önce gelecek. Sahip olduğun belayla onları belaya sar, günahlarım yüzünden benim aracılığımla çocuklarıma, benim için değerli olanlara gösterdiğin belayı başıma sar. Ağıtlarım çok fazla ve kalbim hasta”²⁵⁶ (fakat Süryanice olan metin noksan).

Togan, Katolikos’dan önce gelerek hiçbir şey yapmamış gibi gülerek ona kendi çadırını verdi, dizlerine çöküp fincan sunarak hürmetlerini gösterdi. Katolikos ona şöyle dedi: “Senin sözlerini tutuş şeklin böyle mi? Dün bana okuduğun ferman böyle mi uygulanıyor? O fermanda hiç kimseye dokunulmayacağı, bir adamın bile burnunun kanamayacağı yazıyordu”.

Togan cevapladı: “Kaleden oklar atıp üç adamı vurmuşlar **(191)** ve bu adamlar öldü”. Katolikos da şöyle dedi: “Okları atanlar öldürülmeliydi, fermana uyup aşağıya inenler değil”. Togan sessizliğini koruyup tek kelime bile etmedi.

²⁵⁶ Ağıtlar, I. Bölüm, XIX-XX. Ayet. (*The History of...*, s. 78).

Hristiyanları katlettikleri için lanetlenmiş Araplar sorguya alındıysalar da, Togan ve Hacı Dalkandî'nin kardeşi Nasr hiçbir şey bilmiyorlarmış gibi davrandılar, böylece [onların umursamazlığı] kendi mazeretleri olacaktı, fakat seçilenlerden memnundu ve onları kurtarmaya gönderdi. Metropolit kafasında düşündü ve Emir Geycek'e şöyle dedi: "Sayın Emir, bu Togan'ın nasıl bir adam olduğunu biliyorsun. Bizim Erbil'e gitmemizi ayarladı, ancak korkarım ki oraya gittiğimizde onun kötülükleriyle karşılaşacağız. Eğer emir adamlarından birini [her ihtimale karşı] benim yanıma verirse iyi olur". Emir bu isteği geciktirmeden (ya da tereddütsüz) yerine getirerek adamlarından birini elçisiyle birlikte gönderdi. Perişan insanlar katledildikten sonra yukarıda belirtilen Sebt gününün akşamında geldiler. **(192)** Geldiler, Katolikos ve Togan'ı selamladılar ve Emir Çoban'ın Katolikos hakkında yazmış olduğu kralın fermanının kopyasını gösterdiler. Togan ve Nasr bunu duyduklarında, Togan'ın yüzü bulutlandı ve Nasr'ın yüzü yeşerdi (ya da sarardı) ve birbirlerine fısıldamaya başladılar. Katolikos'u görmeye gelen adamlara göre onlar için artık bir şans [aklanma] kalmamıştı. Akşam olduğunda Nasr ve Togan onunla birlikte (elçi?) yola çıkarak ve Amkava²⁵⁷ şehrine gittiler.

Metropolit ve onunla birlikte olan elçi Haziran ayının yirmi yedinci günü pazar sabahı geldiler, neler olduğunu gördüler. Gördükleri karşısında üzüntüye boğuldular. Acıları çok büyüktü ancak biraz olsun rahatlamışlardı çünkü Katolikos ve yanındaki rahipler kurtulmuşlardı. Doğruca Katolikos'a gittiler, büyük emirin buyruklarını ve fermanın onunla alakalı olduğunu gösterdiler. Katolikos sevindi, onlara ve emire dua etti.

Ertesi günün sabahında elçi, Togan'a gitti ve kaleye gitmek için izin istedi, ancak Togan ona şöyle diyerek izin vermedi: "Bu **(193)** adamlar Yagay [düşmanlar ya da asiler], seni öldürürler". Elçi de şöyle dedi: "Beni ya öldürürler ya da bırakırlar [sağ], onların yanına gideceğim". Togan onun yukarıya herhangi bir yiyecek ve içecek çıkarılmasına izin vermedi ve şöyle dedi: "İnancımızdan nefret eden ve insanlarımızdan nefret eden Hristiyanları kurtarmaya geldin. Hristiyanlar kraliyet fermanına uymadıklarından, biz de sizin emirinizin buyruğuna uymayacağız". Ancak elçi ona kulak asmayarak kaleye çıktı ve [Hristiyanlara] Emir'in hükümlerini gösterdi; onlar da itaatkâr davranıp kabul ettiler. Elçi akşam kaleden aşağıya indi ve kendisiyle birlikte üç adamı getirdi; bunlardan biri, onların (Arapların) elinden kaçandı ve diğer ikisi de mahkûm olarak alınanlardandı. Elçi onlarla birlikte kalenin anahtarlarını da getirdi ve Togan'a verdi. Daha sonra üzgün bir şekilde

²⁵⁷ Erbil yakınlarında bir yer. (Ibid, s. 79).

Katolikos'a geldi ve ne yapılması konusunda birlikte konuştular. [Elçi şöyle dedi:] “Kalenin eteğindeki çok fazla ve güçlü. Kalenin içinde ise bir güne yetecek kadar bile yiyecek yok. Yanımda bir şeyler götürmeme izin vermediler, (194) eğer indirirsem, Araplar onları yakalarlar ve katlederler. Burada bana yardım edecek kimse yok ve ne yapacağımı bilemiyorum. Benimle gelen adamları ve Emir Geycek'in yüz adet atlı adamını toplayabilirim. Öncelikle kadın ve çocukları indirip kasabaya götürürler. Savaşabilen adamlar, onlar, ben ve benimle olan adamlar gece kaçarız, eğer bize saldırırlarsa biz de onlara saldırırız. Katolikos da ona şöyle dedi: “Sen en iyisini [yapılacak en iyi şeyi] bilirsin; Tanrı sana ne yapacağımı gösterir”.

Haftanın üçüncü gününde (Salı) elçi Hristiyanlara gitti ve hepsini toplayarak bir konuşma yaptı. Büyük çoğunluğu onu dinledi, ancak atasözünün dediği gibi: “Kurtlar kemiğe üşüşür”. Kalenin ileri gelen adamları uzun zamandan beri hilekârlıkla hareket ediyordu ve kendilerine Nasreddin'in konfederasyonu diyorlardı. Her gün ona elçiler gönderip kalede olan her şeyden kendisini haberdar ediyorlardı. Bu adamlar, büyük bir çoğunluğun aşağıya inmeye karar verdiğini görünce (195) hemen Nasr'a yazıp şöyle dediler: “Kalede yaşayanlar, Dağlılar [Turaye] hariç, kimseye bir şey vermeyecek ve aşağıya inmeyecekler ancak kalplerini mutlu edecekler. Dağlılar ise elçilere yol için para verecekler ve eğer isterlerse, aşağıya inebilirler”. Bu kararda, kaledeki insanlar iki gruba ayrıldılar ve bazıları inip ona (Nasr'a) gittiler; hem kendilerinin hem de ailelerinin zarar görmeden ayrılmalarına izin verildi, onlar da Amitaba şehrine geldiler. Bir gün sonra Araplar gelip onları oradan alıp katlettiler.

O esnada kalede ne bir şef, ne bir yönetici, ne bir danışman ve ne de [ilişkileri] bilen biri kalmıştı. Elçi tek başına Katolikos'un odasında kaldı ve en sonunda o da aşağıya indi. Onları gözyaşları içinde yardımcısız bıraktı. Zararla dolu bir saate yazık! Keder getiren ıstırap dolu mevsime yazık! Farzedelim ki, orada yaşasalar su çekmek için bile gerginlik olmaz ve kavga etmek için orada kim kalır? Kıtılık (açlık) tamamıyla onların hakkından gelmişti! Buğday (196) çoktan bitmişti ve bir poundu sekiz zuzeye satılmıştı. Tuza gelince, kim bulabiliyordu ki? Merkepler, köpekler ve dağ gelincikleri çoktan yok olmuştu, geriye tüylü bir canlı kalmamıştı. Kendilerini pamuk bitkisi tohumunun kabuklarıyla doyuruyorlardı. Pencerelelerinden ağlayarak [çaresizce] ellerini uzatıyorlardı ve yaralarını saracak hiç kimseleri yoktu. Ayrıca ölüleri gömecek kimseleri de yoktu. Kim mezar kazacak kadar güçlüydü ki? Şefkat ve merhamet gösterecek kim vardı? Zekât

verecek kim vardı? Yetimler gübre yığınlarının üzerinde ölmüşlerdi. Diğerleri evlerinde indirilmiş [öldürülmüş], bazıları kendilerini duvardan aşağıya atmış ve aşağıda olanlar ise kılıçlarla parçalara ayrılmıştı.

Tanrı'nın hiçe saydığı dürüst adamlara yazık! Tanrı'nın reddettiği dürüst adamlara yazık! Ona yardım edecek ve merhamet gösterecek kimsesi olmayan ulusa yazık! Bakın, Tanrı'nın dönmeyenlere (tövbe etmeyen) cezası ne kadar da şiddetli! Kudretin ne kadar da acımasız, Tanrım! Bizi gözeten senin darben ne kadar da yaralayıcı! **(197)** Bizim yaralarımızı saran senin sopan ne kadar da zalim! Yüzünü çevirdin, onların başlarındaki taşlar düştü ve kutlamaları acı olarak geri döndü.²⁵⁸ Gece gündüz ağladılar, gözyaşları yanaklarından süzülürken aralarında onları teselli edecek kimse yoktu.²⁵⁹ İç çekerek yemek dileniyorlardı.²⁶⁰ Gözleri yaşların arasından kararmış, bağırsakları midelerine yapışmış görünüyordu. Şerefleri kalelerinin yağmalanmasıyla iki paralık olmuştu. Çocuklar ve bebekler annelerine soruyorlardı: “Ekmek nerede? Yağ nerede?” Onlar ekmek istediğinde maktul gibi yerlere yığılıyorlardı²⁶¹ çünkü onlara ekmek verecek kimse yoktu.

Dikkat edin, bir zamanlar şatafatlı bir şekilde yaşayanlar şimdi caddelerde yatıyordu. Dikkat edin, giysiler içinde yetiştirilenler şimdi gübre yığınları üzerindeydiler.²⁶² Çehreleri küllerden daha kara, tanınmayacak hale gelmişti. Derileri kemiklerine yapışmış, kurumuş dallara benzemişti. Açlık yerine kılıçla katledilenlere ne mutlu. Kadınlar kendi meyvelerini yiyor, sevgili eller kendi yiyecekleri haline gelen çocuklarını pişiriyordu.²⁶³ **(198)** Çocuklar ve yaşlılar yerde birlikte yatıyorlar, bakireler ve genç adamlar rezillikten acı çekiyorlardı. Adamlar katledilmiş, Tanrı onlara merhamet göstermemiş²⁶⁴ ve oklar böbreklerini parçalamıştı. Tanrı büyük öfkesini dindirmek²⁶⁵ için onları diğer uluslar önünde komedi malzemesi yapmıştı²⁶⁶ çünkü onları izleyenler (rahipler) boş yere izlemişlerdi.²⁶⁷ Şimdi Peygamber'in sözleriyle haykırıyorlardı: “Günahlarımızı bize karşı ayaklandırdın, dayanma gücümüz kalmadı (zayıfladı), Tanrı bizi

²⁵⁸ Ağıtlar, V. Bölüm, XV-XVI. Ayet (*The History of...*, s. 81).

²⁵⁹ Ibid, V. Bölüm, I-II. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶⁰ Ibid, I. Bölüm, XI. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶¹ Ibid, II. Bölüm, XI-XII. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶² Ibid, IV. Bölüm, IV-V. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶³ Ibid, IV. Bölüm, VIII-X. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶⁴ Ibid, II. Bölüm, XXI. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶⁵ Ibid, X. Bölüm, XI. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶⁶ Ibid, III. Bölüm, XIII-XIV. Ayet (Ibid, s. 81).

²⁶⁷ Ibid, IV. Bölüm, XVI. Ayet (Ibid, s. 82).

karşısında bir şey yapamadığımız ellere bıraktı;²⁶⁸ ona karşı isyan ettiğimiz Tanrı haklı. Duyun bütün uluslar ve ıstırabımıza bakın. Bakirelerimiz ve genç erkeklerimiz hapsedildiler²⁶⁹, savaştan güçlü adamlarımız katledildiler. Söyleyecek neyimiz var? Rahiplerimiz yoldan çıkmamıza izin verdiler ve günahlarımızı gözlerimizin önüne sermediler.²⁷⁰ Tanrı yasaklasın! Bize öğüt verdiler ama kulak asmadık; bizi azarladılar ama kulaklarımızı tıkadık. Onları hor gördük, teveccüh göstermedik. Yaşlılarımıza şefkat göstermedik, dullarımıza zulmettik, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine acı çektirdik. Günahımız Kudüs'ten bile büyük **(199)** ve zamanımızdaki kötülük Nuh'un zamanındakini bile aşar. Bu yüzden Tanrı düşündüğünü, eski günlerde emrettiklerine göre söylediklerini yerine getirdi. Bizi acımasızca sildi süpürdü, etrafımızı düşmanlarla sardı ve zulümcülerimizin boynuzlarını kaldırdı.²⁷¹ Tüm düşmanlarımız ağızlarını bize karşı açtılar ve tıslayarak dişlerini bize gıcırdatıldılar. Çocuklarımızı uzak ülkelere sattılar, bakirelerimizi gözümüzün önünde kirlettiler ve kadınlarımızı aşağıladılar.²⁷² “Seni içimize çekeceğiz. Bugün beklediğimiz, bulduğumuz ve gördüğümüz gün.”²⁷³

Yunanlıların bin altı yüz yirmi bir [M.S. 1310] yılının Temmuz ayının birinde haftanın dördüncü gününde (Çarşamba) Araplar Togan ve Nasr ile birlikte kaleye çıktılar ve fethettiler. İçeride buldukları herkesi ayırmadan hapse attılar, hazineyi yağmaladılar ve orada kalan her şeyi ganimet olarak aldılar. Orada kalan Turaye Kayacay (dağlılar) kendilerini **(200)** duvarın tepesinden aşağıya attılar ve sağ kalanlar kılıçlarla karşılanarak öldürüldüler. Kadınların ve bakirelerin [bir kısmını] sattılar ve kendileriyle birlikte gelenlere hediye olarak verdiler. Kısacası kalplerinde gizlenmiş olan tüm kötülüğü gün ışığına çıkarttılar. Aynı peygamber şöyle demiştir: “Sevinin, Erbil'in insanları, fincan sizin önünüze geldi ve belalarla yıkılıp dağılacaksınız²⁷⁴ ve sizi kurtaracak kimse olmayacak.” Ancak Tanrı İnsanlarının başına gelenleri ve soyunun nasıl talan edildiğini unutmuyacak.²⁷⁵ Tanrı onu bekleyene, onu arayanlara karşı iyidir.²⁷⁶ Çalışmalarımıza göre sizi ödüllendirir. Kalbinize keder verir, vuruşu sizi takip eder. Kızgınlığında sizi yok eder

²⁶⁸ Ibid, II. Bölüm, XV. Ayet (Ibid, s. 82).

²⁶⁹ Ibid, I. Bölüm, XVIII. Ayet (Ibid, s. 82).

²⁷⁰ Ibid, II. Bölüm, XIV. Ayet (Ibid, s. 82).

²⁷¹ Ibid, II. Bölüm, XVII. Ayet (Ibid, s. 82).

²⁷² Ibid, V. Bölüm, XI. Ayet (Ibid, s. 82).

²⁷³ Ibid, II. Bölüm, XVI. Ayet (Ibid, s. 82).

²⁷⁴ Ibid, IV. Bölüm, XXI. Ayet (Ibid, s. 82).

²⁷⁵ Ibid, V. Bölüm, I. Ayet (Ibid, s. 83).

²⁷⁶ Ibid, III. Bölüm, XXV. Ayet (Ibid, s. 83)

ve gök kubbenin altından sizi siler,²⁷⁷ çünkü sen onun kiliselerini yok ettin ve otlağının koyunlarını parçalara ayırdın. Yoldan geçenler sana tıslayıp kafalarını sallayarak şöyle diyecekler: “Burası Erbil, Tanrı’nın lanetlediği şehir!”²⁷⁸ **(201)**

2.18. MAR YAHBH-ALLAHA’NIN ÖLÜMÜ

Katolikos, Emir Geycek’in kendisini ona götürmeleri için gönderdiği Moğollar ve onunla birlikte olan rahiplerle birlikte Beth Sayyade kasabasına büyük korku, dehşet, acı ve ıstırap içinde gitti. Emir Çoban’ın elçisine, Emir Geycek’in gönderdiği yüz adama ve onlarla birlikte olan Kürtlere verdikleri paraları toplayana dek birkaç gün kasabada kaldılar. Sonra aynı yılın (M.S. 1310) Temmuz ayının 8. gününde Ordugâh’a gitmek için yola çıktılar.

Katolikos Emir Geycek’in karısı olan prensesi ziyaret etti. Prenses ona büyük hürmet göstererek Ordugâh’a giderken eşlik etmesi için yanına adamlar verdi. **(202)** Ordugâh’a varır varmaz hemen Büyük Emir Çoban’ı ziyarete gitti. Emir ona gereken hürmeti göstererek şehre gitti. Tüm emirler hikâyesini iyi biliyorlardı. Katolikos Muzaffer Kral’a gitti ve geleneklere uygun bir şekilde ona dua etti, avuçlarının içine fincan koydu ve aynı şekilde kral da onun avuçlarının içine fincan koydu, ancak birbirlerine tek bir söz bile etmediler. Katolikos keder içinde onun huzurundan ayrıldı, çünkü kralın onun ve cemaatinin başına neler geldiğini soracağını ummuştu. Bu muamele karşısında kalbi üzücü bir şekilde kırıldı. Yeni bir şeylerin olmasını ya da birinin neler olduğunu anlatmasını istemesini umarak orada bir ay kaldı. Kilise ve Hristiyanlarla ilgili bazı gerekli şeyleri tamamlamak için Meraga’da kurduğu manastıra geri döndü. “Moğollara hizmet etmekten bıktım (iğreniyorum)” diyerek bir daha Ordugâh’a gitmemeye karar verdi. **(203)** Yunanlıların bin altı yüz yirmi iki (M.S. 1310-11) yılının kışını manastırda geçirdi. Yazın Tebriz’e gitti çünkü Emir İrincin’in (Tanrı onu korusun!) oraya geldiğini duydu. Katolikos doğrudan onun yanına gitti. İrincin onu büyük bir saygıyla karşıladı. O ve karısı²⁷⁹, ölen Kral Hulagu’nun oğlu Kral Ahmed’in kızı, ona hediyeler verdiler. Prenses (Kekşek) krallıkta büyük saygıyla anılırdı, çünkü Muzaffer Kral [Olcayto] kızını²⁸⁰ eş olarak almıştı ve kendisi kralın karılarının ilkiydi. Emir İrincin ve karısının Katolikos’a verdiği hediye on

²⁷⁷ Ibid, III. Bölüm, LXVI-LXVII. Ayet (Ibid, s. 83).

²⁷⁸ Ibid, II. Bölüm, XV. Ayet (Ibid, s. 83).

²⁷⁹ Kekşek (Ibid, s. 84).

²⁸⁰ Kutlukşah Hatun (Ibid, s. 84).

bin dinar yani atmış bin zuze²⁸¹ ve buna ek olarak iki binek atıydı. Ayrıca emir babası orada edebi istirahatte olduğundan, annesi ve babasının diğer eşleri de oraya gömüldüklerinden kutsal şehit Mar Şalita kilisesine de bir kasaba bağışladı. **(204)**

Katolikos Yunanlıların bin altı yüz yirmi üç (M.S 1311-112) yılının kışını ve yazını manastırda geçirdi. Davası krala sunulduğunda konsey kendisine ihtiyaçları için yıllık beş bin dinar²⁸² tahsis etti. Ayrıca kral ona kasabalar verdi.²⁸³

Bu zamana kadar cemaate atanan Rahiplerin, Metropolitlerin ve keşişlerin sayısı yetmiş beş idi. Öyle de kaldı. Katolikos yaptığı kilisede Yunanlıların bin altı yüz yirmi dokuz [M.S. 1317] yılına kadar kaldı. Pazardan [ayın] “Senin meskenin ne kadar muhteşem” önceki gece [Cumartesi] Kasım ayının 15. gününde öldü ve yaptığı manastıra gömüldü. Hatırası dualarla anılsın! Katolikos Mar Yahbh-Allaha ve Rabban Sawma'nın duaları bizim ve dünyanın ve Kutsal Kilise ve onun çocukları üzerinde olsun. **(205)**

Tanrı her zaman ve sonsuza dek görkemli, şerefli, övülen, yüceltilen ve tapılandır. Amin. Burada “Doğu'nun Katolikos'u ve Patriki olan Mar Yahbh-Allaha ve Genel Ziyaretçi Rabban Sawma'nın hikâyesi bitmiştir. Bu satırları yazan günahkâr için Tanrı her zaman değişmeyen haşmet olmuştur ve belki bu günahkâr borçları için affedilecek ve Hüküm Salonu'nda günahları için bağışlanacaktır. Amin.

²⁸¹ 5,000 pound (Ibid, s. 84).

²⁸² 2,500 pound (Ibid, s. 84).

²⁸³ Bağdat şehrinin çevresinde (Ibid, s. 84).

SONUÇ

Rabban Sawma ve gerçekleştirdiği seyahatler çok fazla bilinmemektedir. Diğer yandan bu konuyla ilgili akademik çalışma sayısı oldukça sınırlı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1200'lerin sonunda Rabban Sawma'yı İlhanlı elçisi olarak Batı'ya gönderen görev, içinde bulunulan dönemin en önemlilerinden birisi olmuştur. Rabban Sawma'nın hayatı ve seyahatleri üzerine yazdığı yazılar, onun tanınırlığını ön plana çıkaran etkenlerin başında gelmektedir.

Rabban Sawma Öngüt asıllı, Moğol İmparatorluğu bünyesinde var olan Nasturi bir keşiştir. Mensubu olduğu kavim, İran'ın himayesinde Hristiyan bir mezhep olarak gelişen ve bu dönemde geniş bir kitleye sahip olan Nasturi Kilisesi'ne bağlıdır. Rabban Sawma, Nasturi cemaatinin sevilen papazlarından biri olarak yaşamına başlamış ve o zamanlar neredeyse tüm Asya Kıtası'nda siyasi güç sahibi olan Kubilay Han hâkimiyetindeki bölgede görevini üstlendiği için ünü hızla yayılmıştır. 1270'lerin ortalarında Sawma, öğrencisi olan Markos'un önerisi üzerine Kudüs'e gitmeye ve yerel cemaatin maddi manevi desteğiyle aylar sürecektir uzun bir yolculuğa çıkmaya karar verdi. Sawma'ya verilen Payza, batıda Bağdat'a kadar uzanan büyük Moğolistan Konfederasyonu ülkelerinde güvenli bir şekilde seyahat etmesine yardımcı oldu.

1280 civarında nihayet konfederasyonun en batı kısmına, İlhanlılar tarafından yönetilen İran'a, ulaştı. Burada Nasturiliğin kök saldı ve geliştiği yerler ilgisini çekti. Aynı zamanda Filistin'de Memlûklar ve Moğollar arasında devam eden karışıklık sebebiyle yolculuğunun geri kalan kısmında Kudüs'e gidemedi. Filistin engeli ksarşısına çıkan Bar Sawma bir süre Bağdat'ta bulunan Nasturi Patrikhanesi'ne katılarak, Tebriz'de ikamet eden İlhanlıların hükümdarı Abaka Han'a danışman oldu. Nasturi Patriği'nin ölümüyle Abaka Han'ın yardımcısı olarak kaldı. Öğrencisi olan din adamı Markos ise 1281'de yeni Nasturi Patriği konumuna getirilerek Yahbh-Allaha adını aldı. Bar Sawma, 1284 yılında Abaka Han'ın ölümünden sonra iktidara gelen Argun Han döneminde de görevine bir rahip ve genel ziyaretçi ünvanı ile devam etti.

İlk yolculuğu bu şekilde olan Rabban Sawma, ikinci yolculuğuna bir Moğol elçisi olarak çıkmıştır. Dönem içerisinde Batı sınırında Müslüman Memlûk Devleti ile sürekli savaş halinde bulunan İlhanlı Hanı Argun, Bar Sawma'yı Hristiyan bir elçi olarak Avrupa'ya gitmek için görevlendirmişti. Rabban Sawma yola çıkarak Karadeniz üzerinden

deniz yolculuğu ile Konstantinopolis'e varmış ve buradan bir gemi ile Napoli'ye gitmiştir. Bir buçuk yıl kadar süren seyahati boyunca Roma, Cenova, Paris ve Bordo şehirlerini ziyaret ederek diplomatik görüşmelerde bulunmuş, sonrasında ise seyahatini tamamlayarak Tebriz'e geri dönmüştür.

Bu bahsi geçen yolculuk ile ilgili Rabban Sawma tarafından kaleme alınan, Farsçadan Süryanice'ye çevirisi yapılan ve dilimize kazandırdığımız mevcut bölümler, Rabban Sawma'nın seyahat notlarının çevirisini içermektedir. Rabban Bar Sawma ve Markos ile ilgili bu çeviri İran Moğolları ve bünyesinde yaşayan Moğol Hristiyanlar ile ilişkileri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Günümüze kadar gelmiş olan bu Süryanice metnin içerisinde bazı kusurlu ve bozuk olduğu düşünülen parçalar yer almaktadır. Orijinal metin dili Farsça'dan çevrilmiş olan Süryanice metnin, o dönem içerisinde Farsça ve Süryanice diline hâkim olan ve bahsi geçen iki keşişin var olduğu dönemi yakından bilen bir kişi tarafından yazıldığı düşünülmektedir.

Günlüğe bakılırsa, dini misyonunu başarılı bir biçimde icra eden Bar Sawma, elçilik görevinde büyük bir başarı yakalayamaz ve Bordo'dan Roma'ya döner. Burada yeni papa IV. Nikolas'la temaslarda bulunduktan ve Paskalya öncesi Pazar Ayini'ne katıldıktan sonra 1288'de Bağdat'a doğru yola çıkar. Avrupa dönüşü Meraga'ya yerleşen ve misyonerliğe devam eden Bar Sawma'nın Çin'den ayrılış nedeni olan Kudüs'ü göremeden 1294'te hayata veda ettiği sanılmaktadır.

Metin çevirisinde gidilen yerlerin ve kişilerin detaylı bir tasviri bulunmuyor olsa da, bu çeviride dönem ile ilgili birçok bilgiye ulaşmamız mümkün olmaktadır. Siyasi bir misyon ile yola çıkan Rabban Sawma, rotasında bulunan dönemin devletlerinde yaptığı görüşmeleriyle bizlere bilgiler aktarmakta, İran Moğolları hakimiyetinde bulunan bölgeler ile dönemin Hristiyanlığının yanı sıra, Moğolların Hristiyanlığa bakışını da göstermektedir.

Seyahat notlarında inançlar ile ilgili hususlara da değinilmiştir. Bölgede, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında bir mücadele hüküm sürmektedir. İran Moğollarından tahta geçen hükümdarların dini yaklaşımları neticesinde yaşanan olayları burada görmekteyiz. Rabban Sawma, çağdaşı olan birçok seyyahın notlarının yanı sıra, yaptığı iki seyahat ile siyasi ve diplomatik unsurların ağır bastığı bir geziye çıkmış ve bunları kaleme almıştır. Bar Sawma, bu noktada çoğu seyyahattan ayrılır ve yaşadığı dönemin hem siyasi hem de dini niteliklerini aktarır.

Abaka Han dönemi ile ilgili edindiğimiz bilgiler arasında, onun Rabban Sawma ve Mar Yahbh-Allaha'ya sunduğu çeşitli hediyelerin yanı sıra, her yıl kiliselerin, manastırların, rahiplerin, pederlerin ve diyakozların yararına otuz bin dinar miktarda vergi toplanmasını sağlayacak yazılı bir belge verdiğini öğrenmekteyiz. Bu bilgi Abaka Han döneminde Hristiyanlara karşı sergilenen tutumun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahmed Teküder dönemine gelindiğinde ise dikkat çekici hususlar şöyledir: Onunla ilgili olarak metinde geçen bilgiler, kişiliği ve Hristiyanlara gösterdiği tutum ile ilgilidir. Metinde Ahmed Teküder'in Müslümanlarla iş birliği içerisinde olduğunu ve onun döneminde Divan Başkanı ve oğlunun Rabban Sawma ile Mar Yahbh-Allaha'ya birtakım iftiralar attığını görmekteyiz. Yaşananlar ile ilgili Mar Yahbh-Allaha'nın yargılandığını fakat sonunda bu iftiralardan arınarak temize çıktığını öğreniyoruz. Aynı dönemin siyasi olayları içerisinde Ahmed Teküder ve askerlerinin Abaka'nın oğlu Argun'u yakalamaya gittiğini ve İran Moğolları içerisinde taht ile ilgili birtakım sorunların olduğunu, bunun yanı sıra Ahmed Teküder'in bu konu ile ilgili olarak Arap Şefleri ile bir anlaşma yaptığını görmekteyiz. Bahsedilen anlaşmaya göre, Argun Noyan ele geçirildiği takdirde asil veliahtların hepsi öldürülecek ve Katolikos'un hayatına son verilecekti. Bu düşünülenlerin hiçbiri olmamış ve Ahmed'in ordusu saf değiştirerek Argun'a galibiyeti sağlamış ve Ahmed Teküder öldürülmüştü. Metin içerisinde bahsedilen İlhanlılar Dönemi ile ilgili bu bilgi Ahmed Teküder döneminin siyasi olayları içerisinde yer almaktadır.

Ahmed Teküder'in yerine geçen Argun'un Hristiyanlar ile ilgili birçok önemli hususu dikkate aldığını görmekteyiz. Katolikos Mar Yahbh-Allaha'nın gücü ve Argun ile Kraliçe'nin gözündeki değeri gündün güne artmış böylece Argun, Hristiyanlara yönelik birtakım önemli adımlarda bulunmuştu. Metinde geçen bilgilere göre Argun Han, Hristiyanları tüm kalbiyle seviyor ve diğer Hristiyanları da himayesine almak için Filistin ve Suriye'yi de almak istiyordu. Bu düşüncesinin de etkisi ile Batılı krallardan yardım istemiş ve bu iş için en uygun kişi olduğunu düşündüğü Rabban Sawma'yı elçi olarak seçmiştir.

Rabban Sawma'nın seyahatinde göze çarpan diğer bir önemli husus dönemin Avrupa'sı ile ilgilidir. İtalya'ya ulaşan Rabban Sawma, Napoli'ye gittiğinde II. Charles ile Aragon Kralı II. James arasında süren bir savaşın olduğunu görmüştür. Aragon Kralı'nın galip geldiğini aynı bölüm içerisinde öğrenmekteyiz. Yine devamında Rabban Sawma'nın

Kardinaller ile yaptığı görüşme dikkat çekmektedir. Kardinallerin memnun olmaları ve Rabban Sawma'nın rahiplerinin de birçoğunun Moğol, Türk ve Çin memleketlerine giderek orada İncil'i öğretmeleri, sayıca pek çok Moğol'un şu an Hristiyan olmaları, bunun yanı sıra bazı Moğol kralı ve kraliçelerinin çocuklarının vaftiz edilmesi ile onların kendi askeri kamplarında askeri kiliseler inşa ederek Hristiyanlara saygı gösterdiklerini söylemesi, bizlere Moğolların Hristiyanlık ile yakından ilgilendiklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra, Fransa Kralı'nın Moğollara verdiği desteği de Rabban Sawma'nın notlarından görmekteyiz. Argun'un elçisi olarak geliş nedenini açıklayan Sawma'ya Fransa Kralı'nın "Moğollar Hristiyan olmadıkları halde Kudüs'ü almak için Araplarla savaşırsa, Tanrı'nın izniyle özellikle bizim gidip onlarla son gücümüze kadar savaşmamız gerekir." şeklindeki cevabı Moğollara karşı tutumunu göstermektedir.

Rabban Sawma, Moğol topraklarına döndüğünde gittiği yerlerden verilen hediyeleri ve kutsamaları Argun Han'a sunmuştur. Onu nasıl sevgiyle karşıladıklarını, memnuniyet ile dinlediklerini, gördüğü birçok şeyi ve krallıkların gücünü anlatmıştır. Argun ise, duyduklarından memnun bir şekilde Rabban Sawma'ya teşekkür ederek, ülkesinde ona bir kilise kuracağını ve buranın papazı olma görevini vereceğini söylemiştir. Rabban Sawma, Mar Yahbh-Allaha'nın kiliseyi kurup kutsayabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Argun, Rabban Sawma'nın ricasını kırmamış ve Mar Yahbh-Allaha ve diğer din adamlarını himayesi altına almıştır. Bu yaşanan olaylar Argun'un Hristiyanlara karşı sergilediği tutumun ve verdiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Argun'dan sonra yerine geçen Keyhatu tüm dinlere karşı saygılı bir tutum içerisindeydi. Keyhatu, insanları ne olduğuna önem vermeden değerlendirmiş ve tamamen tarafsız bir şekilde davranmıştır. Metinde Keyhatu ile ilgili geçen bölümde, ondan yardım isteyen herkese karşılığını verdiği belirtilmektedir. Bu dönemde Rabban Bar Sawma'nın bir kilise yaptırdığını ve Keyhatu'nun da bu kiliseye iki kez giderek üç gün süresince Mar Katolikos'un yanında kalarak memnun ayrıldığını öğreniyoruz.

Keyhatu Han dönemi devam ederken Rabban Sawma ölür ve aynı dönem içerisinde İlhanlılarda siyasi çalkantı hâkim olur. Sonunda Keyhatu öldürülmüş ve yerine Baydu geçmiştir. Baydu, metinde geçtiğine göre tahtı sadece kendi hayatını kaybetme korkusundan dolayı kabul etmiştir. Onun dönemi huzursuzluklar içerisinde geçmiş ve Argun'un oğlu Gazan ile aralarında beş ay süren bir mücadele başlamıştır. Keyhatu'nun katilleri onun yerine geçen Baydu'nun da ölümünü planlayarak tahta Gazan'ı

geçirmişlerdir. Rabban Sawma'nın anlattığına göre, Gazan'ın Nevruz isimli emiri krallığın dört bir yanına elçiler göndererek kiliselerin kökünden söküleceğini, mihrapların devrileceğini ve Rabban Ayini kutlamalarının durdurulacağını, şükran ilahileri ve duaya çağrı seslerinin susturulacağını, ayrıca Hristiyan liderlerinin, Yahudi Cemaati Başkanları'nın öldürüleceğini bildirmiştir. Aynı gece Araplar, Mar Katolikos'u Meraga'daki odasında yakalamışlar ve eşyalarını yağmalamışlardır. Nevruz'un Mar Yahbh-Allaha ile uğraşları bu dönemde devam etmiş ve metinde bahsedildiğine göre, onunla beraber birçok Hristiyan işkenceye maruz kalmıştır. Nevruz'un bu hareketleri Gazan Han'ın bilgisi dışında yaptığı ortaya çıkınca Meraga'da bulunan emirler ile yöneticiler toplanmış ve bütün yağmaların, çalınan malların yerine yenisini koymaya karar vermişlerdir. Bunun üzerine Arap Emirler ve hâkimler toplanmış, bu kararları veren emirler ile yöneticileri tartaklamışlar ve kiliseleri tekrar yağmalamışlardır. Yaşanılan bu olayların üzerine Erbil Kalesi'nde karışıklık çıkmıştır. Araplar ile Hristiyanlar arasındaki bu karışıklığı metinde geçen ilgili bölümden öğrenmekteyiz. Nevruz'un oğlunun Horasan'a gitmesi ve krallığa karşı ayaklanmasının nedenini de tahta kendisinin geçme isteğinden kaynaklı olduğunu yine metinden öğreniyoruz. Gazan Han, bu olaylar yaşanırken onları öldürmüş, bunun akabinde ayaklanma tekrar başlamıştır. Nevruz'un oğlu ise kaçmış, bunun üzerine İlhan'ın askerleri onun peşine düşmüştür. Askerler Nevruz'un oğlunun peşindeyken Erbil Kalesi'nde askerlerin olmamasını fırsat bilenler kaledeki Hristiyanlara saldırmış, Erbil Metropoliti ve diğerleri yakalanmış, bunlardan bazıları öldürülmüş veya köle olarak satılmıştır.

Gazan'ın emrindeki askerler Nevruz'un oğlunu Horasan'ın kalelerinden birinde yakalamış ve teslim etmiştir. Bu olaylar sonlandığında Mar Yahbh-Allaha Gazan Han'dan manastırını inşa etmeyi istemiş ve onun bu ricası Gazan Han tarafından yerine getirilmiştir.

Metinde geçen bilgiye göre, bu dönemden sonra Kürtler ile Mar Yahbh-Allaha arasında birtakım sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Kürtler, Katolikos'a pusu kurmuşlar ve onu yaralamışlardır. Bunu duyan Gazan Han bu duruma hiddetlenmiş ve bunun öcünü alacağına dair yemin etmiştir. Manastırının inşasının tamamlanmasından sonra Mar Yahbh-Allaha, Gazan Han'ı görmeye gitmiş ve aralarında samimi bir sohbet geçmiştir.

Gazan Han öldükten sonra yerine Olcayto geçmiş ve ilk başlarda Hristiyanlar ile ilgili sorunlar yaşanmıştır fakat daha sonra Mar Yahbh-Allaha ile ilişkiler düzelmiş hatta Olcayto Katolikos'a ve Hristiyanlara kendi hükümdarlığı içerisinde hiçbir kutsal adam,

keşif, diyakoz ve daha üst rütbelilerden kelle vergisi alınmayacağı emrini içeren büyük yazılı fermanı vermiştir. Metinde belirtildiğine göre, bu yaşananlardan sonraki zamanlarda Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında yine mücadele dönemi başlamış, Arap Emir Nasr ve onun yandaşları Erbil Kalesi'ndeki birçok Hristiyanı öldürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- Abû'l Farac. *Abû'l Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Akkuş, Mustafa. "Abaka Han'ın Dini Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları", *SUTAD*, S. 40, Güz 2016, s. 73-85.
- Aknerli Grigor. *Okçu Milletini Tarihi*, (Çev. H. Dink Andereasyan), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.
- Alaaddin Atamelik Cüveynî, *Tarih-i Cihangûşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK yayınları, Ankara 2013.
- Albayrak, Kadir. Nesturilik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, 2007, s. 15-17.
- Algar, Hamid. Ahmed Teküder, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s. 139.
- Aydın, Mahmut. Patrik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 188-189.
- Aydın, Mehmet. Eroğlu, Ahmet Hikmet. Papalık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 160-162.
- Aydınlı, Osman. Semerkant, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, 2009, s. 481-484.
- Bazın, Marcel. Kazvin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, 2002, s. 154-155.
- Bazın, Marcel. Kirmanşah, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, 2002, s. 66-67.
- Bilgili, Ali Sinan. Tebriz, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, 2011, s. 219-222.
- Buzpınar, Ş. Tufan. Lazkiye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 2003, s. 117-118.
- Çelik, Mehmet. Süryaniler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 175-178.
- Çetin, Atilla. Dimyat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 309-310.
- Çetin, Osman. Horasan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, 1998, s. 234-241.
- Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, (Ed. Kürşat Yıldırım), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

- Dayı, Özkan. “Cami’ü’t-Tevârîh’te Kubilay Han’ın Çin’deki İdari Teşkilatı ve Bayındırlık Faaliyetleri”, *Edebiyat Fakültesi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, Aralık 2015, s. 239-255.
- Demirkent, Işın. Kudüs, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, 2002, s. 329-332.
- Dinçol, Ali M. Ârâmîce, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 267-268.
- Ebû'l-Ferec İbnü'l-ibrî. *Târîhu Muhtasari'd-düvel*, (Çev. Şerafettin Yaltkaya), TTK, Ankara 2011.
- Emecen, Feridun. Akka, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s.265-267.
- Erkoç, Hayrettin İhsan. “Anadolu’da Moğol Etkileri (13.-15. Yüzyıllar)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 19, Güz 2015, s. 37-64.
- Ersan, Mehmet. *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara 2007.
- Esin, Emel. Amuderya, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 98-99.
- Grousset, René. *Bozkır İmparatorluğu*, (Çev. M. Reşat Uzman), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- Gündüz, Şinasi. Keşiş, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, 2002, s. 322-324.
- Gündüz, Şinasi. Mecûsîlik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, 2003, s. 279-284.
- Güngör, Harun. Şamanizm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 325-328.
- Gür, Mehmet Sadık. Süryanice, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 174-175.
- Gürkan, Saime Leyla. Manastır, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, 2003, s. 558-560.
- Gürkan, Salime Leyla. Ruhban, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, 2008, s. 204-205.
- Harîtanî, Mahmûd. Halep, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, 1997, s. 247-248.
- Harteg, Leo de. *Cengiz Han*, (Çev. Serkan Uzun), Dost Kitabevi, Ankara 2003.
- Hitchins, Keith. Kâşgar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, 2002, s. 7-9.

- Kafalı, Mustafa. Barak Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, 1992, s. 63-64.
- Kafalı, Mustafa. Cengiz Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VII, 1993, s. 367-369.
- Katar, Mehmet. Paskalya, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 181-182.
- Kavas, Ahmet. Trablusgarp, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLI, 2012, s. 288-291.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. *Müsâmeretü'l Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2000.
- Konukçu, Enver. Berke Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, 1992, s. 506-507.
- Koprman, Kazım Yaşar. Baybars I, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, 1992, s. 221-223.
- Mantran, Robert. Humus, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, 1998, s. 370-373.
- Mirhond Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol istilasına dair)*, (Çev. Mustafa Uyar), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 105-111.
- Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. Ahmet Temir), TTK Yayınları, Ankara 2016.
- Morgan, David. *The Mongols (Peoples of Europe)*, Wiley-Blackwell, Oxford 2007.
- Muhammedoğlu, Aliyev Salih. Derbend, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 164-166.
- Örs, Derya. *Tarih-i Olcayto (İnceleme ve Çeviri)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- Öz, Mustafa. Şia, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, 2010, s. 111-114.
- Özaydın, Abdülkerim. Arran, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 394- 395.
- Özaydın, Abdülkerim. Bağdat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IV, 1991, s.437-441.
- Özgüdenli, O. Gazi. Merâğa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, 162-163.
- Özgüdenli, O. Gazi. Merv, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 221-223.
- Özgüdenli, O. Gazi. Nişabur, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, 2007, s. 149-151.

- Özgüdenli, O. Gazi. Ögedey Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 2007, s. 21-22.
- Özgüdenli, O. Gazi. Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, 2008, s. 19-21.
- Özgüdenli, O. Gazi. *Moğol İranında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- Özgüdenli, O. Gazi. Taberistan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, 2010, s. 322-323.
- Özgüdenli, O. Gazi. Urmiye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, CXLII, 2012, s. 179-180.
- Rashid Al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, (Çev. John Andrew Boyle), Columbia University Press, New York 1971.
- Reşîdüddîn Fazlullah. *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. İ. Aka, M. Ersan, A.H. Khelejani), TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Rossabi, Morris. *Kubilay Han'ın Seyyahı*, (Çev. Ekin Uşşaklı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- Rossabi, Morris. *Kubilay Han*, (Çev. Özgür Özol), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.
- Roux, Jean-Paul. *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.
- Sahillioğlu, Halil. Dinar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 352-355.
- Sâmî es-Sakkâr, Erbil, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, 1995, s. 272-273.
- Sâmî es-Sakkâr, Musul, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, 2006, s. 361-363.
- Saray, Mehmet. Altın Orda Hanlığı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s. 538-540.
- Saray, Mehmet. Altın Orda Hanlığı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, s. 538-540.
- Savran, Ahmet. Meyyafarikin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 511-512.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları*, (Çev. C. Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011.

- Sümer, Faruk. “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I, 1969, 1-147.
- Sümer, Faruk. Abaka, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, 1988, s. 8.
- Sümer, Faruk. Argun, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 355-357.
- Şakiroğlu, Mahmut H. Marco Polo, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, 2003, s. 41-43.
- Şakiroğlu, Mahmut H. Napoli, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, 2006, s. 383-385.
- Şakiroğlu, Mahmut H. Toskana, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLI, 2012, s. 267-269.
- Şeşen, Ramazan. Eyyubiler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XII, 1995, s. 20-31.
- Şeşen, Ramazan. Selâhaddîn-i Eyyûbî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, 2009, s. 337-340.
- Taneri, Aydın. Harizmşahlar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, 1997, s. 228-231.
- Taşagıl, Ahmet. Hanbalık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, 1997, s. 524-525.
- Taşagıl, Ahmet. Hoten, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, 1998, s. 251-253.
- The History of Rabban Sâwmâ and Mâr Yahbh-Allâhâ*, (Çev. Sir E.A Wallis Budge), In parentheses Publications, Syriac Series, Ontario 2001.
- Togan, Zeki Velidî. *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Tomar, Cengiz. Şam, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, 2010, s. 311-315.
- Tümer, Günay. Budizm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI, 1992, s. 352-360.
- Uslu, Recep. Herat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 1998, s. 215-218.
- Yazıcı, Tahsin. Hemedan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 1998, s. 183-185.
- Yazıcı, Tahsin. Hulvân, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, 1998, s. 345-346.
- Yıldız, Hakkı Dursun. Abbasiler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, 1988, s. 31-48.
- Yiğit, İsmail. Kutuz, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, 2002, s. 500-501.
- Yiğit, İsmail. Memlûkler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 90-97.

Yuvalı, Abdülkadir. Çağatay Hanlığı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, 1993, s.177-178.

Yuvalı, Abdülkadir. *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.

EKLER

Ek 1: Rabban Bar Sawma

Kaynak: (Elektronik Sürüm: <http://antarcticaedu.com/21hst.htm>), (Erişim Tarihi: 20.05.2017).

Ek 2: Rabban Bar Sawma'nın Seyahat Rotası

Kaynak: (Elektronik Sürüm: [The journey of Rabban bar Sawma, a Turkic Christian who traveled west from Beijing and reached western France while Marco Polo was in China \[800x368\] -- OPENPICS.AEROBATIC.IO](#)), (Erişim Tarihi: 20.05.2017).